

ՀԵՍՊԵՐ

ԿԵՆՊԱՆԻ ՅԵՎ
ԿՐԱԿԵ ՄԱՐԴ-
ԿԱՆՑ ԴԵՏ:

891.99

4-47

Ս Ս Ն Ե Լ Ձ Ա Ս Ի

1931

-6 NOV 2011

891.99

4-47

uz

Վ Ե Ս Պ Ե Ր

ԿԵՆԴԱՆԻ ՅԵՎ ԿՐԱԿԵ ՄԱՐԴԿԱՆՑ ՀԵՏ

(ՊԱՏՄՎԱԾՔՆԵՐ)

«ՍԱԽԵԼԳԱՄԻ» — ԹԻՖԼԻՍ

1931 թ.

«Ստեփանավան»-ի 1-ին տղարան
Պրեկտորի փող., № 91.
Դրանիս № 885.
Պատվեր № 640: Տիրած 2100:

1638
39

ՎԱՂՈՒՑ ՄԵՌԱԾ ՄԱՐԴԸ

Նկարիչ Ե Ն. Բեկ-Պավլյանն և ապրում է մի տարրերինակ տան մեջ: Առանձին և փոքրիկ մի սենյակ ունի նա այնտեղ, պարզ ու անսպասելի, զրեթի անդադրող,—յերկաթե մանճակալ՝ հնաբույր անկողնով, մի թեյաման թիթեղե, կոտրած ջրաման, մույկեր, վորոնք հանգստանում են որերից հետո, մի շինել նույնպես, մանճակալին առկա և մոտիկ այնքան, շրջված յերեսով, քեն արած և մանվան չափ տխուր մարդու պես: Սակայն, հետաքրքրութունդ վառող մեկ ուրիշ և ցայտուն կողմ ունի Բեկ-Պավլյանի սենյակը: Սա զատորոշվում է զրացի սենյակներից իր ալլազան գույներով թաթախ յերանգապնակով, վրիճաներով, արդեն ավարտ և թերի յուղանկարներով: Պեյզաժներ և նկարում նա:—Սիրում է կտավին հանձնել իր տեսած դաշտերը, ձորերն անդնդախոր, ապա մի հոյակապ ջրվեժ, վոր ուժի և սարսափի զազափար զարթեցրեց իր մեջն առաջին անգամ,—մի «տառաշխարհիկ բնանկար», յերբ յեղեգնուտում կապկային դեմքեր յերևացին իրեն, իսկ ծառին նստած կկուն սպիտակ շորեր հագած փոքրիկ սատանայի դեմք ստա-

«Ստիսեղամի»-ի 1-ն սուղարան

Պրիսանովի փող., № 91.

Գրառեալ № 885.

Պատվեր № 640: Տիրած 2100.

1638

39

ՎԱՂՈՒՑ ՄԵՌԱԾ ՄԱՐԴԸ

Նկարիչ Ե Ն. Բեկ-Դավթյանն և ապրում Ե մի տարրերինակ տան մեջ: Առանձին և փոքրիկ մի սենյակ ունի նա այնտեղ, պարզ ու անպաճույճ, զրեթե անդարդ,—յերկաթե մահճակալ՝ հնաբույր անկողնով, մի թեյաման թիթեղե, կոտրած ջրաման, մույկեբ, վորոնք հանգստանում են որերից հետո, մի շինեւ նույնպես, մահճակալին առկախ և մոտիկ այնքան, շրջված յերեսով, քեն արած և մահվան չափ տխուր մարդու պես: Սակայն, հետաքրքրությունդ վառող մեկ ուրիշ և ցայտուն կողմ ունի Բեկ-Դավթյանի սենյակը: Սա զատորոշվում Ե զրացի սենյակներից իր այլազան գույներով թաթախ յերանգապնակով, վրիճաներով, արդեն ավարտ և թերի յուղանկարներով: Պեյզաժներ Ե նկարում նա:—Միում Ե կտավին հանձնել իր տեսած դաշտերը, ձորերն անդնդախոր, ապա մի հոյակապ ջրվեժ, վոր ուժի և սարսափի զազափար զարթեցրեց իր մեջն առաջին անգամ,—մի «տաւաշխարհիկ բնանկար», յերբ յեղեղնուտում կապկային դեմքեր յերևացին իրեն, իսկ ծառին նստած կկուն սպիտակ շորեր հագած փոքրիկ սատանայի դեմք ստա-

ցալ: Մի խորունկ վիշտ ել կա, վոր կրծում ե Բեկ-
Դավթյանի սիրտը: Նա ցանկություն ունի նկարելու
նաև ահավոր ժամերը դաշտերում,—կանանչը արյու-
նի լճակներով տարածուն...

Այո, պետք ե նկարել մտածում ե նա, իսկ յեթե-
չես նկարում—նշանակում ե դու կեղծում ես, դառ-
նում ստախոս կյանքի և որերի հանդեպ: Դու խաբել
ես ինքդ քեզ—յերբ մի վոսկի իրիկնամուտ ես նկա-
րել խաղաղ ու քաղցր գույներով, մի գեղանիստ
դաշտ, ուր հողվորն իր գերանդին ե. ձգում յերջան-
կորեն և գետին փռում ցորենն ու գարին: Խաբել ես
անշուշտ, վորովհետև մինչև վոսկի իրիկնամուտ վոչ
թե հասուն ցորենը դիզվեց դաշտում, ընդհակառակը,
հացի ժիր մշակն եր, վոր ընկավ իր հողերումն ար-
նաթաթախ...

Բայց վախենում ե նա. հավի պես թալրտում ե
նրա սիրտը նման մտքերից: Կարող ե հանկարծ Ուղ-
ղիչ Տան պետի սուր ու խուզարկու հայացքին հան-
դիպել նոր նկարը, կարող ե բորբոքվել նրա հոգին
դարձյալ:—Քաղաքացի Բեկ-Դավթյան, միթե նորից
ձեր սրտում հին որերը թե առին, միթե կարծում
եր...

Վոչ, վոչ, նա չի նկարի, չպետք ե նկարի նա:
Յերբ նայում ես դուրսը, մոտակա քաղաքին՝ ուրիշ
հոտեր ես առնում: Այս տան չորս պատերը նոյնիսկ
մանրիկ արձագանդներ են շրջապատիդ: Պետք ե մո-
ռանալ: Թեև որերը դանդաղ անցան, հին ու ճոռան
սայրերի նման գուլական, բայց կեսից ավելին գնաց,
քիչն ե միայն մնացել:

Վերջին որերս արի ուրիշ բան նկարեմ (խոսում

ե ինքն իր հետ նախկին գնդապետը), նկարեմ գեղե-
ցիկ աղջկանս, և, յեթե հաջողվի ինձ գտնել Լիզայիս
մի որ, յես իբր սյուրպրիզ նրան կնվիրեմ իր նկարը:
Նո՛ւ, սկսենք ուրեմն...

Նախկին գնդապետն առաջանում ե դեպի կտա-
վը, վերցնում ե վրձինն ու մոտեցնում յերանդապնա-
կին: Նրա ձեռները դողով բռնվում են հանկարծ, պա-
տերազմի դաշտում և առաջին գնդակն արձակող զին-
վորի ձեռներն ինչպես: Բայց նրա հիշողությունը կը-
րակ ե առնում վերջիվերջո:

Իր անդրանիկ և միակ Լիզան գեղեցիկ եր. սպի-
տակ ու թափանցիկ մորթով, կարծես վոսկեփողի յեր
ցանված նրա խարտյաշ վառսերին: Առաջին ձյու-
նածաղկի պես պայծառ եր նա:—Ահա նրա ձվածե
դեմքի ուրվագծությունը:

Հափշտակությամբ նկարում ե հիմա Բեկ-Դավ-
թյանը: Մոռացել ե նա սահող ժամերն ու քայլող որը:
Մոռացել ե նույնիսկ իր սենյակում ցաթած շողերի
տրցակը, արևը—մոտակա բլուրների վրան առատա-
հոս: Հարեան սենյակներում, բակում, արհեստանոցնե-
րում աղմուկն ու կանչերն ու ժեղանում են:—Նրա
սենյակի դուռը քացվեց մեկնել: Ծանոթ Կեկելաշվիլին
ե. Կեկելաշվիլու դեմքը չոր եր և դեղնավուն. նա նա-
յեց և ծիծաղեց յերկար. գրպանից յերկու ձեռմակ
տալրակներ հանեց զգուշությամբ և դրեց գետին:

— Յես ձեզ թանկագին նվերներ եմ բերել ըն-
կեր զինվորական, ստացե՛ք խնդրեմ,—ասաց նա:

Տալրակները շարժվեցին արագ, նրանց միջից
յերկու գորտ դուրս ցատկեցին անսպասելիորեն:

Կեկելաշվիլին թուեւ եր արդեն:

Նկարիչ զինվորականն անսովոր ճիշ արձակեց, թողեց վրձինն ու յերանգապնալը ձեռքից և գոլտի պես արագ ցատկուններ գործեց:

— Նզովյալ, ինչպէս խանգարում են մարդկանց:

Հետո դուռը բացեց և գորտերը ճամբու դրավ: Թեև ջղախնայած էր խիստ, սակայն կրկին անդրադարձավ իր ձեռնարկած աշխատանքին:

Զգաց, վոր չի սխալվել, կամ ավելի ճիշտն ասած, իրականութեանը բավականին մոտիկ և կանգնած:— Ահա իր միակ Լիդայի դիմաուրվագիծը կտավի վրան, ահա նրա յերկար թարթիչներով նշած և աչքերը: Կարծես սկսում են կյանք ստանալ նրանք:— Նա կը կենտրոնացնի իր յերեակայությունը, կը լարի մեն մի մկանը և կաշիատի նրան նկարել տփալես—ինչպես վոր կա, կամ յեղել և յերեկեցե... Բայց (այստեղ կասկածը բռնկում և մի հասարակ լուցկու նման), յեթե Լիդան մոռացած լինի «իւր պապա»-ին, տարված նոր գաղափարներով՝ արդեն կսպված նոր մարդու հետ...— Հավանական է:— Սակայն յեթե վորջ լինի՝ կը վար մի կերպ, մի ճար կամ ճամբա կը գտներ:— Գուցե մեռել և վողբերդական մահով...— Վոչ, վոչ, հավանականը առաջինն է:

— Յես Լիդային նկարելու ուժ չունեմ այլևս, բարձր ձայնով ասում ե նա:

Արտասանված խոսքի բառերը կորչում են սենյակի չորս պատերի մեջ:

Նկարիչ հոր դեմքը այլափոխվեց նորեն: Նրա հայացքը դարձավ սղտոր, ճահճային ջուր, հետո դուրսը թեքեց և ապուշի արտահայտութուն ստացավ. յերեակայությունը թուլացավ կամաց-կամաց, մո-

ռախլապատ որվա դուռն ստացան իր շուրջը, վորջ սենյակը. Լիդան կորավ աներևույթ—ինչպես անցած ու հին որը:

— Կարելի՞ յե քաղաքացի Բեկ-Դավթյան:

— Խնդրեմ, պատասխանեց ներսից նրա թավ ձայնը:

Դուռը բացվեց և այդ որվան պես պայծառ մի երիտասարդ ներս մտավ: Յերիտասարդը թուր և խոշոր աչքեր ունի. նրա շարժումները հաստատ ելին և տիրական. ծաղկի նման մի ժպիտ էր փթթել նրա բերնի շուրջը:

— Ախր խանգարեցի ձեզ:

— Վոչ, վոչ: Յես այնքան ուրախ եմ, վոր յեկաք, յես վերջերս չեմ նկարում գրեթե, կամ—խիստ հազվագյուտ դեպքերում:

— Որինակ, յե՞րբ, կարելի՞ յե իմանալ:

— Այն պահուն, ընդ. պետ, յերբ հիշատակներն ուժեղ են լինում և տանջում ինձ: Յես վերջերս ավելի շատ և շուտ-շուտ ելի հիշում միակ դատերս՝ Լիդային: Յես վերցրի վրձինս և փորձեցի նկարել նրան:— Ահա...

Նկարիչ՝ գնդապետը շրջեց կտավի յեռոտանին: Ուղղիչ տան պետը տեսավ Լիդայի նկարը և հավանեց կարծես:

— Վորքան ծանոթ և ինձ ձեր աղջկան դիմագծությունը. թվում է, վոր մի տեղ լես տեսել եմ նրան:

— Վոչ թե միայն տեսել եմ, այլ և ծանոթ եմ

հետը,—ասաց նա քիչ վերջ, հիշողութիւնը լարած և ճակատին կնճիռներ գոյացնելով։

— Ծանօթ եք, նույնիսկ տեսել։...

Բեկ-Դավթյանն այլայլվեց. գլուխը դարձնող և միտքը շփեցնող հարվածներ զգաց։ Յերբ փորձեց խոսել — չկարողացավ։ Բայց լույսից ավելի արագ մտածելու հնարավորութիւն ունեցավ։ Նա կենդանի յե և ապրում ե հարեմն. յես ոտար եմ նրա համար. յես, նրա հարազատ հայրը։...

Ինքնիրեն զսպելիս սակայն, խոսակցութեան թելը կապել ուզեց։

— Ո՞ւր եք տեսել ընկ. պետ. յե՞րբ և ի՞նչպիսի պայմաններում։

— Յես ձեր յուզանկարին նման կնոջ մի տարի առաջ եմ տեսել, ծովափնյա մի քաղաքում։ Ամառ եր. յես արձակուրդով այնտեղ եյի մեկնել. իմ յերիտմսորդ լատիշ ընկերս նրան ծանոթացրեց ինձ իբր իր կնոջը։

— «Իբր իր կնոջը»... կերկեր ձայնով գնդապետը կրկնեց։ Լավ, բայց ինչո՞ւ յե մոռացել նա իր հորը։

— Գուցե դուք եք մոռացել ձեր աղջկան, գուցե իր հոր մասին լուր չունի նա,— ասաց պետն առանց հուզական շեշտ ու տրամադրութեան և շարունակեց նայել նկարին դարձյալ՝ ստուգելու իր հայտնութիւնը, համեմատելով Լիզայի դիմագծութիւնն հետ՝ նմանութեան գծեր չգտնելով գրեթե։

— Իսկ ձեր և նրա միջև դժվար ե նմանութիւններ գտնել։

— Հանգուցյալ կինս ֆրանսուհի յեր և շեկ. ա

վելի շուտ ուստի յեր նման, իսկ աղջիկս — իր մայրն ե քաջել։

Ուղղիչ Տան պետը նայեց դուրսն ու ժամացույցին։ Դեռ կես ժամ ել կարող եր նստել։ Տրամվայն ադմուլով իրենց հրապարակումը կանգ առավ։ Լայն պողոտայովն անցնում եյին մի շուկատ կարմիր բանակայիններ և յերգում խրոխտ։

— Քաղ. գնդապետ, ինչպիսի տպավորութիւններ են նկարում ձեր հոգում մեր զինվորների ձայները. չի՞ կարելի արդյոք նկարել մեր զինվորին, իսկ հակառակ դեպքում՝ նրա ձայնը, վոր լսվում ե դեռ, — սուր ու հեգնորեն ասաց պետը։

— Ընկ. պետ, մեր յերկրում մի անգամ յես մի ջրվեժ եմ տեսել. այդ ջրվեժն իմ մեջ ուժի և սթրասփի գաղափարը զարթեցրեց։ Այդ տպավորութիւնն ունեցա յես հիմա։

— Միայն հիմա...

— Առաջին անգամ նույնիսկ, յերբ լսեցի կարմիր զինվորի ձայնը։ Ֆրանսիական առաժներից մինն ասում ե, վոր «առաջին տպավորութիւնն ամենից ճիշտն ե»։ Ժողովրդական այդ իմաստուն խոսքը հանգուցյալ կինս եր կրկնում հաճախ։

— Իսկ ինչպիսի՞ կարծիք ունեք դուք, կամ ունեյիք, մեր զինվորի մասին ընդհանրապես։

Թվաց գնդապետին, վոր ծուղակն ե ընկել, կամ մեկը հրելով նրան ասում եր՝ ժամանակն ե ճշմարտութիւնը խոստովանելու։

— ... Յես և իմ ընկերները հաստատ համոզված եյինք, վոր մեր կանոնավոր դորքը կը հաղթի անպայման. ի՞նչ կարող ե անել խեղճ ու տկուր «խուժա-

նը»։ Որվան այս պահն եր գրեթե. բայց յեղանակը
ցուրտ եր ու ձմեռ։ Մենք հանգստանում էյինք բաց
դաշտում. մեր զինվորները ցրվել էյին մոտակա գյու-
ղերը՝ իրենց պաշտնն ավելացնելու. նրանց ընկերա-
ցել էյին նաև ստորադաս սպաները։ Իսկ ռաբբի մի
տարրերակ ցանկությամբ բռնվել եր այդ ուրը,—
խմել «մեծատարած Ռուսաստանի և նրա ապագա
ինքնակալի» կենացը։

— Դուք հետաքրքիր եջեր եք բաց անում, ասաց
պետը, շարունակեցեք խնդրեմ։

— Մետեսելով ցուրտը՝ արևոտ իրիկնապահին
մենք սեղաննիս դրսումը բաց արինք։ Սառած ձյունի
սպիտակ սավանի վրա փռել ավինք գեղեցիկ գորգերը
և շարվեցինք վրան։ Մեր սեղանը հարուստ եր խորո-
ված գառներով և Արտաշատի հին գինիով։ Կոնծե-
ցինք, հա կոնծեցինք, մինչև կես գիշեր, մինչև ձյունը
տեղ-տեղ կարմրավուն փսխուցքներով նկարվեց։ Դրա-
նից հետո մեկ-յերկու ժամ ննջեցինք։ Յերբ հերթա-
պահ յենթասպան զարթեցրեց մեզ—ընդհանուր շփոթ
և իրարանցման մեջ էյինք բոլորս. մոռացել էյինք
նույնիսկ մեր կոչումն ու ստանձնած պարտականու-
թյունները։ Կես ժամ հազիվ եր անցել, յերբ մեր
ողակը սղմվեց. մեր զինվորությունը խուճապի մատ-
նված ցրվել սկսավ՝ անկարող դիմադրական վորեն
փորձ անելու և ինձ հետ միասին ընկավ կարմիրների
ձեռքը... Յես չեյի հավատում տեսածիս. մեզ շքապա-
տել էյին անքնությունից ուռած և կարմիր աչքերով
մարդիկ. մարդիկ, վորոնք հուզված էյին, կամ, զին-
վորներ, վորոնց յերբեք մեր հագնված ու կանոնավոր
գործի հետ համեմատել կարելի չեր։ Վոչ համազգեստ

ունեյին, վոչ ել լրիվ ու կրթված հրամանատարական
կազմ։ Գյուղացի, մշակ, բանվոր—մոթալ փափախնե-
րով, կարկատած, ալլատարազ և ալլազույն։ Նրան-
ցից մի քանիսը միայն զինվորական հին ու
մին տարազ եր կրում... Ցուրտ ու կապույտ լուսա-
բաց եր։ Իսկ այդ մարդիկ մեզ առաջնորդեցին գեպի գե-
րությունն ու... այստեղ, նրանք, այդ ապստամբները...

Լուսթյուն մի պահ։

Պետի դեմքին ժպիտը խաղում եր ալիք-ալիք.
պետը զվարթ եր ինչպես լուսաբացն իր յերկրի։ Կար-
ծես նա ասաց.—ձեզ պես հավերին և նախշուն փե-
տուրներով զուգված աքաղաղներին այդպես ել պետք
եր քշել։

Պետը նայեց ժամացույցին։ Նրա ազատ ժամերը
սահել էյին արդեն, ինքն իր վրան թավալող և փա-
փուկ ուտինն անխափար կառքն ինչպես։

— Յտեսություն ձեզ, «կանոնավոր գործի կա-
նոնավոր զնդապետ»,—ասաց պետն ու մեկնեց։

Գնդապետը նայեց նրա յեակիցը՝ վերջին կայ-
ծերով լեցուն աչքերով։ Նրա բոցավառ դեմքը ասես
հուլիսյան արևով կիզված պղինձ լիներ։ Նա զարմա-
ցավ նույնիսկ իր ցուցադրած վոգեւորությանն ու միե-
նույն ժամանակ՝ անկեղծությանը վրա։ Հետո նկատեց,
վոր Լիդան ել և ժպտում. նրա ժպիտը նման եր կար-
ծես պետի ժպտին։

Մի սատանայական միտք ցուաց հանկարծ զըն-
դապետի ուղեղում։ Առնեմ վրձինը, թաթախեմ սեփ-
սե ներկում և դրանով ձեփեմ Լիդայի դեմքը, ավելի
ճիշտ նրա անհարկի ժպիտը։ Իսկ յեթե վաղը, կամ,
ով գիտե, գուցե նույնիսկ այս գիշեր պետը գա

նորեն և ցանկանա տեսնել Լիզայի նկարը՝ լինչ պատասխան տամ նրան: Յեթե գա և ցանկություն ունենա... Յեվ այդ րոպեյին մի յերկաթե ձեռք բռնեց նրա թեկի:

Յեղնիկի թեթևությամբ որեր և շաբաթներ սահեցին. ելի Ուղղիչ Տան պետն յեկավ և նկարները դիտեց, խոսեց Լիզայի և իր լատիշ ընկերոջ մասին:

Այդ լատիշ ընկերը կամաց-կամաց ձեռք էր ստանում Բեկ-Դավթյանի յերևակայության կտավի վրան, հետզհետե համակրության բազմաթիվ գծեր ցուցադրում, սիրվում վորպես «փեսա»: Մի որ մինչև անգամ գնդապետը խոսեց նրա հետ (նրա մենության ժամերին հաճախ եյին պատահում նման դեպքեր) և ասաց.— «սիրելի փեսաս, թեև յես քեզ չեմ տեսել առաջուց, բայց սիրում եմ քեզ, չե՞ վոր դու յեկ իմ միակ Լիզային ես սիրում. յես ուզում եմ Լիզայի նկարը քեզ ընծայել»:

— Ընկեր պետ,— ասաց նա մի ուրիշ անգամ, բարի յեղեք իմանալու ձեր լատիշ ընկերոջ հասցեն: Փափագում եմ տեղեկություններ ստանալ դատերս մասին, և, գոնե առայժմ հեռվից հեռու ծանոթանալ փեսայիս հետ:

Պետը ժպտաց և խոստացավ:

Իսկ ծերունի գնդապետն աշխատում էր և յերազում. յերազում և աշխատում: Այլևս չմտածեց Լիզայի նկարը փչացնելու մասին յերբեք: Այդ սատանայական միտքն անչափ ծիծաղելի յեր թվում նրան հիմա: Նրա վերջին ցանկությունն էր նկարել նաև իր «հանգուցյալ կնոջը», բայց հիշողությունն անզոր թվաց:

Մի գիշերային «տարորինակ դեպք» հաճախում էր նրան միշտ-միշտ և ջնջում կնոջ— Իզաբելլայի դիմագծությունը: «Տարորինակ դեպքը» սև ներկում թաթախված վրձին լինե՞ր ասես, վոր ջնջում էր իր յերազը հանկարծակի:

... «Սովորական» մի գիշեր էր և ընթերցի «սովորական սեղան» եյին բաց արել: Սպաներից յուրաքանչյուրն իր կինը (յեթե ամուսնացած էր) կամ համակրուհին (յեթե վոչ) էր բերել հետը: Կես գիշերվա մոտ էր, յերբ գլուխին տաքացրին կատարելապես: Սեղանատանը կանգնել եյին սիկարեթի թանձրակապույտ ծուխ և հեշտին բյուրե՞ր, յերբ վոր կենացները վերջացան այլևս: Հանդիպակաց պատից նայում եյին «Նորին Մեծությունները». նրանք ել իրենց որին լինեյին կարծես,— գինով, անհոգ և շաղակրատ:

— Պարոններ,— այստեղ իր վերջին բաժակաճառովն հանդես յեկավ նախկին տեղակալ Թեյմուրազովը,— մենք շարունակ մտածում ենք, նու, սովորական մարդու նման. մի մոռանաք, վոր մենք սովորականներից չենք, մեր յերակներում ազնվական մարդու ազնիվ արյունն է հոսում... Դրա համար ե՛լ յեկեք անցնենք «սահմանը». թող յուրաքանչյուր ազնվաբյուրն կինը հանդես գա իր իսկական և մերկ գեղեցկությամբ, կեցցե՞ մերկ գեղեցկությունը...

== Կեցցե՛...

Ամուրիներն իսկույն համաձայնվեցին. ամուսնացածները մի քիչ ուշ միայն: Զուր անցան կանանց բոլոր ընդդիմադրությունները. հրամանի, դոռումգոչյունի հետ միասին՝ սպաներից մի քանիսը ձեռ-

Գնդապետն սթաիրվեց, ծիծաղեց ինքն իր վրա, խղճաց իրեն և արագացրեց քայլերը:

Սակայն, հազիվ յերկու նկար վաճառել աջողվեց նրան այդ որը և հազիվ յոթ ութը ի փող կարողացավ ձեռք բերել նա. մի չնչին գումար,—անկարող նույն-իսկ իր պարտքերը ծածկելու:

Զնավանեցին: Մի յերիտասարդ միայն յերկար խոսեց նրա հետ և դիտեց նկարները: Յերևի նկարիչ է այս բայի յերիտասարդն ասաց մտովի գնդապետը, թերևս քաջալերական խոսքեր ասի ինձ, ինչպես նաև նկարչությամբ հացս ճարելու ճանապարհը ցույց տա: Ի դուրս:

Իրապես նկարիչ եր նա և արվեստից հասկացող. նա հեշտությամբ ճանաչեց նախկին զինվորականի նկարները, իսկ յերբ պիտի բաժանվեր նրանից՝ չար ու կծու լեզվով ասաց.—

— Բան դուրս չի գա, ձեր նկարները ծեր ու թուլ են ձեզ պես...

Այդ գիշեր քնել չկարողացավ հուսահատ գնդապետը. չոր խշտյակում տապալկեց անդադար, չգային դողերով բռնվեց. դարձյալ հիշեց քաղաքումն անցկացրած իր մի քանի որերը. մանավանդ վերջին հուլյս — կիրակնորդա տոնավաճառը: Ո՛ւՖ, այդ կոռպերատիվները... Բաղալյանի նախկին կաշեգործարանի կարմիր ու նոր ցուցանակը մի չար ձեռք բերավ և իր առջև տնկեց: Հապա այն սրիկան, այն հանդուգն, վորպես թե արվեստից բան հասկացող յերիտասարդը.— «ձեր նկարները ծեր են ու թուլ՝ ձեզ պես»... Բայց չէ՞ վոր նրա վերարկույի վրան, գրպանին մոտիկ մի փոքրիկ պատուվածք կար:

Ի դուրս նրա յերեսով չտվեց նա: Գնացե՛ք, պետք եր ասել, պ. արվեստագետ, կարկատել տվե՛ք ձեր գըրպանի կողքը՝ հետո յեկե՛ք հեգնելու մի նկարիչ և զինվորական մարդու: Իսկ յեթե յես այն վոսկե ուսադիր-ներով անձնավորությունը լինեյի—անպայման կապտակեյի նրան, անպայման...

Ապա հանկարծ նա ցանկացավ վերստին տիրանալ այն սենյակին, ուր յերեք տարի ապրեց, ուր կյանքն ավելի հեշտ եր նրա համար և տանելի: Յեվ վճռեց կրկին դառնալ այնտեղ, հայանել պետին, վոր ինքը համաձայն է վերադառնալու. իսկ յեթե պատահաբար Լիզայից լուր ստանա և կամ մեկը հարցնի իր վերջին արարքի մասին՝ նա չի թաքցնի իրողությունը և կասի.— «յես առյուծի հպարտությամբ քաջվեցի իմ դառադեղը, նախընտրեցի մենակ մնալ, հեռու բոլոր մարդկանցից, և այստեղ ել հրաժեշտ տալ աշխարհին»:

Հաջորդ որը նա իր խնդրագիրն անձամբ տարավ Ուղղիչ Տունը: Վերադարձին կապտեց իրեղենները—վստահ լինելով միշտ, թե կըստանա իր նախկին սենյակը, և այլևս չի մտածի հացի և աշխատանքի մասին:

Յերկու որ վերջ՝ ցրիչը մեծկակ մի ծրար բերավ գնդապետին: Նրա սիրտը թունդ յեղավ. դեռ ծրարը չբացած «բախտ» գոռաց նա. աչքերն անսովոր փայլ ստացան. կարծես «բախտ» շոշափեց իր իսկ ձեռներով, թավիշի փափուկ յերեսներովը սահեցին իր ձեռներն ասես.— «Բախտ», կանչեց մի անգամ ևս և ծրարը պատռեց:

... Իր խնդիրն եր այն, վոր յերկու որ առաջ և

1638
39

ինձ անսպասելիորեն Մանաս քեռին: Ամենորյա շո-
բերս են սրանք, այն ել քանի տարվան. են կողմից
եմ բերել, մեր հին յերկրից: Ծակծկված են, մի քիչ ել
յուզ ու նավթոտ, բայց վռչինչ: Յես տանը քաղա շո-
բեր ունեմ, նոր տարուն անպատճառ կըհագնեմ...

Հետո—գարձյալ փորձեց ժպտալ, գարձյալ նայեց
աչքերիս բուրձ ու շեշտակի:

— Յես ուզում եմ ավելի ծանոթանալ ձեզ հետ,
Մանաս քեռի, ասի յես. հետաքրքիր կլինի ձեր կյանքը
անշուշտ, հետաքրքիր նաև ձեր անցյալը:

Ուրախության պղտոր մի փայլակ ցոլաց նրա
դեմքին: Զգացի, վոր խիստ գոհ մնաց:—Միթե՞ այդ-
քան հետաքրքիր ե յեղել ինքը, մտածեց անշուշտ
ինքն իրեն:—Գուցե... Ինչո՞ւ հապա մինչև հիմա վռչինչ
չգիտեր այդ մասին:

— Իրիկունս մի քիչ ուշ, յեկեք, մուսարիկներ
կուղարկեմ, հետո մենք կը նստենք խաղալ կենեմք.
յես ձեզ կըպատմեմ իմ կյանքից:

Իրիկունս ե. մի քիչ անց—կապույտ մթնշաղ:

Ամառնային աղմուկ, ծիծաղ ե ծաղիկում աչքիդ
տակ կամ քիչ հեռուն: Անտառում թերատուփերների
խաղեր կան նրբին:

Բայց յես գնում եմ գարձյալ Մանաս քեռու մոտ—
լսելու նրա կենսագրականը:—Դժբախտաբար Մանաս
քեռին զբաղված ե դեռ. դեռ հաճախորդներ ունի սպա-
սող:—Մի գեղեցիկ վորսորդական շուն խաղում ե նրա
շուրջը, մոտենում վոտքերին, հոտոտում շորերը (վո-
րոնք այնքան հարուստ են տալիսների կուտակած
բույր ու անուշեղեններով), ապա լիզում գաղտազողի:

— Կարագը հիանալի յես, քույրիկ ջան, ասում ե
նա մի հաստիկ տիկնոջ, համեստ արեք. մի տեսեք
ինչպես ել դեղին ել Բահրուբա՛ր, իմ ու ձեր արելը: Մի
հինգ բոպե առաջ ձեր հարևան արտիստն ել տարավ:

Կարագի խոշոր շերտը հալվեց կամաց-կամաց,
պանրի մի քանի մեծ գլուխներն ել վաճառվելու բախ-
տըն ունեցան. մանր-մունր իրերն ել—իրենց հերթին:

— Յեկե՛լ եք, հա՛... ներողություն, չնկատեցի,
անուշ ջան, ինչ արած, ցամաք հացի փողը պեսք ե
աշխատել: Նստեցեք. չե՞ յես խոստացել եմ պատմել իմ
մասին, ասաց ինձ:

— Այո, հենց դրա համար ել յեկել յեմ այս իրի-
կուն հատկապես:

— Լավ, լավ, անուշ ջան, — կրկնեց նորին Մանաս
քեռին, ինձ մի գլանակ հրամցրեց, մինն ել ինքը վա-
սեց:

— ...Մի փոքրիկ քաղաքից եմ յես, անունը Ա. եր:
Հիմա ենքան ել չեմ հիշում եգ քաղաքն ու նրա որերը.
տասներհինգ տարի յես անցել այդ որերից, խկ յես հա-
զիվ քսանութ տարեկան եմ: Հա, հերս բախալ եր ինձ
պես: Մեր փոքրիկ քաղաքում ֆայտոնները չկային
այնքան, վոր գարի ել ծախվեր. այստեղ շատ են
ֆայտոնները...

— Մի փութ գարի, Մանաս քեռի, չո՛ւտ, մի
փութ գարի կշռե, կանչեց մի ջահել կառապան գուգա-
գիպորեն և ընդոտ կասեցրեց ձիերը քառատրոփ:

— Ե՛ս սհաթիս, անուշ ջան, ձայնեց Մանաս
քեռին և տեղիցը թռավ:

Վերադարձին՝ «ներողություն» խնդրեց ինձնից.
նա գիտեր արդեն մեծ քաղաքներում ապրող մարդկանց

հետ վարվելու չափն ու ձևը. կարգացել էր նույնիսկ «Մեր դարու քաղաքավարութիւնն» գիրքը:

— Հա, հն էյի ասում, շարունակեց Մանաս քեռին, բայց եր հերս: Ամենից ավելի յես նրա խանութն յեմ հիշում: Սրանից մեծ եր, լեցուն, քարե պատերով. մեղը ու պանրի ամանները ներսով եյին դրած մի քիչ: Մեղըն շատը Գառանց Մարանիցն եյինք առնում. պանրինը— խուլ Բարսեղից: Ամա ինչ մեղը եր... Մինչև հիմա եր յերբ մատս ծծում եմ՝ եղ որհնած մեղրի համը բերանս ե գալիս: Յես ոգնում եյի հորս: Ինչքան շուտ սովորեցի ապրանքների դնելը՝ այնքան ել արագ ծանոթացա մեր խանութի ամեն ծակ ու ծուկին:— Հիշում եմ, մի ձեռքովս պանիր էյի հանում թաց-թաց, մյուսովը ծիրանի քաղցը չիրը լցնում կշեռքը: Յես գրի հաշիվը չեմ իմանում, ողոր, ասաց հայրս, արի քիզ գիր ու հաշիվ վարեցնել տամ քաղթի դըպրոցում. չէս տեսնում, ինչպես արագ մոռանում եմ շատ անգամ սրա ու նրա տարածը:— Երբեմն ել խարվում: Յես համաձայն էյի: Առավոտ վաղ յես դնում էյի ուսուցիչարան գիր ու հաշիվ սովորելու, կեսօրին՝ անութիս. կապոցը շարտում դեն և ոգնում հորս՝ ուրախ:— Եհ, ինչ յերկարացնեմ, սե ու գալում որերը հասան (այստեղ Մանաս քեռին մի խոշոր, սրտառու չ «ախ» քաշեց), մեր տունն ու տեղը տալին ու վրա առին անիծածները, մեզ ել— տեղահան. հորս սպանեցին, իսկ մայրս վախճանվեց փախի տարին: Յես ինչքն ասես չտեսա. կամավոր, զինվոր, նահանջ, վերադարձ, նորից նահանջ, ելի արյուն, ելի ավեր... Միայն յերբ սրանք յեկան (Մանաս քեռին կոմունիստներին և խորհ. իշխանությանն ակնարկեց), խաղաղութիւն

ձգեցին աշխարհումս: Ինչ ասեմ, անուշ ջան, թեև ենքան ել հոտոտալու ծաղիկ չեն սրանք, բայց եղ մեկը դրուտ ե: Յես եղ ժամանակին ընկա ետեղ, մի յերկու կոպեկ հանեցի մեջքիցս, քիչ-քիչ սկսեցի ես առնել, հն ծախել — յուղը ճոթի հետ փոխանակել, աղը՝ պանրի... հա, հա, մի պզտիկ դրամագլուխ դեցի և մի ընկերոջ հետ խանութ բաց արինք: Ձկարծես ես եր մեր խանութը. ա՛յ, հն, դիմացինը: Հիմա կոպե-րատիվ ե...

Յես նայեցի դիմացը, — մի քանի մանրիկ խանութների կողքին կանգնել եր մի լայնահաս վաճառատուն, լուսավառ ցուցափեղկերով, լեցուն իր և ուտել-լույսերով զվարթ կոպեքատիվը, լեցուն իր և ախտեղ, կարգը դնաներով: Գնորդների թիվը մեծ եր այնտեղ, կարգը պահպանելու համար հերթի էյին կանգնել նրանք:

— Ձեռքիցս խլեցին, անուշ ջան, շատ զալում մարդիկ են, վողորմած ե ասումս, կիսավեն՝ նորից բաց կթողնեն, իսկ յես...

Թվաց մի պահ, վոր Մանաս քեռին մի փափուկ և սպանված արջի վրա ընկավ հանկարծ: Դժբախտաբար... խաբկանք եր: Նա կանգնած եր դեռ իր տեղում, խեթ-խեթ և ապուշի հայացքով:

Լուսթյուն:

Շուրջս մտի եր: Ամպերը գորշայուս ժանյակներ էյին կախել անտառներին և լեռներին մթամած: Մի փայլակ անցավ պաղպաջուն, և, մի ակնթարթում, մաքուր ու հսկա հայելու խորքումս ինչպես, ցուցին բերն ու յերկիրը: Ամպերը թնդանոթային գոռումներով վորոտացին. հետո — անձրևի ծանր տեղատարափ: Իսկույն, առանց մի րոպե անգամ ուշանալու, առա-

տացան մոտակա առուները, գետը ավելի քան խշշահորդ դարձավ: Յեղենիներն անձրևի և գիշերվան խափարում դարձան ոտարոտի, խեղճ:

Հետզհետե յես ծանոթանում եմ Մանաս քեռու բնավարության «խոշոր» գծերին նաև: Հիանալիորեն ուշադիր ե այս մարդը գեպի իր գործը. նրա բովանդակ եյությունն են կաղմում խանութն ու նրա շուրջը հոսող առևտուրը: Մանաս քեռին իր խանութի պահապան շունն է նույնպես, ավելի աչալուրջ ու հավատարիմ՝ քան ինքն այդ անասունը:— Գիշերները խանութումն է քնում նա, թեկուզ տոթ լինի խեղդիչ, կամ լվերը խածոտելով ուտեն նրա մարմինը:

Ամառը մանավանդ՝ սաստիկ ուշ է քնում Մանաս քեռին, իսկ քնելուց առաջ մտածում յերկար ու բարակ, վերհիշում անցկացրած որը...— Ինչքան ծանր կշիռով գնեց պոմիդորները կարմիր-կարմիր, վորքան լավ ծախեց գաղտնի գնված քուրունը: Հապա դքտ. Պարթևյանին ուղարկված յերկու ճուտի և ձվերի հաշիվը, կամ Ֆայսունչի Գերորի ուշ ատեն վերցրած մեկ ու կես փութ գարին, կամ թե լվացք անող Մարթայի տարած յերկու ֆունտ տանձը... Ինչպես մոռացավ մըտցնելու:

Յեվ Մանաս քեռին վեր և կենում իր անկողնից նորեն, նորեն «մայր մատյանը» բաց անում և դրում մեկ առ մեկ:

Պառկելիս՝ Մանաս քեռին չի ուզում ներել ինքն իրեն այսքան խոշոր անհոգությունների և մոռացումների համար, վորովհետև լավ առևտրականը միշտ էլ անմոռաց և անսխալական պետք է լինի. ազնիվ՝ իր

խղճի և հաճախորդների հանդեպ: Այսպես է Մանաս քեռի, լմացիր աշխարհի որենքն ու քո արդար իրավունքը: Սրանից հետո ավելի արթուն կլինես, չե՞, հարցնում է ինքն իրեն, սրանից հետո ավելի վարժ: Տեսնում ես, են դիմացի կոռպերատիվը, մեծ-մեծ աչքերով քեզ ե նայում, քո համեստ ու փոքրիկ գործին, քո խանութին: Ասես ուզում է բռնել բլիցդ, սղմել, սղմել... մինչև հոգիդ փչես մահացողի խուլ խրխռոցներով:

Մանաս քեռին ցնցվում և հանկարծ: Կարծես մի բարակ քրտինք յեկավ վրան:

Կոռ-պե-րա-տի-վը ուզում է

Իր «սեփական խանութում» և ծանր խռովանքներով ննջում է նա այլևս:

Մանաս քեռին ինձ իր լավագույն բարեկամն է համարում: Ուրախ ե, յերբ նստում եմ կողքին, հարհավասար իր հետ, վառում գլանակա և բանում մեր հետաքրքիր խոսակցության գունավառ ժապավենը: Մինչ յես խուզարկու հայացքներով հետևում եմ նրան, դիտում— թափանցելու իր կյանքին: Իսկ այդ՝ հաճախ է աջողվում ինձ:

Մի կիրակի ու պայծառ առավոտ (յերբ մոտակա յեկեղեցու զանգակներն այլևս չեն հնչում) յես Մանաս քեռուն բռնեցի դարձյալ, բռնեցի այն պահուն, յերբոր մեծագույն ձեռնարկությանն անցնելու տաղնապն եր ապրում... վարդագույն յերագումն անշուշտ:

Մարտունակե՛րս, 25 հուլիսի 1926 թ.

Ի քաղաքն Թիֆլիս

Շատ մեծապատիվ

և ազնիվ վաճառական Պ. Արամյանց

Նախ և առաջ Ձեր պատվական վորպիսությունն եմ հարցնում և այլն և այլն:

Յես ձեզանից հեռու յեմ ընկած, բայց լսել եմ Ձեր մեծ անունը և ցանկություն ունեմ Ձեզ հետ ծանոթանալու և Ձեզանից ապրանք գնելու:

Յես ել մի փոքր առևտրական եմ և ապրում եմ այս քաղաքում: Իմ խանութի ճիշտ գլխացքը... (վո՛չ, վո՛չ, սխալվեցի):

Իմ հասցեն.—

Мартунакерт

Ул. Мармариан, торговец Манас Малоянц.

Մնամ միշտ Ձեր ամենախոնարհ ծառան՝

Մանաս Մալոյանց

— Եդ ունի ես գրում, Մանաս քեռի, հարցնում եմ յես վատ ու լրտես մարդու նման:

— Մեծ, անվանի և լավ վաճառական Արամյանցին, վոր Թիֆլիս...

Մանաս քեռին խոսքը չկարողացավ վերջացնել հուզումից, ապուշ կտրեց ու մնաց:

Առավոտ եր, արևով և ջերմությամբ լի: Յես գնում եյի պատմական մի բերդ տեսնելու բժշկուհի

բարեկամուհու հետ: Բարեբախտաբար պիտք է անցնեյինք Մանաս քեռու խանութի մոտովը: Նայում եմ, բնազդաբար դեպի աջ—տեսնելու նրան. կարծում եմ, վոր մեր որը ավելի քան ուրախ անցի պիտի: Մանաս քեռու հայացքը բախտաբեր է անշուշտ:— Սաղայն ուր է նա. խանութումը մի կի՛ն է նստած:— Տիրո՛ւնն է, իր կի՛նը:

Աչքերս դարձնում եմ աջ ու ձախ՝ մեր բախտի թալիսմանը գտնելու:— Նա... Դիմացը նստել է, այն ել ուր. կանանչի վրան—ինչպես կանաչ գորգի:

— Բարի լույս, Մանաս քեռի, կանչում եմ ուրախ, եդ ուր էս նստել:

— Ձե՛ս տեսնում, դրախտո՞ւմն եմ, անուշ ջան, իսկ և իսկ դրախտումը, պատասխանում ե ինձ և փորձում դարձյալ ժպտալ:

Մինակ չե՛ Մանաս քեռին, գյուղացիներով շըրջապատված, «մայր մատյանը» ձեռին հաշիվներ և տեսնում նրանց հետ: Լսում եմ նրան մի քանի բուպեյով:

— Թե մի կոպեկ ավել եմ գրել՝ պարտական մնամ առաջի յերկնավորի, Գորբուր ամի,—ասում է մոթալ փափախավոր մի գյուղացու:

— Քո հաշիվն ել դրու, Ահմետ դայի, յալան յո՛ք, Կուրան հազգ իշուն, կրկնում է յերկրորդին:

Ահմեդ դային որորում է գլուխը և ընկնում կասկածանքի ճահիճը:

Մնացյալները՝ մտքումը հաշվում են տարտամ և սպասում հերթի...

Մանաս քեռին իր կապերն ամուր և կապել ինչպես ներսի՝ նույնպես և դրսի աշխարհի հետ: Ուզում է

խմանալ, թե ի՞նչ պատահեց յերևի, կամ ի՞նչ պիտի գա աշխարհի գլխին վաղը: Մի գվարձախոս ցրիչ անցնում ե նրա խանութի առջևից ամեն ուր և յերկարում նրան մի հայտատու թերթ—«Նոր Նայիրի»: Հաճախ մի փոքրիկ լուր (բայց նրա համար ամենամեծը) փոթորկի յի մատնում նրա հոգին,— ինչո՞ւ բոլորիկները գնդակահարեցին հայտնի գեներալ Ռոմանովսկուն կամ նրա աղյուտանտ Մասլովին: Անգլիացին նրանց չի ների, նրա «մայր-մատյան»-ումը գրվում են այս նշանավոր գեպքերը: Յեթե անգլիացին մոռանա (Մանաս քեռին հիշում ե իր մոռացած, բայց և վերհիշած ապուրկները և համեմատության յիշերը գտնում), նեմեցը յերբեք չի մոռանա:

Իսկ ամենեն «հուզական», ամենեն «կսկծաղին» լուրը դարձյալ յիս հաղորդեցի նրան: Այդ «բոթում» նա իմ մատն ել նշմարեց կարծես:

— Գիտե՞ս ինչ ե պատահել, Մանաս քեռի:

— Թե բարի յե՛ բաց բերանդ, անուշ ջան, թե չար՝ բանաս վո՛չ, պատասխանեց բարեկամս:

— Ուրեմն՝ բանամ վո՛չ:

— Բայց ինչ ե պատահել, ասա, թեկուզ չար, կրկնեց խնդրական յիղանակով Մանաս քեռին՝ վառված հետաքրքրության բոցեղեն կայծերովն անտարակույս:

Իսկ յես, մինչ այդ բարի այնքան, այս անգամ չարախնդաց մի քիչ, հայտնեցի նրան «ազդակործան» իրողությունը:

— Լսիր ուրեմն, սիրելի Մանաս քեռի (մեր բարեկամությունն անցել եր հերթական մտերմությանը և մենք թողել եյինք պաշտոնական «գուքն» ու «ձեքը»),

ասի յես, յերկու շաբաթ սրանից առաջ փարիզուս վախճանվել ե զորավար Արտաշեսը:

— Իրավ... եյ վախ, ել ո՞վ մնաց մեր մեծերիցը, ասաց նա դառնությամբ. սրանից հետո ո՞վ պիտի տեր ու տիրական կանգնի մեր խեղճ ազգին, սրանից հետո՞...:

Իմ «գիշեր բարի»-ին չպատասխանեց այս անգամ նա: Յեռ տուն վերադարձա՝ մտահոգված մոռացության մատնած հաջորդ որվա ձկնկիթի և նկարիչ ընկերոջն նամակին փութով պատասխանելու մասին:

Լիալուսինը վողողել եր սենյակս: Լուսնադեղ դրացունիս իսպանական մի ցայգերդ եր նվազում ջութակի վրա: Դուրսը ամառվա գիշերն եր բացվում բուրազեղ: Մեծափարթամ ծաղիկներն եյին, անտառն եր, ջուրներն եյին դարձյալ: Մի խոշոր և անհուն համերգ կարգուրսը: Կյանքը իբր մեծ զարկերակ, իբր լարնառատ սիրտ բաբախում եր այնտեղ: Ուրախության պայծառ նշաններին խիստ նման՝ մի քանի ասուպներ ընկան խելահեղ...:

Ջարմանալի դեպքեր շատ են պատահում աշխարհումս, բայց ամենեն զարմանալին ու տարորինակը յեղավ այն, վոր մի լուր ուր դրացիներն ու հաճախորդները փակ գտան Մանաս քեռու խանութը:

— Ո՞վ գիտե թե ինչ դժբախտություն ե պատահել Մանաս քեռուն, ասում եր մի կին որորելով գլուխը:

— Հըլբըթ հիվանդ ե խեղճը, գուշակելով յեզրակացնում եր կնոջ ընկերուհին՝ ձեռքի գուլպան հյուսելով արագ:

— Ծո՛ւ, եստի աշե, ուսթա Ալագ, Մանասին խանութը փակ ե յեղեր. վաճ իշու ձագ, վաճ: Եղպես մարդ ես յեղեր մեյեր դու, Մանաս:

— Հավատալս չի գար, ծո՛ւ... պոռալով կանչում եր Սիմոնը, կառքը լծած, կանգնած փոքրիկ հրապարակում, Մանաս քեռու խանութի դիմացը:

Պատճառները մինչև կեսօրը մնացին մութ, քողարկված, իսկ խանութի փոքրիկ ու գունաթափ ցուցանակը կախվել եր լուռ, տրտում, յերջանիկ անասունի ափանջի նման:

Գաղտնիքի քողը, վորպես գարնավերջի նոսր ձյուն, հալվեց ու չքացավ սակայն, և զարհուր իրականութունը զրնգաց այնպես, ինչպես Մանաս քեռու դրամարկդն ընկնող արծաթ ուլբիներեց մին: Չար լեզուները պատմել էին նրան, վոր իր կին Տիրունը սիրեկան ունի յեղեր վերջերս, անտառ ե գնում նրա հետ: Հեռու, հեռու անտառում ժամերով մնում են նրանք:

Հարևանուհի Անթառամ տատը տեսել ե նույնպես, վոր Տիրունն ու յերիտասարդը փաթաթվել էին իրարու մի անգամ, պաշպչվում էին թունդ—սենյակի մթության մեջ...

Առաջին հարվածը կայծակի պես ընկավ Մանաս քեռու գլխին. առաջին հուզումը հորդ եր:—Ինչպես լսել, իր կինը, իր «նամուսը» վոտքի կոխմն... Հողը

զլխիդ, Մանաս, ասաց նա և վոտքի տակն առավ Տիրունին:

Չարմանալի դեպքեր շատ են պատահում աշխարհումս, յերբեմն ել զարմանալի բոլորներ, և... փրկում մեզ վերահաս ամեն փորձանքից:

Յերբ Մանաս քեռին իր «նամուսին հասցրած անպատվությունը սրբեթու» համար աքացիներ եր հասցնում Տիրունին՝ կյանքումը առաջին անգամ, վերջին հարվածներին կանգնեց, չհավատաց իր ափանջին: Ի՜նչ զնդոցներ էյին, վորոնք հին որերի զանգակների նման՝ քաղցր զրնգացին հանկարծ: Մի վերջին հարված ևս՝ և ահա արծաթ փողերի զրրինգ - զրրինգ հոսանքը Տիրունի գրպանից:—Ինչքան ել շատ էյին նրանք, իսկույն մի փոքրիկ շեղձ գոյացավ նվացող Տիրունի կողքին, արծաթե մի փոքրիկ բլրակ:

— Ե՛հ... փողեր ել ունես, այն ել եսքան շատ, ասաց ծածուկ ուրախությունով առլի և ապուշի հար ու նման՝ նայեց չորս բոլորը:

Հետո դուռը փակեց շտապ, միակ լուսամուտի կարկառած վարագույրը նույնպես. գրպանեց գտածները՝ ինչպես իր «ճակտի արդար քրտինքը», ապա դեպի խանութն շտապեց:

Հետզհետե Մանաս քեռու սիրտը փափկեց, դարձավ տաշտակի կողերից դուրս թափվող հասած խմոր:

— Խեղճ Տիրուն, թե՛ ծեծվես եսքան, թե՛ հիսուն մանեթ փող թափես Մանասիդ գրպանը:

Այսպես եր խոսում ինքն իր հետ Մանաս քեռին, նստած իր սիրելի խանութում: Ապա մի վերջին անգամ ել մտաբերեց իր Տիրունին, — վերջին ժամանակ-

ների նրա արածներն ու խոսածները: Հառկապես մի իրիկնապահ հիշեց նա, յերբ կինը յեկավ և իրենից մի ռուբլի փող խնդրեց, ինչպես նաև հրաման—թատրոն յերթալու համար, թե ինչպես ինքը ճիշտ ու հաստատուն տղամարդու պես մերժեց նրա թե մեկ և թե մյուս խնդիրը: Բայց... հիշեց նրա արտասանած վերջին խոսքերը.—

«Թե արև ել լինես—մե մարմա (թաշկինակ) մը չես կարող հոգացնել, Մանաս, եդ ինչ քար ու քանդակ մարդ ես յեղեր: Լավ, Մանաս, լավ...»:

Որորում և Մանաս քեռին գլուխը, սարսափով մտաբերում Տիրունին, իսկ ամենեն ավելի դիմացի «դադան» կոտպերատիվը, ուր հերթի յեն կանգնել հաճախորդները միշտ, միշտ, հազար տեսակ ապրանքի տակ ճռան, յիլեքտրական լույսի ալիքներում—պայծառ:

1927 թ. ամառ
(Արասթուման)

ՄԻ ԶՈՅ ՅԵՎՍ

Դեռ արշալույսի ժամերն են զով: Մի նուրբ խոնավություն և թողել գիշերն անտառում: Բայց արևը ցրվում և ինչ-վոր կա ցայգային, — յերազ կամ ուրվանկար:

Արևն ահա անտառի բացատներում, ծառերի ճյուղերին ճոճուն, հեռատարած ձորակին կանաչ:

Կարենի վրան ել արևն իր նուրբ լաթերն և փրփուրներ—փափուկ ու դեղձան:

Ընկղմել և Կարենն իր լիժանկայում, նայում մերթ դիմացը, ուր մի դյուբաթեք սոճի հենած և իր յիզբայր սոճիներից մեկի ուսին, մերթ ել հեռուն—մեկնած որերի խորքը: Կարենի հազը մեղմել և մի քիչ, սակայն ձախ թոքում ծակոցներ և զգում շարունակ, վորոնք սուր են, ջղայնացնող և տեսական:

Հագիվ 19 տարեկան եր Կարենը, յերբ նոր ընկերները գտան իրեն, յերբ «ազգ» ու «հայրենիք»-ի փոխարեն բոլորովին նոր գաղափարներ խոսեցին իր միտքը:

«...Մարդկությունը բաժանված և միայն ու միայն յերկու խոշոր բանալիների»:

Կարենն յերկար վորոճաց նման մտքերի շուրջը, կարգաց: Հետզհետե այդ մտքերը դարձան հաստատուն, դարձան պայծառ—ինչպես արշալույսյան այս անտառը արեում, կամ յեղենին այն՝ կանաչ ու գեղեցիկ:

— Ա՛խ, յեթե շուտով Մարքսի «Կապիտալ»-ն ել կարգամ, — կրկնում եր Կարենը:

Հետաքրքրությունն ափսոսեւ եր բանում նրա ուղեղին: Հետաքրքրությունը ձեռներ ունեւ կարծես. — «Տնւր, ասում եր, թե վոչ կ'լիւն», կամ քաղցած եր. — «Բեր, լափել եմ ուզում, չէ՞ս զգում սովածությունը»: Առաջին տարիներին՝ ամենեւն ափսիս Կարենը մի գիշեր ե հիշում:—Ձմեռ եր. ձյուն: Հովը պարում եր փողոցներում: Հովը կատաղի յերգեր ե հորինում, մտրակում, ծեծում լուսամուտ ու դուռ: Գլգլված ու կափկափուն ափսոսներով մի մուրացուհի անցավ. հետո իրարու պլլված մի զույգ մուշտակապատ: Ժողովի յեր գնում ինքը, դադանի մի հավաքույթի: Հասնելուն՝ նկատեց ընկերների հետաքրքրությունն ու դարմանալի ճշգրտահոսությունը: Գետնափոր ե նկուղային մի սենյակ եր իրենց ժողովատեղին: Մի ադոտ լամպ եր դրած սեղանին: Իսկ լամպի կարմրավուն լույսը ընկել եր ընկերներից Գեղամի, Վաղարշի ե Աղասու գեմքերին. մյուսները մնացել եյին կիսամութում: Սեղանի առջև, մի աթոռակի, նստել եր կուսակցության պատ. քարտուղար ընկ. Շավարշ Մանվելյանը: Ընկ. Մանվելյանի հայացքը հանգիստ եր, թափանցող: Նրա լիք ու առողջ կազմվածքը կաղզււյր եր սրսկում ներկաներին անխտիր:

Հոգնած չեր Կարենը, վոչ ել վորեւ թուլություն եր զգում. ընդհակառակ ցուրտը շառաչուն ապտակ-

ներ եր դրոշմել նրա այտերին ե մտրակել արյունը խայտուն:

Ներեցեք, ընկերներ, յեթե յես...

— Վաչինչ, վոչինչ, ուղիղ վորոշված ժամին հասար, — ասաց ընկ. Մանվելյանն ե ժողովը հայտարարեց բացված:

Իր ղեկուցման ընթացքին՝ ընկ. քարտուղարը նկարեց բաղադական աշխարհի կացությունը, նրա ներհակությունները, ցուցահանեց Հոկտեմբերյան հեղափոխության խոշորագույն նշանակությունն ու տարած հաղթանակները, նրա հեռանկարներն ապագա, իրենց դիրքն ու... գալիքը:

— Պետք ե պատրաստ լինել, ընկերներ, վողջունելու դալիքը, — ասաց ընկ. ղեկուցողն ու վերջացրեց:

Բոլորն ել ծափահարելու բռնեց ցանկություն ունեցան: Մակրնթացության ջերմին աչիքներ բարձրացան բոլորի սրտերում: Մի հաղարյակ ձիւրի կարմիր ջուլիւ ծառս յեւով արշավելու կարծես: Ցնծություն հայտարարող մի ձիւ լավեց սուր. իսկ Լևոնի գեմքը, լամպի լույսի տակ, դարձավ փռան մեջ յեփվող կոթ ու կարմիր հաց: Հետզհետե ավելի ու ավելի ընտելացավ Կարենը կուսակցական կյանք ու աշխատանքներին: Դեռ սովորում եր թեւ, բայց իր ժամանակի կեսը, շատ անգամ ել ավելին, այտեղ եր սպառում: Ինչքան խեղճ եյին իր շուրջ-բոլորը—իրենցից դուրս մնացյալները: Կույր եյին կարծես նրանք. խարխափելով եյին գնում, անգամալույծներ՝ հենակներով շրջով: Յեթե այդպես չեյին, ինչո՞ւ չեյին մտածում հապա մարքսիստորեն, յերևույթները վերլուծում իբր մատերիալիստ:

— Այո, յես ու մերոնք ալիւի քան իրավացի յենք, դրական մտածողութեան և գաղափարներէ տեր: Շուտով (ինչպես հայտնել եւ այդ մասին բազմաթիւ անդամներ ընկ. Մանվելյանը), այս կիսավեր յերկրի, այս տանջահար ժողովրդի վրան եւ մեր կարմիր դրոշմ, իբր աշխատանքի և ազատութեան խորհրդանիշ, պիտի ծփան...

Այսպէս՝ մտածում եր ինքն-իրեն կարենք, յեր-գում «Ինտերնացիոնալ»-ը մեղմիւ և քայլում հնչուն ու կշռւում: Մի անգամ նա փորձեց իր նոր մտքերին հաղորդակից դարձնել նաեւ իր մեծ յեղբորն ու իրենից մեծ յերկու քույրերին: Իզմը դժբախտաբար: Նրանք կառչած ֆնացին համառորեն իրենց իդեալներին խար-լուլ, գծագրեցին ապագա Նայիրին, միևնույն ժա-մանակ ցույց տալով հանդիպակաց պատի յեռա-գույնը:

— Յես վնւր առնեմ պիտի ձեր դրոշակը՝ տեղը կարմիրը կախելու համար:

— Խելո՞ք կաց, կարեն, խելոք, տեղդ ծանր նստիր և ուսմանդ հետեիր միայն, — հատիկ-հատիկ և առանձին շեշտով ասաց կարենի մեծ յեղբայր Ռափա-յիլը: — մարդկութիւնը վոչ թե յերկու մեծ բանակների յե բաժանված, այլ տասը հազար ազգ ու ցեղերի:

— Պետք ե վերջ տալ այդ հին ու ծամծմված մտածողութեանը, դատողութիւններին. դրանք նախա-պատմական ժամանակների փոշին ունեն իրենց վրայ: Հիշում ես, հայրիկն եւ այդպէս եր յերգում, հայրիկի հայրիկն եւ նմանապէս և այդպէս անվերջ: Մենք վոչ Նիցշէի գերմարդն ենք ավետում, վոչ եւ Տիգրան-մեծյան հզորութիւնը: Մենք մասնիկն ենք տիեզերա-

կան այն նոր ու մեծ բանակի, վոր կա, վոր իր ուսերէ կրում ե վորջ աշխարհը...

— Խեղճ, խեղճ յերագատես, — ասին միաբերան նրա յերկու քույրերը, փաղեցին փոքրիկ ու փափուկ ձեռներով աչքերնին և յերկար-յերկար հրճացին իրենց փոքրիկ յիղբոր յետեից:

Սուլելով ու մտորուն գնում ե կարենը: Մտա-պատկերներն արագ հաջորդում են իրար: — Գուցե վաղն իսկ անցնենք դործի, պայքարի հեղեղը հսկա՝ մեծա-նալով գա և տանի մեզ, բոլորիս: Ի՞նչ եմ յես, թուշունի մի փետուր այդ հորձանքում, մի պտուտակ մեքենայի, կամ գնդացիի գնդակներից մին — դեպի թշնամին մեկ-նող:

Գնում ե նորեն կարենը խոհանքներով ծանրա-բեռն ու յերագուն, գնում ե ու զրուցում ինքն իր հետ: Ահա այն աղջիկը: Առաջին անգամ յես նրան դեղատանը պատահեցի. նա այնտեղ եր ծառայում, լատինական ա-նուններ, բազմաթիւ շիշերի և բարկ հոտերի այդ լա-բիրինտում: Ուղղակի չքնաղ եր նա, փղոսկրյա և լու-սավետ գծերով: Նա նման եր մեծափարթամ շուշանի: Անշուշտ ամենեւն արտասովոր աղջիկներից միին եր նա: Յես համոզված եմ հաստատ, վոր մեծանուն քան-դակագործները նրա գլուխը քանդակել կուզեյին... Որեր վերջ մենք գնում եյինք միասին, թեքի թեթե հպուսնեով: Նա ընդունեց ինձ, վորովհետեւ վոչ միայն տգեղ չեյի յես, այլ ընդհակառակը, իմ հասակը հսկում եր նրա հասակին, ինչպէս իմ հոգին իր հոգիին: Իմ աչքերը, կապույտ հարավի յերկնքի պէս, խոտվարկու եյին նավազի աչքերի նման: Յես նայեցի նրան, նրա

քանդակված գեղեցկութեանը խիստ ու խոր: Յես նրան սիրելի խոսքեր ասի նույնիսկ:

— Ինչքան արեւ, բայց միևնույն ատեն վորքան խոտվանք կա ձեր աչքերում,— ասաց ինձ...

Կհանդիպեմ արդյոք Շահանուշին այսօր— թեթեւացնելու սիրտս և զգալու բոլորներ դարնային, ընդունելու մի դեղ (լատիներեն անունը թող ինքը գտնեն), վոր կազդուր բերե ինձ այնպես, ինչպես քունը դաշտի մշակին հոգնաբեկ: Յես սիրում եմ Շահանուշին, սիրում խանդավուն, յես զգում եմ, վոր արյունը վարարում է իմ յերակներում որեցոր. հեռավոր ծովերի վրան ե նավարկում իմ հոգին, յես սարսափով և սարսուռներով եմ շրջում հիմա յերկրիս յերեսին: Յերբ արեն իբր հրեղեն վիշապ դարձնում ե քնից, յես խոնարհում եմ գլուխս նրա առջև. կարծես ինձ ու Շահանուշի համար ե ծագում նա: Աշխարհը քնկղզի ե ու անստվեր: Բայց յես սիրում եմ ու պաշտում մի ուրիշ արեւի, վոր նոր ե նույնպես ինձ համար, գիտակցական և միևնույն ժամանակ տեսական մեծութուն: Յես այդ մասին դեռ վոչինչ չեմ ասել Շահանուշին, դեռ վոչինչ...

Գնում ե Կարենը, մտածումի և յերազի որորուն ջրերով, գնում ե և՛ տանջահար, և՛ հաբաժ...

Որերը թավադուր անցան. մերթ ժպտուն, լճակի ջրեր շափյուղա, մերթ ել խուճապի մատնված յերամակներին նման: Որերը Կարենին և՛ ցնցում, և՛ ցնծում բերին:

Յեկան իր հեռվի ընկերները, պայքարով և տանջանքով յեկան: Խաղաղութունն իր լայն,

լայն թևերը տարածեց Նայիրյան յերկրի վրա. ձյունագեղ ու լուսավետ նայում ե Արարատը այս փոքրիկ ու նոր ծնվող յերկրին և հեռվի մթությանն այն...

Յեղավ այնպես, ինչպես յենթադրում եյին ինքն ու ընկերները: Իրապես Կարենը մի փետուր եր յելման ջրերի վրա, մի պտուտակ ժամանակի հսկա մեքենայի, կամ գնդացիների մի գնդակ— գեպի թշնամին նետված...

...Ահա մերկ ու ձյունատարած մի դաշտ— գեպի մայրավանն յերկարող: Հեռավոր զանգակատները կորչում են մառախուղի և գորշության մեջ: Յուրտ ե: Յուրաքանչյուր սուր-սուր ու հաղաբավոր ասեղներ ունի, խածոտում ե: Իսկ հովը հոսում ե գալար-գալար, դառնում ձյունամարրիկ ու շափ-շափ շփացում յերեսիդ, ձեռներիդ, փաթաթվում վոտներիդ ոձեղեն ու ճապուկ ձեռով:

— Այլևս քայլելու հնար չունիմ,— ասում ե Գեղամը,— նստենք ձյունին և հանգստանանք մի քիչ, Կարեն:

— Անհնարին ե, խիստ կասկածելի յե ճամբան. պետք ե արագ անցնել, գտնել մերոնց, պետք ե տեղ հասցնել անհրաժեշտ աեղեկութունն ու հրահանգները:

— Սակայն, քաղցած եմ յես. ցուրտը ուտում ե մարմինս. աջ վոտքս փայտի պես ե սառել:

— Պետք ե յերթալ, պետք ե համենի... Հիշում ես. մենք մի գնդակ ենք, մի պտուտակ, մի մասնիկ, մի հյուսիս:

Լուսութուն:

քանդակված գեղեցկությանը խիստ ու խոր: Յես նրան սիրելի խոսքեր ասի նույնիսկ:

— Ինչքան արեւ, բայց միեւնույն ատեն վորքան խռովանք կա ձեր աչքերում,—ասաց ինձ...

Կհանդիպեմ արդյոք Շահանուշին այսօր—թեթեւացնելու սիրտս և զգալու բույրեր զարնային, ընդունելու մի դեղ (լատինեբեն անունը թող ինքը զըտնե), վոր կազդույր բերե ինձ այնպէս, ինչպէս քունը դաշտի մշակին հոգնաբեկ: Յես սիրում եմ Շահանուշին, սիրում խանդագին, յես զգում եմ, վոր արյունը վարարում է իմ յերակներում որեցոր. հեռավոր ծովերի վրան է նավարկում իմ հոգին, յես սարսափով և սարսուռներով եմ շրջում հիմա յերկրիս յերեսին: Յերբ արեւն իբր հրեղեն վիշապ զարթնում է քնից, յես խոնարհում եմ գլուխս նրա առջև. կարծես ինձ ու Շահանուշի համար և ծագում նա: Աշխարհը քաղցր է ու անսովեր: Բայց յես սիրում եմ ու պաշտում մի ուրիշ արեւի, վոր նոր է նույնպէս ինձ համար, գիտակցական և միեւնույն ժամանակ անական մեծություն: Յես այդ մասին դեռ վռչինչ չեմ ասել Շահանուշին, դեռ վռչինչ...

Գնում ե Կարենը, մտածումի և յերազի որորուն ջրերով, գնում ե և՛ տանջահար, և՛ հարբած...

Որերը թափալդոր անցան. մերթ ժպտուն, լճակի ջրեր շափուղա, մերթ ել խուճապի մատնված յերամակներին նման: Որերը Կարենին և՛ ցնցում, և՛ ցնծում բերին:

Յեկան իր հեռվի ընկերները, պայքարով և տանջանքով յեկան: Խաղաղությունն իր լայն,

լայն թևերը տարածեց Նայիրյան յերկրի վրա. ձյունագեղ ու լուսավետ նայում է Արարատը այս փոքրիկ ու նոր ծնվող յերկրին և հեռվի մթությանն այն...

Յեղավ այնպէս, ինչպէս յենթադրում էյին ինքն ու ընկերները: Իրապես Կարենը մի փետուր եր յեւման ջրերի վրա, մի պտուտակ ժամանակի հսկա մեքենայի, կամ գնդացիների մի գնդակ—գեպի թշնամին նետված...

...Ահա մերկ ու ձյունատարած մի դաշտ—գեպի մայրավանն յերկարող: Հեռավոր զանգակատները կորչում են մատախուղի և գորշության մեջ: Յուրտ է: Յուրաղ սուր-սուր ու հաղարավոր ասեղներ ունի, խածոտում է: Իսկ հովը հոսում է գալար-գալար, դառնում ձյունամբրիկ ու շափ-շաչ շփացնում յերեսիդ, ձեռներիդ, փաթաթվում վոտներիդ ոճեղեն ու ճապուկ ձևերով:

— Այլևս քայլելու հնար չունիմ,—ասում է Գեղամը,—նստենք ձյունին և հանգստանանք մի քիչ Կարեն:

— Անհնարին է, խիստ կասկածելի յե ճամբան. պետք է արագ անցնել, գտնել մերոնց, պետք է տեղ հասցնել անհրաժեշտ տեղեկությունն ու հրահանգները:

— Սակայն, քաղցած եմ յես. ցուրտը ուտում ե մարմինս. աջ վոտքս փայտի պես է սառել:

— Պետք է յերթալ, պետք է համենի... Հիշում ես. մենք մի գնդակ ենք, մի պտուտակ, մի մասնիկ, մի հյուլի:

Լուություն:

Գիտակցական համակերպութեան մի ծանր կա-
փարիչ փակեց կարծես ամեն պահանջ:

Վնգստում և քամին դարձյալ: Մթամած թևերով
ամպեր են իջնում, նայում կապարե հայացքով ձոր ու
դաշտերին:

— Տեսնում ես,— գոչեց զմայլագին Կարենը:

— Ի՞նչ բան, միթե՞ դայլեր չերևացին,— սար-
սափով պատասխանեց Գեղամը և խուզարկու աչքերով
վորոնումներ կատարել սկսավ:

— Վնչ, վնչ սիրելիս...

Ձյունի լուսասպիտակ տարածութեան վրա Կարենը
մի մարդ տեսավ, ավելի ճիշտը մի հզորագոր մարդու
ստվերը կապույտ, կարծես ժպտուն, բայց խստագեմ
միկնունջ ժամանակ: Նրա հայացքը կամք էր: Այդ
այն մարդն էր, վոր բանաստեղծի տողածի պես—

«Անգամ ջրկիրը թիբեաի

Տվել է նրա ուղեղին

Մի թել...»

Ակնթարթի չափ կարճ տևեց տեսիլը. բայց յե-
զակի և յերջանիկ անակնկալի պես լցրեց նրա հոգին:
Դարձյալ թափ ու աշխույժ ստացավ Կարենը:

— Ավելի քան ծանր, ավելի քան վայրենաշունչ
քան քաղաքացիական կռիվները՝ չկան, Գեղամ սիրե-
լի,— ասաց Կարենը:— Իսկ դասակարգային պայքարն
ու հեղափոխութունը միշտ ել արյունով են...

Հովի գալարուն մի ալիք խեց նրա բերնից խոսք
լրացնող բառերն և առանջ մղեց...

Նայիրյան նոր որերը զընգալով առաջ գնացին
այլևս, այնքան նման Ջանգուլի ջրերին զընգան: Ամենքը
լծվեցին աշխատանքի և շինարարութեան վերելքին տեն-
դագին:

*
*

Ընկղմել է Կարենն իր լեժանկայում նորեն, սթա-
փելով նկատում, վոր առաջացել է որը: Հովի բուրավի
կոհակներ խզեցին անտառի անդորրը: Թավշային ըստ-
վերներ կան անտառում, յեղենիները ճոճվում են նայիր-
յան աղջիկների պես նազերով: Մի անանուն կաս-
կած անհանգիստ դարձրեց նույնիսկ սոճիներին:
Կարենի սիրտն ել կարոտ ու կսկիծներով լցվեց հան-
կարծ: Աչքերը փակեց Կարենը:

...Այս այն ճամբան է— ուսկից մեկնեց ինքը:
Այն ժամանակ բարդիները կանաչ էին. հիմա վոսկի
յին և խշռում: Հրեն իրենց տան կտուրը, սանդուխդ...
Ինչքան ամո՞ւր են իր քայլերը: Ահա փոքրիկ ու ա-
շուն տարիքով մաման:— Սպասում է իր, չէ:— Ինչպե՞ս
չե, Կարեն, ազիզ վորդի ջան:— Հետո մյուսները,— Գե-
ղամը, Արտաշը, Լեիկը... Սպասիր, ծանր ու վարանոտ
մեկ ուրիշն ել է գալիս: Գիշերվա պես սև մազեր ունի
նա. նրա դեմքը փողոսի յե նման, քանդակված է
կարծես. մի փոքր տժգույն է սակայն:— Վորքան նման
է նա մեծդի ու թարմ շուշանի.— «Շահանդալ»... Յերը
Կարենն արթնացավ, կտոր եր արդեն. ճաշ աղդարա-
րող իրենց զանգակի խոռո ճայնը արեկոծում էր չորս
բոլորը: Հիմա բոլոր հիվանդները ճաշի յեն շտապում,—
մտածեց: Վեր կացավ տեղիցը, ծալեց լեժանկան, դրավ
ուսին, իջավ և գնաց:

Սանատորիումի հսկա շենքը անմարդաբնակ էր կարծես լեժանկաները դատարկ նստել են բակում, ծառերի շուքերին, վոմանք ել՝ գրասենյակի դռանը խիստ մոտիկ:

— Ուշացել էք, ընկեր, կանչում ե Կարենի յետևից դռնապան Միքայելը իրավունք չունիք, ընկեր...

Յերաբարթաթախ ու դարձյալ դանդաղ ե գնում Կարենը: — Ո՞ւր: — Այնտեղ, սեղանատուն, ուր իր հիվանդ ընկերներն են ճաշում: Սակայն քնի ասաց Միքայելը. — «Իրավունք չունիք, ընկեր»... Ճիշտ է, դու իրավացի յես, սիրելիք իմ Միքայել, քո ձայնը հարադատ ե ինձ համար — քիչ առաջ տեսածս յերազն Դինչպես. յես ուշացել եմ. ուշ ե արդեն: Բայց յես ել իրավունք ունիմ, սիրելիս, վորովհետև յես իմ անձնական յերջանկությունը յերազումս դոնե շոշափեցի. դուքս վերջին անգամ:

Կարենին թվաց միայն, վոր բարձր ձայնով պատասխանեց դռնապան Միքայելի:

Ճաշարանում կենդանություն եր տիրում, պատառաքողներն ու գողները գնդում եյին ավսևներում և խառնվում կանչերին ուրախ: Խոհանոցի բաց դռնակներից քիմքը գրգռող կերակրի հոտեր եյին գալիս:

— Ուշացել է, ուշացել է մեր ընկերը: միասին կանչեցին ճաշող մի խումբ ընկերներ:

Ներկա և հերթապահ բժիշկը ընկերաբար նկատեց «անկարգությունը», և,

— Յերբեմն անտեղի դուք ել եք ուշանում, ասաց կանչողներից բազմեցի Արամայիսի:

— Յես, ընկեր բժիշկ, յես առողջ եմ, յես կարող եմ, պատասխանեց Արամայիսը:

— Կարծեմ մնացյալ մեկ թորդ խնամել ե պետք, չե՞, ընկեր Արամայիս:

— Չվախենա՞ք, ընկեր բժիշկ, չվախենա՞ք, յես ձեզնից առաջ կս աշխարհից մեկնողը չեմ:

— Ինչպե՞ս...

— Այնպես, առաջ դուք, հետո յես...

Արամայիսի սուր ու տարրերնակ պատասխանը ծիծաղի տարափ անձրեկեց արդեն ուրախ սեղանատանը:

Կարենը տխուր եր նորեն. վոչ վորձեց, վոչ ել կարողացավ սրտանց մասնակից դառնալ ընկերների ծիծաղին ու կատակախոսություններին այս անգամ: Յերբեմնի լուսավոր սեղանատունը տրտում թվաց իրեն: Ծաղիկներն ել խեղճ եյին, անուրախ — ծաղկամաններում, թոքախտավոր — իրեն պես: Միայն լեռնային դեղին շուշանները լեռան և անտառի բնութունք արձակեցին:

Շուշաններ, թեկուզ լեռնային դեղին շուշաններ...

— Չե՞ վոր նա նման եր լուսապայծառ ու մեծղի շուշանի. նա կարող եր գալ բուրումն ավետել իր հոգին: Միթե՞ լատինական անունների այդ լաբիրինտում չկարողացավ մի գեղ գտնել նա ցարդ, վոր բուժել կարողանար իր ցավը, կասեցնել վերջակետ դնել: Կարելի՞ յե միշտ չափ ու ձեռք ապրել, սանձ դնել շարունակ տրամադրություններին, այն ել խիստ յերիտասարդ մարդու համար: Ե՛ր, սպտանան տանի: Ո՞վ գիտե, թերևս վաղո՞ւց, վաղո՞ւց ե մոռացել Շահանուշն իր Կարենին, վաղո՞ւց ժամանակի կրակին հանձնել իր խոստումը: Վաղո՞ւց, վաղո՞ւց... Դեղին շուշաններն ել տխուր

ենն ծաղկամաններում. իսկ այն ուրախ բլիժը, ժպտուն աչքի խիստ նման, վոր իբ ճաշասեղանի անկյունից նայում եր միշտ—չքացել և նաև:

Մղձավանջի պես ծանր անցավ գիշերն ամբողջ: Մոտիկ անցյալի հուշերը, արդեն մոխիր ու փլատակ, յերկար տանջեցին Կարենին: Դժվար եր քուն մտնել, ձախ կուրծքը ծակում եր դարձյալ, ծակում եր անվերջ, մերթ ընդ մերթ ել հազում եր. հետո բարակ ու մածուցիկ քրտինքն յեկավ ու պատեց մարմինը վողջ:

— Կանչեմ հերթապահ բժշկին, պատմեմ ամեն բան: Բայց ինչո՞ւ. ի՞նչ կարող ե անել նա: Սովորական և անողուտ դեղեր, սպա միտիթարական մի քանի խոսք—թեթևացնելու համար դբությունս վորպես թե: —Վո՛չ, վո՛չ, չեմ ուզում, ինչ վոր կա— թող գա, նույնիսկ ամենեն սոսկալին:— Մահը: Յես իրակտնությանը, այս դեպքում մահվանը, նայում եմ շեշտակի. յես նրանից չեմ վախենում: Յես բնավորության համառ ու հաստատ գծեր ունեմ. յես աշխատել եմ զարգացնել այդ գծերը. ինձ աջողվել և այդ— շնորհիվ իմ բնավորությանն ու քաղաքական ըմբռնումներին: Իսկ յեթե յերբեմն ջղայնանում եմ, այդ ել պիտի վերագրել իմ զգացածս ֆիզիքական ցավերին, հաճախ ել հոգեկան բարդ պարունակներս: Չե՞ վոր յես մարդ եմ, միևնույն ժամանակ յերիտասարդ և զգայուն:

Ապա մի տարրերնակ և անտառային դեպք ել հիշեց Կարենը:

Մի շաբաթ առաջվան դեպք միայն:— Յերկու կին և մի տղամարդ եյին իր շուրջը. կիներից մին խարտյաշ եր, մյուսը—սևուկիկ: Կարձ ու հաստիկ արևելցի

մի տղամարդ ել ունեյին հետերնին: Ո՛հ, վորքան չափ եյին այդ կանայք, վորքան քաղցրեհի:

— Նազար, իջիր, իջիր և՛ լեժանկան և՛ ջուր բեր խմելու, հրամայական տոնով ասաց խարտիշուհին արևելցուն:

Նազարն ստրկորեն մեկնեց, շուտով ջուրն ու լեժանկան բերավ:

— Կենացդ, Նազար, ասաց խարտիշուհին և մի բաժակ սառը ջուր խմեց:

Շփոթ ու տարտամ նայում եր Նազարը, իսկ և իսկ կովի կերպարանքով:

— Ինչո՞ւ յես նայում գառան բութ ու անմիտ աչքերով, Նազար, գուռաց խարտիշուհին, չասե՛ս «շնորհակալությո՞ւն, մեծարելի տիկին»:

Նազարը փորձեց ժպտալ, բայց ակամայից իր վոսկյա բազմաթիվ ատամները ցուցադրեց: Սևուկիկն ել վերջը իր հերթին մեջտեղ յեկավ:

— Նազար, ուշ ե, գնա քնելու, չե՞ս անում քունդ տանում ե:

Նազարը շփոթված չորս-դին նայեց, տեսավ արևն ուղիղ դեմիթին եր կանգնել, կես որ եր ուրեմն, չեյին ճաշել նույնիսկ, մինչդեռ այս կինը քնելու յեր ուղարկում իրեն...

Անզգալաբար թուլություն յեկավ Կարենի վրան. քունի ալիքներն հասան վերջապես և փակեցին նրա աչքերը:

...Նեղ ու բարակ կածանով գնում և նա: Վորտեղից վորտեղ ժայռեր կանգնեցին առջևը, դժվար ե բարձրանալ: Մի կերպ բարձրանում և սակայն: Հեռուն՝ մի գյուղակ և յերևում պարտեզներով ծառազարդ, կանաչ դաշտում հանգչում և հոտը, խիստ մոտիկ՝ հովիթն և հոտի բրդոտ գամփուի հետ: Հովիվը սրինգ և ածում

անուշ: Դեպի գյուղակն ե գնում հիմա յեւ: Ճանա-
պարհի վրան մի մարդ բռնավ հանկարծ: «Միթե՞
դու յես, Հայկ: Ձե՞ վոր տարիներ առաջ սպանվել ես
դու», ասում ե մտովի: Հայկը տոնական մաքուր և
սպիտակ շորեր ե հագել, չի խոսում:—Ո՛ւր մնաց գյու-
ղակը:—Հիմա ծննդն ե, ծնունդն ու կապտորակ: Նավեր
կան ծովի վրա:—Իրիկուն ե խաղաղ ու ծիրանոսկի:—
Բայց... վերտեղից և ինչքան արագ բարձրացան ամ-
պերը: Դռն անհանգիստ դարձավ: Սատանայական մի
ձեռք խռովանք հոսեցրեց իրիկվան մեջ և ծովին խա-
ղաղ: Հետո—փոթորիկ... Ճայերը ձուլւմ են սուր ու ա-
ղիւղորմ: Ծովը ծփում ե և աղի բույրեր արձակում
անընդհատ: Դժվար ե շնչել, կարծես խեղդւում ես: Մի
խոշոր նավ որորվում ե ջրերի և փոթորկի ձեռներում
իբր տաշեղ: Շուտով, շուտով կործանվի՛ պիտի... Ե՛յ,
հիվ կա այդտեղ, ոգնութիւն...

Յերբ Կարենն աչքերը բացավ—արևով վողողուն
գտավ իր սենյակը: Նախաճաշին հազիվ տաս րոպե յեր
մնացել: Գույր Նվարդը յեկել եր նրա առավոտյան տա-
քութիւնը հափեկու:

Ժամի 1-ին ցրիչն յեկավ. Կարենին թերթ, հան-
դես և յերեք նամակ բերավ: Կարոտի և քաջալերանքի
խոսքերով լեցուն եյին նամակները: Իր ընկերները
առողջութիւն եյին ցանկանում լիովին և... սպասում:
Իսկ Շահանուշից վնչ մեկ լուր:

— Լսվ... ասաց ինքն-իրեն նա թախծադին և
շտապ բացավ թերթերի ծրարները:

...Ինչպիսի ամպրոպ ե բարձրանալու աշխարհումս:
Չինաստանում, Արևելքի այդ լայնատարած հողամա-

սում, դեպքերը հաջորդում են իրար արագ: Յերբ ազ-
գային հեղափոխական շարժումը մեռնի՛ կսկսի մյուսը,
ցանկալի դասակարգային խոշոր ճակատամարտը՝ հա-
նուն գալիք լավագույն որերի: Դարձյալ անվերջ հա-
կասութիւններ յերոպական ցամաքում... Շուտով ան-
շուշտ կսկսի... մարդկութեան սովար մեծամասնու-
թիւնն իր արյան պես կարմիր ու վառ դրոշ կպարզե-
կուի կըրրութիւն, կանցնի հետզհետե յերկրե - յերկիր
—հրդեհն ինչպես լափիլիզող՝ անասուն-անտառ... Մեր
կամքը, իբր հսկայական հրասլուն, այս աշխարհից
կկանգնի, կլուսավորե նրանց ճանապարհը... Մի-ա-ցեք
մին-չե՛ք

Թոքեր պատռող ուժգին հաղը կտրեց իսկույն
կինո-ժապավնը: Հետո տո՛ւք արյունը թոքերից հոսեց,
նման բարձրացող դրոշակին և տեսիլին կարմիր:

Սեպտեմբերն յեկավ, որերը ցրեցին: Յերբեմն
հոգն եր անցնում սարսռուն և չարագուշակ: Կարենը վա-
ղուց անտառ գնալու իրավունք չունեւ: Բայց նրա բաց
լուսամուտից յերևում եր այն: Անտառում կանաչ գույնը
նվազում եր հետզհետե: Սաղարթավոր ծառերը դեղնել
եյին արդեն,—վոմանք վոսկի եյին հագել, ուրիշներ ծի-
րանի, մի քանիսն ել նարնջաթույր: Իր հիվանդ ընկեր-
ներից շատերը արտոնութիւն ստացան և մեկնեցին:

— Դու այստեղ պետք ե մնաս դեռ, հավանաբար
և ամբողջ ձմեռը: Դարնան, յերբ լավ ու առույգ զգաս
քեզ—կգնաս, ասաց սանատորիւմի գլխավոր բժիշկը:

Կարենին թվաց հանկարծ, վոր մի գեղեցիկ շնք
բռնկից, շառաչելով ընկան սլունները: Ապա ցատում
արտահայտող իր աչքերը բժշկին ուղղեց, խուլ մուտաց

և ջղայնաբար աջ ձեռքը խփեց քոյնտի սեղանին: Կաթի
լիք բաժակն ընկավ իսկույն, զրնգաց, փշուր-փշուր
թափվեց հատակին մաքուր...

Մի գիշեր յեկեքտրական լույսը կտրվեց նորեն:
Ննջասենյակները թաղվեցին կիսախավարում: Հերթա-
պահ բժշկի գրասենյակում միայն մոմի լույս կար ա-
զոտ ու զոզուն: Լուսաբացը մոտ էր. արշալույսը սըր-
սփում էր դուրսը: Բժիշկը թղթեր եր դասավորում
մտածկոտ, ապա վորոնում մի ծրար՝ անհրաժեշտ կար-
գադրության համար: Ծրարը իրիկունն եր ստացվել:
Գտավ և կրկին անգամ կարդաց.—

...Բժիշկ,

Կսկիծով տեղեկացանք մեր յերիտասարդ ընկե-
րոջ՝ Կարեն Նաբինյանի վաղաժամ մահվան մասին:

Նրա դին մայրավան փոխադրելու պետք չկա:
Արդեն տարաբախտ ընկերոջ հարազատները տեղի մեկ-
նեցին: Քաղաքացիական թաղմանը ներկա կլինեն նաև
տեղիդ մեր ընկերները: Թաղեցեք նրան իրենց պար-
տականության ճամբին ընկած մեր ընկերների կողքին,
փոքրիկ պանթեոնում:

Անհրաժեշտ է սակայն, իբր համեստ հուշարձան,
մի փոքրիկ և գեղեցիկ տապանաքար գետեղել նրա
շիրմին՝ հետևյալ մակագրությամբ—

ՄԻ ԶՈՂ ՅԵՎՍ

(Կարեն Նաբինյան)

190.—192.

...Բարեններով՝

...Պատ. քարտուղար Արց. Հանեսյան

ԿԵՆԴԱՆԻ ՅԵՎ ԿՐԱԿԵ ՄԱՐԴԿԱՆՑ ՀԵՏ

Յերթալով գիշերը տժգունում եր ավելի ու ավե-
լի, և սե, հին ու հսկայական բերդի նման փլչում հետ-
զհետե: Սպառնական ու հաստատուն քայլերով մոտե-
նում եր լուսաբացը:

Զմեռ եր. ձյունապայծառ տարածություն և դե-
պի հեռունները տարածվող քաղաք:

Բանաստեղծ Վարդգեսն իր բնակարանն եր վե-
րադառնում այդ ուշ ժամին: Նրա գլուխը ասք եր մի
քիչ և տրամադրությունը բարձր: Կարելի չե նստել և
առանց յերկար ու բարակ մտածելու դրոշմել վերնա-
գիլը—«Զյունապայծառ Գիշեր», և գրել մի գողտրիկ
բանաստեղծություն, յերաժշտական և «յիսի» զգացում-
ներով հարուստ մի քնարերգ, մտածեց նա: Այո, մտա-
ծեց միայն, այն ել հենց այնպես, կարծես մեքենա-
բար: Սակայն ի՞նչ հարկ, քրքրիւր սեղանիդ մեջ դարս-
ված ձեռագրերի բազմությունը, դու այնտեղ «Զյուն-
ապայծառ Գիշեր»-վան նմաններ շատ կգտնես, նույն-
իսկ կըհիանաս նրանց նրբությանն ու բյուրեղային
գեղեցկությունները վրա: Բառերն այնտեղ նուրբ ա-
սեղնագործությամբ են բանված, մեն մի թելիկը, յե-

բանգն իր տեղն է, տալիս է իր հատկանշական նըրբերանգը, իր էլլոզիան:

Հիմա ուրիշ բան է ուզում նա. նրան ձանձրացրել է պայմանական չափը. քացախի հոտ է դալիս հնից:

— Յես ուզում եմ արձակել թևերս, ազատություն տալ շարժումներիս:

Յեվ դրել նոր բան, այսինքն պատկերել այն կյանքը, ուր ապրում է ինքը, նայել կենդանի մարդու աչքերին շեշտակի: Չե՞ վոր նա շրջում է այստեղ և այնտեղ, ամենուր մեր կյանքում: Այն տրամվայը, վորով նա վերադարձավ այս ուշ պահուն—նոր էր, գեղեցիկ. ինչքան նման էր նա իր նմաններին—նույնքան էլ տարբերվում էր նրանցից: Նրա ճակատին արքայական նշան չէր փայլում. վոչ էր արքայավայել ուղեորներ ելին բազմել այնտեղ: Հետո նույն տրամվայում, իր կողքին համարյա, նստել ելին յերեք զինվորականներ: Նրանց խոսակցության և շարժումների մեջ առանձին կամ «արտասովոր» վոչինչ չնշմարեց նա գոնե: Նրանց ուսերն ազատ ելին փայլվում ուսադիրներից, կուրծքն ու թևերը դուրկ վոսկեղեն կոճակներից: Նրանք ժպտուն ելին, պարզ ու հասարակ: Յեթե ուշադրությամբ նայելու լինեյիր նրանց, կը նկատեյիր, վոր արևի ուժն ու հողի բույրը առանձին կենդանություն են տալիս գյուղից յեկողների դիմագծերին: Յերևում էր, վոր յերեկոյթից ելին վերադառնում նրանք, վորովհետև խոսում ելին տեղի ունեցած բանախոսության, արտասանությունների և այդ առթիվ իրենց ստացած ապավորությունների

մասին: Յեթե չէր սխալվում, իր անունն էլ տվին... իբր հեղինակի:

Իսկ ընթերից առաջ մի ուրիշ տեղ էր նստել Վարդգեսը: Այդ տեղից հետո յեր, վոր Կարոյի և Արշավիլի հետ դնաց մի փոքր շունչ քաշելու և մի բանով հանգստացնելու բողոքող ստամոքսը:

Այդ «ուրիշ տեղն» էլ հետաքրքիր էր խիստ. ընդարձակ ժողովասրահ և բազմաթիվ ժողովականներ, —մարդիկ, վորոնք ցանկություն ունեյին հարթ տաբածության վրա ընթացող ջուրը պատն ի վեր բարձրացնել նույնիսկ: Զարմանալի յե. մեր շուրջը մի կյանք է կառուցվում: Վոր իր անսահման ունմանը չունի մեր մոլորակի վրան, վոչ էլ ունեցել է յերբեք. չկա այն որինակը, այն մարդը, վորից դու ընդորինակել կարողանաս: Ուրեմն, վոչ միայն տեխնիքական աշխատանք պիտի կատարես դու, այլև—ստեղծագործական, իմաստուն և նոր: Փոխվում են նույնիսկ իրի, առարկայի ձևերը հաճախ, նորակառույց շենքերի վոճը: Փոխվում է մարդն ինքը—իր բնավորությամբ, սովորություններով, հոգեբանությամբ, հավատալիքներով, կենցաղով...

Անընդհատ աճում էր ժողովականների թիվն այնտեղ, իրարից հաղիվ մի քանի բուպիյով շուտ կամ ուշ դալիս ելին նրանք շտապելով. գալիս և գրավում դեռ դատարկ և սպասող աթոռները:

Ընկեր ծովանցի դեմքը ուրախություն էր արտահայտում ուղղակի: Նա գիտեր, վոր հետաքրքրությունն աճում, հայացքները բազմանում ելին: Շաբաթներ առաջ պատրաստած նրա ընդարձակ գեկու-

րանգն իր տեղն է, տալիս է իր հատկանշական նըրբերանգը, իր իլլյուզիան:

Հիմա ուրիշ բան է ուզում նա. նրան ձանձրացրել է պայմանական չափը. քացախի հոտ է գալիս հնից:

— Յես ուզում եմ արձակել թեևրս, ազատություն տալ շարժումներին:

Յիվ գրել նոր բան, այսինքն պատկերել այն կյանքը, ուր ապրում է ինքը, նայել կենդանի մարդու աչքերին շեղտակի: Չե՞ վոր նա շրջում է այստեղ և այնտեղ, ամենուր մեր կյանքում: Այն տրամվայը, վորով նա վերադարձավ այս ուշ պահուն—նոր էր, գեղեցիկ. ինչքան նման էր նա իր նմաններին—նույնքան էլ տարբերվում էր նրանցից: Նրա ճակատին արքայական նշան չէր փայլում. վոչ էր արքայավայել ուղեւորներ ելին բազմել այնտեղ: Հետո նույն տրամվայում, իր կողքին համարյա, նստել էլին յերեք զինվորականներ: Նրանց խոսակցության և շարժումների մեջ առանձին կամ «արտասովոր» վոչինչ չնշմարեց նա գոնե: Նրանց ուսերն ազատ էլին փայլվումն ուսադիրներից, կուրծքն ու թեւերը դուրկ վոսկեղեն կոճակներից: Նրանք ժպտուն էլին, պարզ ու հասարակ: Յեթե ուշադրությամբ նայելու լինելիք նրանց, կը նկատելիր, վոր արևի ուժն ու հողի բույրը առանձին կենդանություն են տալիս գյուղից յեկողների գիմագծերին: Յերևում եր, վոր յերեկոյթից էլին վերադառնում նրանք, վորովհետև խոսում էլին տեղի ունեցած բանախոսության, արտասանությունների և այդ առթիվ իրենց ստացած տպավորությունների

մասին: Յեթե չէր սխալվում, իր անունն էլ տվին... իբր հեղինակի:

Իսկ ընթերցից առաջ մի ուրիշ տեղ էր նստել Վարդգեսը: Այդ տեղից հետո յեր, վոր Կարոյի և Արշավիրի հետ գնաց մի փոքր շունչ քաշելու և մի բանով հանգստացնելու բողոքող ստամոքսը:

Այդ «ուրիշ տեղն» էլ հետաքրքիր էր խիստ. ընդարձակ ժողովասրահ և բազմաթիվ ժողովականներ, —մարդիկ, վորոնք ցանկություն ունեյին հարթ տաբուրեթյան վրա ընթացող շուրը պատն ի վեր բարձրացնել նույնիսկ: Զարմանալի յե. մեր շուրջը մի կյանք է կառուցվում: Վոր իր տեսակն ու նմանը չունի մեր մոլորակի վրան, վոչ էլ ունեցել է յերբեք. չկա այն որինակը, այն մտքիլը, վորից դու ընդորինակել կարողանաս: Ուրեմն, վոչ միայն տեխնիքական աշխատանք պիտի կատարես դու, այլև—ստեղծագործական, իմաստուն և նոր: Փոխվում են նույնիսկ իրի, առարկայի ձևերը հաճախ, նորակառույց շենքերի վոճը: Փոխվում է մարդն ինքը—իր բնավորությամբ, սովորություններով, հոգեբանությամբ, հավատալիքներով, կենցաղով...

Անընդհատ աճում եր ժողովականների թիվն այնտեղ, իրարից հաղիվ մի քանի բուսիկով շուտ կամ ուշ գալիս էլին նրանք շտապելով. գալիս և գրավում դեռ դատարկ և սպասող աթոռները:

Ընկեր Ծովենցի դեմքը ուրախություն եր արտահայտում ուղղակի: Նա գիտեր, վոր հետաքրքրությունն աճում, հայացքները բազմանում էլին: Շաբաթներ առաջ պատրաստած նրա ընդարձակ գեկու-

ցումը հիմա ակիքավորվում էր իր մաքրում, ուղեղի ծալքերում. ուղում էր դուրս խուժել այդ ավերից նեղ և հոսել... Բայց և գիտեր նա, վոր այնքան էլ հեշտ չե ազատվել ներկա յեղողների ձեռքից: Անմեղ գառների յերջանիկ հոտը չե սա, վորին մոգական գավազանի ոգնությամբ «յերկնքի դաշտերում» արածացնելու տանես: Յուրաքանչյուրը նրանցից, մի քիչ ավելի կամ պակաս, գուցե և իրենից լավ, դիտե մեր այստորվա կյանքը և այդ կյանքի առաջադրած խնդիրները: Կոշտացած ձեռներով այն բանվորը, վորի ածուխի չափ սև աչքերն իր աչքերին են հառած հիմա, իր շրջապատի բարդ կյանքը դիտում և թերևս ավելի լավ, թափանցում յերևույթների խորքը մասնագիտորեն, թերևս...

— Ընկերներ,

... Յեթե մենք համեմատությամբ մոտենանք անցյալ տարիներում տարած մեր աշխատանքներին, կտեսնենք, վոր այդ սոստավոր անցյալում քաղխորհուրդի անդամների 25 տոկոսն է մասնակցել ընթացիկ աշխատանքներին, մինչդեռ 1926-1928 թվականներին—50-55 տոկոսը:

Ծովենցի դիմագծերը պայծառացան ըոպե առ ըոպե: Գարնանային թարմ ողից հաբած և արևառ դաշտերն ընկած ձիյու նման ծառս էր յեղում նա, թափահարում գլուխը, մերթ էլ վեր քշում սեպթուր մագերը, վորոնց մեջ արծաթյա թելիկներ կային ծաղկուն:

... Դուք նկատել եք անշուշտ, վոր մեր տրամվայը առաջադիմել է թե քանակով և թե վորակով, չրմուղի խողովակի յերկարությունը աճել է կրկնակի:

Ամենահեռերկած թաղամասն իսկ հնարավորություն ունի ոգավելու այդ բարիքից...

Կես ժամ հետո՝ զեկուցողի ձայնն ավելի աշխուժ էր հնչում, բրոնզե զրնգոցներով, իսկ աջ ձեռքը բնորոշ ձևեր զծաղրում ողի մեջ—կլոր և հատու:

Յերբ նա բավականին մանրամասն կանգ առավ մեր արդյունաբերական հիմնարկների աճի վրան, թվերով մի առ մի ցուցադրեց նրա զարգացումը—չբավականացավ նախկին ժպիտներով. նրա վոգեորությունը վարակիչ խանդավառության փոխվեց այլևս:

Ապա նա անցավ յեկեքտրականության բաշխման, կուլտիլթական աշխատանքի ծավալմանը և աշխատավարձի ընդարձակման ու բարձրացման խնդիրներին:

Ձեկուցող Ծովենցի ուշադրությունը վրիպեց հանկարծ, կենտրոնացավ հեռավոր մի կետի: Այնտեղ իրեն ունկընդրում էր նաև իր կինը, ֆառանձեմ: Իսկ նրա կողքին՝ Վահանիկն էր նստել: Վահանիկն իր կրծքին կարմիր ժապավենի մի կտոր էր փակցրել այդ որը, մատով ցույց տալիս զեկուցող հորն ու փաթավում մամային:

Ձեկուցումը վերջացավ:

Աննկատելիորեն մեկ ու կես ժամ էր սասնելով անցել: Դուցե մի քիչ էլ ավելի:

Ընդհատված լուսթյունը խզվեց մեկին: Ընդարձակ ժողովասրահը, իբր խոշոր մեղվանոց, սկոավ աղմկել մեղմ, և զարմանք և հրճվածք արտահայտել:

Նախագահն տեղից վեր կացավ և հնչեցրեց սեղանի փոքրիկ զանգը:

— Ընկերներ, գուցե կետեր և խնդիրներ կան,

վորոնք գեկուցողի կամքից անկախ չլուսաբանվեցին
և մութ մնացին շատերի համար:

— Արդեն, արդեն...

— Պատրաստ են հարցերը...

Գրավժը...

— Կարելի չէ և բանավոր...

Մի բոպեյում նախագահի սեղանն սկսեց ծածկ-
վել հարցաթղթիկներով: Ձյուն էր իջնում ասես բա-
րակ, կամ, դարնավերջի գեփուռը թափում արասիա-
յի թերթերը շտապ:

— Հերթը, ընկերներ, ըստ եյության արտահայտ-
վողներին է. շտապեցեք ցուցակագրվել:

... Բազրատունի, Նաթանյան, Ջեմիլե Ահմեդ-
զադե, Լուկաշևիչ, Զալաշվիլի Նինա, Մեկրումյան Ատ-
րինե...

Մի ակտիվ և ժիր բանվորուհու յեղեյթն ամբող-
ջապես կլանեց բանաստեղծ Վարդգեսի ուշադրությու-
նը: Անչափ ուշադրավ էր այդ բանվորուհու, Մեկրում-
յան Ատրինեյի քննադատական խոսքը, նրա համար
գուցե, վոր անակընկալի նման հայտնվեց նա, ներ-
քին և թաքուն մի ուժ բռնկեցնում էր նրա հայտնա-
բերած յուրաքանչյուր միտքը, թեթև սխալներով
կազմված և դեռ ևս անգրագետ ընդդիմախոսի նախա-
դասությունները: Այդ կարճահասակ ու ձվաձև դեմ-
քով կինը, վոր ակնոցներ ուներ քթին և կարճ կտրած
մազեր գլխին, յերևում էր, վոր դիտել էր իր շրջա-
պատն ուշադրությամբ, նկատել յուրաքանչյուր ան-
ցողարձը, ծրագրված և կյանքում կիրառված աշխա-
տանքները, այդ աշխատանքի ընթացքին ի հայտ

յեկած թերիները, դեռ ևս խորթ և աչքիդ փշի պես
յերեացող նկատելի բացերը:

Ջեկուցողն սկսավ անհանգստանալ. նախագահը
ժպտում էր. ժողովականները բռնոն հետաքրքրու-
թյամբ տարվել...

Ատրինեն նստեց. մինչդեռ նրա հասցեյին ուղ-
ղված ծափողջույնը վողջ ժողովաւարանը թնդաց-
նում էր:

Կարծես մի հրաբուխ դադարեց գործելուց, հան-
գավ մի ժամանակ և շուրջը թողեց տաք լավա:

Ժողովն ակեկոծվեց դարձյալ, յեռաց, տրամա-
դրություններն իբր տեղատվություն իջան... խա-
ղաղվեց:

Ժողովում, Ատրինեյի կողքին նստած փոքրիկ
Արմիկը կմեծանա, կհիշե իր անհանգիստ, յերեսները
քրտինքով ծածկված և կարմիր լալա խնձորի պես
մայրիկին՝ այդ ուրախ վայրում: Հեքյաթի պես կհի-
շե այդ որն Արմիկը. հեքյաթի պես ծիածանային կը-
թվան նրան այդ բոպենները: Բազմաթիվ դեմքերի մի-
ջից մայրիկը կարճրանա իր աչքի առջև—կնոջանի
և պայծառ լուսագծերով... Արմիկը կմտաբերե և այն
ձեռնափայտը, վորն իր դիմացի աթոռից կախված էր,
և, գլխին դանդաղաներ շնիկի քանդակ ուներ:

Հապառտապ և արագ են թռչում մեր որերը: Ասես
քամի չէ փչում անդադար, ուժգին և տանում խա-
րույկի բոցերն ոձաձև:

Սակայն, թող այդ որերը հարուստ են: Նրանց
վրա, ինչպես պատառոտուն, բայց պատմական դրոշա-
կի վրան, պայծարի, մագլցելով բարձրացումի և կա-

առւցման հիշատակներէ հետքեր կան դժվարաջինջ...
կան. շատ կան:

Ամիս ու կես առաջ եր, յերբ Վարդգեսն ու նրա գրականագետ ընկեր (վորը միաժամանակ և ճարտարապետ եր) Հրաչյան գնացին քաղաքի յերկաթուղային կայարանի դեպոյին այցելութեան:

Վորոշված ժամին նրանք հանդիպեցին իրարու բանկոտալի խոշոր շենքի առջև և մեկնեցին:

Տխուր եր յեղանակը. անձրեւում եր մանրամաղ. վերլին-Տերյանական մեղամաղձութունն եր բերում անձրեն իր հետ: Սակայն, նրանցից և վոչ մեկը տաքուկ սենյակում փակվելու և «թախծերդ» գրելու սիրտ և ժամանակ չունէր: Նրանց տանում եր կրակի և յերկաթի կարոտը: Ինչ փոշիթ թե մանրամաղ անձրեն առատացավ, յերկաթուղու կայարանից դեպի դեպոն յերկարող ճանապարհը դարձավ ցեխոտ և լպրծուն:

Գրասենյակում—կաղլիկ և համակրելի յերիտասարդ ծառայողը սիրով ընդունեց նրանց:

Խոշոր դարպասի մի փոքրիկ դռնակից ներս մտան:

— Սա յե դուն «դրախտի կորուսյալ», ասաց Հրաչյան կատակով:

Ապա նրանց առջև բացվեց մի ընդարձակ տարածութուն, ուր կառուցված եր դեպոն իր բազմաթիւ ստորաբաժանումներով: Բանաստեղծ Վարդգեսը հազիվ թե տեսել եր այդպիսի մի խոշոր գործարան և հետաքրքրվել նրանով լիովին, մանրամասն: Գրքերի ընթերցանութեան ընթացքին անշուշտ նա հանդիպել եր նրա նմաններին, «տեսել», բայց այլ և խնդրել,

յերբ անձամբ կանգնած ես իրականութեան հանդեպ, յերբ այդ իրականութունը ճշոււմ ե վրագ հաճախ, զգացնել տալիս իր ուժը տիտան: Նա հիացնում ե քեզ, զարմացնում. դու մնում ես այդ վայրում քարացած մի պահ, բերանաբաց, և... հիազարհուր:

Այդպէս եր Վարդգեսն այդ ժամին—կանգնած այնտեղ:

Առաջին հերթին նրանք անցան շոգեմեքենաների նորոգման բաժանմունքը, ուր ամուր և անառիկ բերդերի նման կանգնել էին շոգեմեքենաները. իսկ նրանց զագաթներին—աղմկում մուրձերն անդուլ: Այստեղ բանվորների մեծամասնութունը յերիտասարդներ ե-յին, կենսուրախ և աշխուժ. կային նաեւ մի քանի հասակավորներ, վորոնք ցուցմունքներ եյին՝ անում և հսկում ուշադիր:

— Հենց այս բաժանմունքում մի ամիս պիտի լինել ծանոթանալու համար, ասաց Վարդգեսը, մի ամիս՝ վերցնելու այն ինչ անհրաժեշտ ե քեզ, առնվազն մի ամիս...

— Շատ քիչ ե մի ամիսը. դու պետք ե սոթես թեկերդ, սիրելիս, աշխատանքի լծվես սե, դառնաս սրբանց պես, սրանց ընկեր, մի խոսքով բանվոր...

Ահալասիկ մի ուրիշ բաժանմունք, ուր և ամբողջապես տիրապետող տարրը հանդիսանում եր կրակը: Կրակը, վոր բորբ եր միշտ, կարմիր, լափող: Յերկաթը հալում եր նրա բազմապատիկ ջերմութեան տակը և դառնում հրաշեկ ու լույծ հեղուկ: Մի փոքրիկ, անզգուշ քայլ, և ահա հեղուկ յերկաթը թափվեց վոտ-

ռուցման հիշատակներն հետքեր կան դժվարաջինջ...
Կան. շատ կան:

Ամիս ու կես առաջ եր, յերբ Վարդգեսն ու նրա
գրականագետ ընկեր (վորը միաժամանակ և ճարտա-
րապետ եր) Հրաչյան գնացին քաղաքի յերկաթուղա-
յին կայարանի դեպոյին այցելության:

Վորոշված ժամին նրանք հանդիպեցին իրարու
բանկոտպի խոշոր շենքի առջև և մեկնեցին:

Տխուր եր յեղանակը. անձրևում եր մանրամաղ,
Վերին-Տերյանական մեկամաղձություն եր բերում
անձրևն իր հետ: Սակայն, նրանցից և վոչ մեկը տա-
քուկ սենյակում փակվելու և «թախճերդ» գրելու սիրտ
և ժամանակ չուներ: Նրանց տանում եր կրակի և յեր-
կաթի կարոտը: Ինչ փոքր թե մանրամաղ անձրևն
առատացավ, յերկաթուղու կայարանից դեպի դեպոն
յերկարող ճանապարհը դարձավ ցեխոտ և լարժուն:

Գրասենյակում—կաղլիկ և համակրելի յերիտա-
սարդ ծառայողը սիրով ընդունեց նրանց:

Խոշոր դարպասի մի փոքրիկ դռնակից ներս մը-
տան:

— Սա յե դուռն «դրախտի կորուսյալ», ասաց
Հրաչյան կատակով:

Այա նրանց առջև բացվեց մի ընդարձակ տա-
րածություն, ուր կառուցված եր դեպոն իր բազմա-
թիվ ստորաբաժանումներով: Բանաստեղծ Վարդգեսը
հազիվ թե տեսել եր այդպիսի մի խոշոր գործարան և
հետաքրքրվել նրանով լիովին, մանրամասն: Գրքերի
ընթերցանության ընթացքին անշուշտ նա հանդիպել
եր նրա նմաններին, «տեսել», բայց այլ և խնդիրը,

յերբ անձամբ կանգնած ես իրականության հան-
դես, յերբ այդ իրականությունը ճնշում և վրադ
հաճախ, զգացնել տալիս իր ուժը տիտան: Նա
հիացնում և քեզ, դարմացնում. դու մնում ես այդ
վայրում քարացած մի պահ, բերանաբաց, և... հիազար-
հուր:

Այդպես եր Վարդգեսն այդ ժամին—կանգնած
այնտեղ:

Առաջին հերթին նրանք անցան շոգեմեքենաների
նորոգման բաժանմունքը, ուր ամուր և անառիկ բեր-
դերի նման կանգնել էին շոգեմեքենաները. իսկ նրանց
զազաթներին—աղմկում մուրճերն անդուլ: Այստեղ
բանվորների մեծամասնությունը յերիտասարդներ ե-
յին, կենսուրախ և աշխուժ. կային նաև մի քանի հա-
սակավորներ, վորոնք ցուցմունքներ էյին՝ անում և
հսկում ուշադիր:

— Հենց այս բաժանմունքում մի ամիս պիտի
լինել ծանոթանալու համար, ասաց Վարդգեսը, մի
ամիս՝ վերցնելու այն՝ ինչ անհրաժեշտ և քեզ, առ-
նվազն մի ամիս...

— Շատ քիչ և մի ամիսը. դու պետք և սոթես
թևերդ, սիրելիս, աշխատանքի լծվես սե, դառնաս սը-
րանց պես, սրանց ընկեր, մի խոսքով բանվոր...

Ահալասիկ մի ուրիշ բաժանմունք, ուր և ամբող-
ջապես տիրապետող տարրը հանդիսանում եր կրակի:
Կրակը, վոր բորբ եր միշտ, կարմիր, լափող: Յերկա-
թը հալչում եր նրա բազմապատիկ ջերմության տակը
և դառնում հրաշեկ ու լույծ հեղուկ: Մի փոքրիկ, ան-
զգույշ քայլ, և ահա հեղուկ յերկաթը թափվեց վոտ-

ներիդ, ձեռներիդ կամ մարմնիդ մեկ ուրիշ մասի վրան և խաշեց մի ակնթարթում:

— Կաղապարները պատրաստ են Ավո:

— Պատրաստ են, Յելիգրար:

— Ն'յ, զգուշ, պղնձի պոռնակը դեմն արա...

Հեղուկ յերկաթը լեցվում է բազմազան կաղապարների մեջ և սառչում՝ աստիճանաբար, սեանում:

Ավոն հիշեց անշուշտ Շիրակի դաշտն ու բոցածավալ վերջալույսը դաշտում: Գիշերը համնում էր, հանգչում էին կրակները և հորիզոնը դառնում էր սև մութ...

Անդին՝ Սանդրոն և Սուպին հավաքում են մեքենաների սառած և արդեն պատրաստ մասնիկները:

... Մի փոքրիկ և նեղ անցք նրանց տարավ կողքի բաժանմունքը: Այստեղ, գորակյալ բանվորների հսկողության ներքո և համեմատաբար քիչ աղմուկի մեջ՝ մեքենաներն իրենց պողպատ սուրերով տաշում էին յերկաթը, վորոշ ձև ու չափի բերում: Այնքան սուր էր պողպատը և այնքան անզոր յերկաթը նրա ներկայության, վոր քեզ թվում էր, թե պանրի պես էր տաշվում վերջինս:

Անցան: Հետո նորեն հնոց ու կրակ, ալիւի ձաճանաչագեղ ու հրապայծառ: Նորեն յերկաթ և ահագնազորդ մրձահարումը սալերին, նորոգվող մեքենաներին, կաթսաներին, վազոններին... Չգիտեմ են մըկանները յերկաթ, ուռչում են մկանները պողպատ: Հորդում են մկանները—ձևափոխելու կյանքը տարեց-տարի, որեցոր, ժամե-ժամ... Դժվար և զատորոշել գիմագծերն այստեղ, ծանոթներ վորոնեկ կամ: Բոլորն

մրոտ են և ծխապատ, բոլորն ել կրակի արեգակովը լուսավոր:

Կրակ ու յերկաթ...

Յերկաթից ու կրակից ձուլված մի ահադին համանվազ, մի դաժան սինֆոնիա...

... Բանաստեղծ Վարդգեսն ընկավ մահճակալին և փակեց աչքերը ճիգով: Սակայն նրա կարճատև քունը խոտվուն էր և ալեկոծ, ինչպես յերեկվան այն ժողովը, ինչպես մի ամիս ու կես առաջ տեսած և այժմ մտաբերած հսկա գործարանը:

— Կարծես բոլորովին չեմ քնել այս գիշեր, մամա:

— Դրո՛ւստ ե, վորդի ջան, ո՞վ կարա քնի ուժովտվա կողմը...

Կիսալույս էր որը, անարև: Ջյուն էր գալիս դուրսը, խաղաղ ու անդորրավետ: Յերեկ գիշերվա հարցաթերթիկների նման թափվում էր ձյունը:

— Մամա, մի բաժակ թեյ, կանչեց Վարդգեսը և զրափոխի գլուխն անցավ, վերցրեց գրիչն ու ձյունի պես մաքուր աշխատանքի բռնկոտը:

Նրա ուղեղում իրարանցում էր և խուճապ, շարժում ու յելևջ... Հանկարծ մեկը մաղցելով բարձրացավ և նստեց ուսերին, մեկ ուրիշը թեքվեց և նայեց աչքերին: Յեկան նորերը,—Արտինեն, Ավոն, Յելիգրար... Մի հուժկու և համարձակ ձեռք ձյունադաշտի սավանն այրեց ասես, լոտթյունը հանգավ աղոտ լամպըն ինչպես, և Վարդգեսը տեսավ դեպոն, դարձյալ բոցավառ, խլրտուն... Յես ձեղ կհանդիպեմ ասաց բանաստեղծը, յես ցույց կտամ ձեղ իմ կտավը, վորի

վրա յես աշխատում եմ խենթի պես, ուր, շրջանում
եք դուք, ասլորող, կերտող, կենդանի...

Ժամերը լողացին, անցան.—տասը, տասներմեկ,
տասներկու... յերեք:

Վարդգեսն աշխատում էր տագնապով և տագնա-
պի հետ հրճվում: Թերթերը կապտադույն և վոլորուն
գծիկներով ծածկվեցին մի առ մի, ընկան հատակին,
շուրջը...

Իսկ դուրսը ձյուն էր գալիս դեռ, լուսափաթիլ
ու նազերով: Ձյունը նստում էր շերտ-շերտ, վորպես
ստեղծագործող բանաստեղծի հաճույք նրա հոգեխոր-
քերում:

Չէ՞ վոր վաղը, առատահոս ձյունից վերջ, դա-
րունն ավելի հորդ գիտի բացվել և ամեն լուսա-
մուտ ավելի կենսավետ ժպտալ...

1929 թ. փետրվար

(Թիֆլիս)

Վ Ե Ր Ա Դ Ա Ր Ձ

...Heureux de sentir battre en lui
le pouls de la vie universelle...

Romain Rolland

Առանձնապես վո՛չ մի դժբախտությունն չի պատահել իմ կոմունիստ բարեկամիս. նա ապրում է, գործում կրկին մեր իրականության մեջ և ծառայում իր կուսակցությանն և իր յերկրին: Միայն, յերբ ծովափնյա մի քաղաքի հյուրանոցներից մեկում, սեպտեմբերյան գեղեցիկ մի լուսաբացին բաժանվեցինք իրարից—մոռացմամբ նա սեղանին թողեց իր ինքնաձեռագիր հուշատետրը:

Յես վերցրի այն, իբր հաճելի անակնկալ թերթեցի, հետո՝ փոքրիկ կրճատումներով (վորոնք հիմնական և շոշափված հարց ու խնդիրներին վոչնչով չեն փնտրում) վորոշեցի տպագրության հանձնել:

Վ.

928 թ. սեպտ. 4—12

(Ծաղիկերի)

Խնչպես հոգնած եյի յերեկ, իսկ այսօր ուրիշն էմ կարծես, բոլորովին տարբեր մարդ: Յես հանգստանալու յեմ յեկել այն հարկի տակը, ուր ծնվել եմ մի յերկու տասնյակ ու կես տարիներ սրանից առաջ: Այն փոքրիկ սենյակը, ուր իմ մահճակալն է տեղավորված, վորքան հարազատ է ինձ. յես նրան իմ հինգ մատներիցս ավելի լավ գիտեմ:—Դասագիրքս փակած և հոգնած պահերիս քանի-քանի անգամ յես համրել եմ նրա առաստաղի գերանները: Նրանցից մեկի վրան մի տարորինակ նշան կար, խիստ նման այն ժամանակ մեր թաղեցի տուռը Արտոյին, նրա պես մորվեղ, քիչ էլ շեղ աչքերով: Հիմա բավականին փոխվել և այդ տարորինակ նշանը կարծես, կարծես այլևս վո՛չ վորքի նման չե. բայց ելի նո՛ւյնն և. միայն շատ քիչ տուռը Արտոյի նման:

Ահա և պոյետի նույն նկարը՝ պատիցը կախ: Նա ժպտում է դարձյալ. նրա ժպտը նման է իմ մանուկ սրբերին անհոգ. նա ինձ առում է կարծես.—Բարի յես յեկել, լավ տղա, հիշո՞ւմ ես, յիրք ձեր կովերին արածացնելու եյիր տանում հանդը՝ յերեկոյան վերադառնում եյիր հոգնած և արևախառ, իսկ յերբոր քեզ դըպ-

րոց տարան և մի փոքրիկ ժամանակ սահեց՝ առաջին անգամը հատկապես քեզ համար գրածս «Անբախտ վաճառականներ»-ն ապա «Գիքոր»-ը կարդացիր:

Հետո ուրիշ, ուրիշ շատ բաներ կան այստեղ, վորքան սիրելի—նույնքան հարազատ: Այ, այն կոտորած գութանը, վորի մածը յես բռնել եմ մանկութ — իբր ոգնական հորս հողագործ: Ծանր գնում եյինք յես, նա և յեզները, սեահողը բացվում եր շերտ-շերտ, ծուխ եր բարձրանում հողիցը կարծես: Արևի պես ցնծում եր հորս սիրտը, արևի պես ծաղկում եր իմ հոգին:

8 հուլիսի,

Նախաճաշս խիստ շտապ վերջացելի Դժվար ե այլևս բանտարկվել սենյակի չորս պատերի մեջ. հետաքրքրութունն ու կարոտը ծեծում են հոգուս դռները թակ-թակ: Իջնում եմ մեր փոքրիկ և հասարակ սանդուխից, բակում մի ձեռնավայտ եմ գտնում. հաճույքով վերցնում և խաղացնում ձեռքումս, նորեն վողջոնում եմ մորս, վոր դես ու դեն ե վազում, բայց միևնույն ժամանակ գալտագողի հետևում ինձ շարունակ, քնում շարժվածներս. իր հայացքներով: Նրա դեմքին բաղդավորության լույսեր են վառվում, յես այդ դգում եմ պարզապես, առանց այլևայլության, վորովհետև այստեղ և այս խնդրում մեծ հոգեբան լինելու կարիք չկա... Մայրական զգացումը ամենեն ավելի բացահայտն ե և արտահայտիչը, ամենեն ավելի անկեղծը: Նա անխառն ե և անարատ իր իթած կովի կաթի պես: Այդ զգացումը ծնվում ե մեր առաջին ճիհ հետ. նա տարերային ե, լի բռնկումներով, ջերմու-

թյամբ և աննման անձնագոհություններով. յերբեք նա ապահարզանի սեղանին չի մոտենում. այդ մտահղացումը նրա համար տարրինակ ե և անբնական:

— Ծաղին չուշանաս, Ռուբեն ջան, հենց վոր խընձորենու շուքը գոմի դռանը հասնի՝ դու ել տուն կը հասնես:

— Լավ, լավ, բարի մամաս, հենց վոր մեր խընձորենու շուքը գոմի դռանը հասնի, պատասխանում եմ յես:

Ճանապարհը լայն ե և արևով վողողուն: Զգում եմ, վոր բնության մի մասնիկն եմ յես, այնքան անբաժան՝ ինչքան այս բարդին իր արմատից:

Վոտքս ճողփաց հանկարծ ջրի մեջ. ինչ անուշադիրն եմ յեղել, չեմ նկատել, վոր առջևիցս դիզվելն մի առվակ ե հոսում վճիտ: Սա ինձ ծանոթ ե իմ մանկության ընկերներին պես, սրա ափին յես պարտեզ ու բոստան եմ խաղացել Նալբանդանց Համակի հետ: Ուշ իրիկնապահներին, հանդից վերադառնալիս, մեր կովերը սիրում եյին կանգ առնել և այստեղ, հոտոտել դես ու դեն, դունչներին մոտեցնել ջրին և կուշտ խմել քաղցր ճաշերից հետո: Սակայն, աջ կողմս մի նոր անտառակ ե բուսել զվարթատեսիլ և մատղաշ: Միթե՞ այս մատաղատունկերը չի կարելի համեմատել մեր պատկոմների հետ: Սրանք կմեծանան և հասակ կը առնեն այն ժամանակ, յերբ մերոնք ել հներին կփոխարինեն: Ծանապարհիս մի կարմրավուն շենք ել ցցվեց: Սա յիլ Անտառային Վարչությունն ե կառուցել անշուշտ:

Այլևս արտերի միջովն եմ անցնում կանաչ, կանաչ ու զմրուխտ: Բանաստեղծներն արտերի ծփանքը ծովի կոհակավորմանն են նմանեցնում հաճախ, համե-

մատուցյունը վատ չե կարծես: Մակայն տարբեր, գուցե մի քիչ ավելի նոր և տարրորինակ տպավորություն կրեցի յես այս անգամ: Թվաց ինձ, վոր հիացքի խոսք են լսում սրանք, մոլորակային մի հոետոր նոր խոսք և ասում անդուգական, ցարդ չլսված մի ճառ, իսկ սրանք զգուշ՝ լսում են, ապա ավստոյնելով միայն իրար սկանչին հաղորդում իրենց զարմանքը, հիացումն և համաձայնությունը: Թվաց ինձ ասում եմ, վորովհետև վախենում եմ պնդել համեմատությանս զեղարվեստական լինելու մասին...

Մերթ ընդ մերթ կանգ եմ առնում—վերհիշելու և ավելի մանրամասն դիտելու շուրջս: Արտերի մեջ տերեփուկներ կան կապտաթերթ, ինչպիս նաև նուրբ ու հոտեան կարմիր ծաղիկներ: Ծովում և մեկ-մեկ քաղում եմ սրանցից, ուրիշ նորերից և մի փունջ կաղմկու ցանկությամբ շարունակում աշխատանքս:

— Բարի ո՛ր, ուսթա Ռհան:

— Ա՛յ տղա, եդ ինչքան ես փոխվել, քիչ մնաց ճանաչելի վոչ:

Մի սրտալի խոսակցություն ծայր ե տալիս մեր միջև:

Ուսթա Ռհանը չեք փոխվել գրեթե, մի քիչ միայն ծերացել եր. ձյունաթույր մազերի հավելումներն եյին մատնում այդ:

Հետաքրքիր մարդ ե ուսթա Ռհանը, տաղանդավոր գյուղացի. հիշում եմ, նա թե՛ Բեֆիմ եր, թե՛ սափրիչ, թե՛ հողագործ և թե՛ բաղմաթիվ ընտանիքի պարտաճանաչ հայր: Հեռվից յերևում ե նրա սպիտակ ներկած տունը: Նրա մեծ տղան տաղանդավոր նկարիչ ե արդեն:

Յերեկ ուսթա Ռհանից բաժանվելուց հետո—ուղղակի անտառը մտա յես: Բուրազեղ սոճիներ և ջրեղ յեղևներ չկային այստեղ. բայց, սրանց փոխարեն հոյակապ և բաղմաճյուղ սաղարթավոր ծառերը զարդարում եյին անտառը: Գեղեցկությունն այստեղ վայրի յեր ավելի և ահագեցիկ: Հով կար անտառում ինչպես լինում ե առհասարակ. ծառերի հսկայական գազաթներն որորվում եյին, դառնում ծանր զլանակների նման ալիքաձև, իրենց շուրջը ինչվոր նկարում ծանրագիծ: Նստել եյի կանանչին, կռնակս հենած մի խոշոր ծառաբնի և յերազում: Հողիս լցվեց ընտելյան փայփայանքներով, սիրով՝ լի ու հորդաուտ: Տարիներ են անցել և յես ընտելացել եմ քաղաքի ադմուկին, յեռ ու զեռին, չափին, ձևին և բաղմատեսակ աշխատանքներին: Հիմա, այս հանկարծակի տեղափոխությունը ինձ դրել ե ուրիշ մթնոլորտում, կախարդական աշխարհում:

... Ռհ. միթե՞ ինձնից զատ ուրիշ մարդիկ ել կան անտառում. չե՞ վոր ծիծաղեցին, այն ել զիլ ու հնչուն: Չար ու փոքրիկ սատանիկները այստեղ ել են թափանցել...

Աղջիկներից մին մատը խածեց. կարծես ճանաչեց ինձ:

— Միթե՞ այստեղ եք դուք ընկ. Ռուբեն, մենմենակ և այս գեղեցիկ անտառում:

— Յես ճգնելու յեմ յեկել այստեղ, հրաժարվելով հրաժարվեցի աշխարհից, քմծածաղով պատասխանում եմ յես:

— Յեթե այդպես է, յես աղատ կթողնեմ ձեզ և իմ յերկու լավ ընկերուհիներիս չեմ ծանոթացնի ձեզ հետ... պարտավորված:

— Իսկ յես պարտավորված յետ կվերցնեմ իմ հրաժարական-խոստումս՝ ծանոթանալու համար ձեր «լավ ընկերուհիների» հետ...

Հաշտության ուղին բացվեց և արգելքները վերացան: Հինգ րոպեյից հետո մենք նստել եյինք միասին դալարի գորգի վրան, իսկ մեր զլխավերեը—հսկայական ծառերն եյին ու հովի տարորինակ համանվազը:

Իմ ծանոթուհի Չապելի ներկայացրած յերկու ընկերուհիներից Հասմիկն եր ամենէն հետաքրքրաշարժը, — հայկական փոքր ինչ կոբ ու նուրբ քթով, աչքերը խորունկ ու խոշոր, կարծես թափանցիկ մշուշով պատած: Նրա մորթը աղոտ եր թեթեակի ու թավշային: Չգիտեմ ինչպես և վորպիսի զուգադիպությամբ յես կաշկանդվեցի նրանով հանկարծ. իմ հայացքը առկախ ֆնաց նրա հայացքից — ինչպես նրա ժպիտը բարակ ու ծաղկուն իր բերնի նուրբ անկյուններին ակոսված: Յեվ մեր այս առաջին հանդիպումին նույնիսկ, կես ժամ չանցած, յես խայտառակվեցի փառավորապես... խոսակցության ընթացքին:

— Յես իսկույն կպատասխանեմ ձեզ, ասի Հասմիկին:

— Իսկ յես ձեզ հարց չեմ տվել ընկ. Ռուբեն, — պատասխանեց Հասմիկը լուրջ կերպով:

Մի ուժեղ քահ-քահ փրթավ, աղջիկները մարելու չափ ծիծաղում եյին և հասկանալով կարծես, աշխատում եյին մատնացույց անել իմ ներքին տրամադրու-

թյունը, վորն այնպես շուտ ստեղծվեց ընտելյան դրկում:

Յես վորոշեցի լուրջ ֆնալ և նրանց «անտեղի կասկածը» ցրել, փոխել խոսակցության նյութը պատերազմիկ մարդու ճարպիկ մի մանյովրով:— Գրեթե հողծածուկ յեղավ իսկույն և ֆնաց մատնիչ ըոպեն, բայց իմ ներքին ինքնասիրությունը վիրավորված եր խիստ:— Միթե՞ կարելի չէ առաջին ծանոթացած աղջկանը զարնվել, խոռվել նրա առաջին հայացքներից, մտածել միայն և միայն արտաքինի, գեղանի դեմքի, աչք ու հասակի մասին... Հապա ներքին այն հարուստ բովանդակությունը, վորն իմաստավորում է քո, նրա և ձեր յերկուսի շրջապատի կյանքը: Յես ցանկացել եմ միշտ ել վոր կնոջ հոգին ընդհանրապես, իսկ իմ ապագա ընկերուհուս մասնավորապես, լինի հետաքրքրի, հետաքրքրվող, բազմաթերթ, ընդունակ առական բեղմնավորման. նա պետք է քայլի ինձ հետ մեր այսորվա բարդ և՛ ծնվող և՛ ստեղծագործ կյանքում, դրական մասնակցություն ունենա նրա մեջ, նրա վերելքին, դիմանալ կարողանա նաև նրա ծանր և դժվարին օրերին, ևն. ևն.:

14 հուլիսի,

Մեր ներքին և արու մարդու պահանջը, մեր ներսի թիպադրությունները ձևակերպում են յերբեմն մեր կյանքը և մեզ դնում հաճախ այնպիսի գծերի վրա, վոր մենք ել չգիտենք, թե վորպիսի կայարանում կանգ առնի պիտի մեր գնացքը:

Այսպես է դժբախտաբար:

Յեթե յես աշխատեցի ծածկել հետաքրքրությունս ինձ ծանօթ պղնձիկներիցս Հասմիկի մասին, բայց յես չկարողացա համոզել ինձ և սանձահարել տրամադրությունս այն պահուն, յերբ արյունը խայտում եր յերակներումս և ինձ մղում դեպի նա: Յեվ յես ախամա մոռացության մատենցի սրանից չորս և ավելի որբեր առաջ ունեցած մտադրություններս, ունեցած տեսակետ-վորոշումներս, սկզբունքս...

Յես ցանկացա Հասմիկին հանդիպելու նոր առիթներ ստեղծել, մի փոքրիկ դռնակ բանալ հոգուս վրա և զգացնել նրան, վոր ինձ թովում են նրա ձեերը նազենի, նրա ձեռներն նրբությունը, մաղբրի հյուսկենները սև, ողակ-ողակ ոճազարար: Յես յերազեցի այն յերջանիկ որվա մասին, յերբ նրա փոքրիկ բերանը կրացվի և կեռաս շրթները շրթներիս կհալին— դողի մատենելով և՛ ինձ և՛ սիրտս...— Յեթե չեմ սխալվում— սրան ասում են սկիզբն սիրահարության, կամ, յերկու վոտքով պինդ կանգնել սիրո նախադասն:

Հասմիկ... նրբին անուն և, չե՞: Բուրավետ և սպիտակ թերթիկներով ծաղիկ և հասմիկը. այնքան նո՛ւրբ ե բուրում նա արշալույսի ժամերին, վոր իր բույրն ել թվում ե քեզ նրբորեն սպիտակ... Հենց այստեղ, իմ հայրենական հարկիս մոտիկ, մոտիկ այս բնությանն սքանչելի և անտառին, յես ինձ և նրա համար մի տնակ շինել կտամ, կարմիր աղյուսից մի տնակ, ուր և, կապրենք մենք:

(Ո՛, յերիտասարդ մարդու շքեղ յերազենը):

— Յես զարմանում եմ ինձ վրա, ինչպե՛ս համաձայնեցի մինակ գալ ձեզ մոտ, ընկ. Բուրեն:

— Ի՛նչ հիանալի յերեկոյ յես, յես եմ և դո՛ւք. ել ուրիշ վո՛չ վոք. զարմանալու փոխարեն յես անչափ ուրախ եմ...

— Յես... յես վո՛չ այնքան, յես վախենո՛ւմ եմ...

— Սատանաներից...

— Ավելի շուտ՝ մարդ-սատանայից:

Սկսավ մթնել արդեն: Գիշերը հսկայածե ու կապույտ ծաղկի պես բացվում եր հետզհետե անտառների և դաշտերի վրան, լուսնի մի փոքրիկ շերտ գերանդիի կեռ ծայրի նման մեխվել եր կապույտ կամարում— շուրջը աստղերի կայծոռիկներ ցանելով: Գիշերը կապույտ եր, կխավույս և հովասուն:

Բեռնաբարձ մի սայլ ձռնչալով նշմարվեց հանկարծ. իսկ սայլին հետևող խոշոր գամվոք ընդոստ ցատկումներ գործելով սկսավ հաջել: Խուճապի մատնված և վախի դողերով բռնված Հասմիկը մի ձեռք, մի ապաստարան եր փնտռում բնազդաբար: Իսկ այդ «ձեռքը», այդ «ապաստարանը» յես եյի այդ իսկ ընկ. Բուրեն. նա իմ ձեռքումն եր և իմ կրծքին վահանած, և այն, վոր պիտի աջողվեր ինձ յերկար աշխատանքից ու հնարագիտությունից հետո՝ տեղի ունեցավ արագ, գրեթե հանկարծակի, մեկ ակնթարթում, պատահական մի «աղետի» պատճառով:

Վայելքի վորպիսի բուսկներ եյին, վոր ապրեցի յես այդ ժամերին: — Գարո՛ւն եր, վարդերը վառվում, եյին և բուրում զգլխիչ, ջութակի մի ջղուտ յերգ տա-

նում եր ուշքս, ինձ բողբոլիւն անծանոթ բույրեր ար-
ձակող մի սրվակ մոտեցրին ունգերիս: Բարկ ու հա-
շիշի պես թմրեցնող եյին այդ բույրերը: Ինքզինքս մո-
ռացել եյի մի պահ կամ ուշաթափվել...

Այդ գիշեր յես ամեն ինչ ասի Հասմիկին գրեթե,
և իմ սիրտը, իբր թանկագին պարունակությամբ լե-
ցուն մի սափոր, թափեցի նրա առջև: Այնպես անկեղծ
եյի յես այդ գիշեր, այնպես հանդուգն: Յես վորոշել
եյի գրավել բերդն իմ յուրաքանչյուր ընդունակու-
թյուններս ցուցադրելով, արվի ամեն զենքերովս:

Յերթալով գիշերն ավելի խտացավ լեռնատարած
անտառները նիրհեցին, իսկ մեր աջ կողմը, հեռավոր
տարածության վրա և հազիվ նկատելի, խարույկի
կրակներ շողացին:

— Ո՞վ վառեց այդ պայծառ կրակը այդքան հեռու-
ներում. միթե՞ իմ սրտում բոցավառվող կրակը նման
չե այդ հեռավոր խարույկի կրակին, Հասմիկ, ասի յես
բավականին բարձր ձայնով:

— Խենթ-խենթ բաներ ես խոսում սուտիկ աղա,
և ընդհատելով՝ իր հասմիկի նուրբ թերթիկն ձեռքովը
փակել ուղեց բերանս:

Յեզավ մի պահ, յերբ ամեն ինչ մոռացա յես.
այդ պահը գերերկրային եր. ուրիշ, ուրիշ աշխարհում
լինեյինք կարծես,— յետ յետ եյին գնում լեռները,
հովը դառնում եր ավելի բուրազեղ և թեւաթափ, ջրերը—
մրբկաշունչ համաշխարհ, իսկ խարույկի կրակը գնա-
լով մեծանում եր, հրդեհի փոխվում գիշերային մուգ-
կապույտ ֆոնի վրա...

Ուշ եր, կես գիշերվա մոտ, յերբ վերադարձանք
մենք: Մեր փոքրիկ քաղաքի փողոցները ամայի եյին
գրեթե, գիշերապահներն եյին միայն հսկում վորոշ
կետերում և անցնում հառ ու կենտ մարդիկ ուշամա:
Յերբ վերջին անգամ նայեցի Հասմիկին՝ հիշեցի վոր
նրա մազերին կայծոռիկներ եմ շարել յես, դարձրել
նրան ավելի քան ֆանտաստիկ և գեղեցկատեսիլ:

19 նույիսի,

Յերեկ իմ հին և լավագույն ընկերներիցս մե-
կից—Յերվանդից մի նամակ ստացա, բավականին
յերկար և մանրամասն նամակ: Նրա ընթերցումը, ան-
կեղծն ասած, իմ կենսուրախ տրամադրությանս վրա
մի խոշոր ստվեր ձգեց: Մտածում եմ իմ բանաստեղծ
ու տաղանդաշատ ընկերոջս մասին և թախծում այսոր.
ապա համեմատում իմ ներկա դրությունս, տրամա-
դրությունս և ապագա բեղուն հեռանկարներս և բախ-
տավոր զգում ինքզինքս:

Մի շարաթ առաջ վերջացրի «Յերկրիս Պայծա-
ռությունը» քերթվածներիս վերջին շարքը, գրում ե
նա ինձ. Խաղաղավառված եմ, յերբ գրում եմ, յերբ
կարդում եմ գրածս, սրբադրում նորեն ու նորեն:
Ստեղծագործելու պրոցեսը տարորինակորեն հետաքը-
րիւ ե, քանզիում են չինական պարիսպները, ամեն
արգելք, խուժ կամ խարակ, իսկ դու գնում ես ազա-
տորեն, բնության մեջ, սիրելի հերոսիդ կամ նրան
հակադիր տրպերի հետ Վոշ վոք չի հանդգնում կտրել
ճանապարհդ, ժամանակակից ռազմի տեխնիկան և իր
բոլոր միջոցներն անդո՞ր են պայքարելու քո գեմ: Դու

սուր ես այդ պահուն, սարսափ, հեծելազոր և հրետանի, ուսովմանավ և զրահապատ գնացք, գնդացիք կամ խեղդիչ գագ, ամեն, ամեն բան: Դու կարող ես դուրս կորզել յուրաքանչյուր ճարպակալ շահագործողին, մարդգիշատիչին, ավազակին իր վորջիցն ու պալատից և մերկորեն ցուցադրել ի լուր աշխարհի, գծագրել նրա ազատոտ հոգին քու թուղթ-կտավի վրան, և կամ, ընդհակառակն, տալ մեկ և ավելի լավագույն անձնավորություններ — իրենց զրական կողմերով, հանդգնությամբ, հոգու գույն ու յերանգներով... Մտքումդ ծընվող մի գեղեցիկ պատկեր, մի թարմ և ուժեղ համեմատություն պատճառ են դառնում շատ անգամ, վոր մի նոր եջ ել ավելացնես զրածններդ վրան...

Այս ամառանոցը, ուր բուժվելու յիմ գալիս մի քանի տարուց ի վեր, ոժտված ե յեղակի գեղեցկություններով: Ի՞նչ պետք ե լիներ իմ և ինձ նմանների կյանքը՝ յեթե բնությունն սփռվելու չգար մեզ: Զե՞ վոր կանանչի այս ծովը խաղաղեցնում ե քեզ, մեղմում քո ներքին պայքարի թափը, տագնապներդ խոլ ու տևական վայրկյանները:

Սիրելիդ իմ, թույլ տուր սակայն քեզ չղբաղեցնել իմ առողջությանս մասին կրկնվող հանկերգովը, վոր յերկարեց — այնպես: Ե՛հ, վերջապես ի՞նչ կարիք կա, ինչո՞ւ զբաղեցնել քեզ իմ սոսկական կյանքովը, իմ ֆիզիքական գոյությամբ: Դու գիտես անշուշտ, վոր մի տարի սրանից առաջ զգալի փոփոխություն նկատվեց իմ առողջության մեջ, ի հարկե վո՛չ զրական: Զգացի, վոր ամեն ինչ անողուտ ե այլևս և յես իջնում եմ դանդաղ ու համբուրեն: Մի ձեռք առաջնորդում ե ինձ «դեպի տուն»: Արի՞, ասում ե,

հանգստացիր, խեղճ տղա. յես ել գնում եմ հլու, վորովհետև պայքարելու ուժ չունիմ այլևս: Վաղուց բացել եմ յես զինապահեստիս դռները բոլոր, ռազմի դաշտը փոխադրել նորագույն յուրաքանչյուր զենք... Նրանք անգործ են այլևս և անպետք: Հասկանո՞ւմ ես, սիրելի և միշտ թանկագին ընկեր իմ: Մտածում եմ և վերջին որերս ասում ինքս ինձ, — «Ի՞նչ պիտի կորցնես այդ հիվանդ ու հոգնած մարմնիցդ բացի. նա արդեն բեռ ե քեզ համար ծանրածանր, ձանձրույթ և տառապանք մատակարարող ամբար լեցուն»: Ծիշտ ե, Զե՛, յեթե յես նույն բանը կրկնեմ և քեզ: Ինչքան շուտ կարողանամ ազատվել այդ բեռից — այնքան լավ, այնքան բարի. վերջապես իմ ֆիզիքական գոյությունը մի վերք ե նույնպես մարդկության համար: Նրան պետք ե որ առաջ վերացնել մեջտեղից, կրակի բոցերին հանձնել լափեզ: — Յես ցանկանում եմ, վոր մահիցս հետո իմ դիակն այրվի, անձկորեն յերեվակայում եմ այն որը, յերբ դիակիդարանում կբռնվի այն, ճարճատելով կըվառվեն վոսկորներս մոմի պես լուսաճաճանչ, զրի՛չ բռնելու ընդունակ ձեռքս յերբեմնի, աչքերս անկուշտ և թափանցող, ապա սիրտս, «ուր, որ մը աշխարհը բարախեց»:

Ի վերջո կմնա աճյունս, մոխրի զորշավուն և փոքրիկ մի կույտ... Համենայն դեպս այդ Զե քիչ թե շատ կուտուրական մարդու թողած իմ ժառանգությունը: Իսկ թե իմ աճյունը մի սափորի պահ կտրվի, թե խոնավ հողին — այդ միևնույն ե ինձ համար, բոլորովին միևնույն:

...Սակայն նա ինձ հետ խոսում ե ելի, հետաքրքրվում մեր կյանքի, որվա նորությունների և իմ

հայրենի քաղաքի առաջադիմության մասին, հետո ան-
վերջ և լավագույն ցանկություններով վերջացնում իր
այնքան հետաքրքիր նամակը:

22 հուլիսի,

Այսօր յերկաթուղու կայարանում և առաջին
անգամ Հասմիկն ինձ ներկայացրեց իր մորը—տիկին
Ռեբեկա Մասեհյանին:

Տիկինն «անհրաժեշտ» գործերով քաղաք եր-
մեկնել սրանից մի շաբաթ ու կես առաջ մոտավորա-
պես և յերեկ գիշեր միայն հնարավորություն է ունեցել
վերադառնալու: Ծանոթությունից անմիջապես հետո
տիկին Մասեհյանը նայեց ինձ և ժպտաց սիրալիր. նրա
ժպիտը բարենպաստ թվաց ինձ: Անշուշտ Հասմիկը
համաձայն մեր կայացրած վորոշմանն այդ մասին
հայտնել է մորը առանց ժամանակ կորցնելու. իսկ
գիմացինս ել իր հերթին լավել է ուզում ինձ հայացը-
նելով և աշխատում քննության յենթարկել: Սակայն,
այստեղ չե, վոր պիտի շփոթվեմ յես կամ դժվարին
կացությունների մատնվեմ: Նրա առջև յես կանգնում
եմ անհոգ, վստահ իմ ուժերին միշտ, մի անհոգու-
թյուն, վոր քեզ մինչև անձնապատասխանությունն է
տանում:

Տիկին Մասեհյանը բարեկազմ է, գրեթե գեր և
միջակից բարձր հասակով: Հակառակ բավականին հա-
սուն իր տարիքին՝ թարմ է նա, անդորր, նրա հայացքը
անամպ և արևոտ միջոցի մի առաջատանալ է, վոր
հանդարտ ու անխռով սահում է կապուտակ ծովի ջրե-
րով...

Այդպես եր իմ առաջին տպավորությունն այդ
կնոջից. հետո, յերբ յես հաճախ պատահեցի և առիթ-
նեղ ունեցա ավելի մոտիկից ծանոթանալու նրան՝
ավելի քան հաստատվեցի համոզումիս մեջ:

— Վաղո՞ւց ե, վոր այստեղ եք յեկել հանգստա-
նալու:

— Գրեթե յերկու շաբաթ, տիկին:

— Գեղեցիկ տեղ ե շատ, իսկ յերկաթուղին հեշ-
տացնում է զործը և քաղմաթիվ հարմարություններ
ստեղծում...

— Յեթե ձեզ համար գեղեցիկ է այս փոքրիկ
քաղաքը, ինձ համար առավել ևս: Սա իմ ծննդավայրն
է, այստեղ են մերոնք և իմ հայրենական տունը:

— Բայց դուք քաղաքում եք ապրում տարվա
մյուս յեղանակներին, յեթե չեմ սխալվում, և լավ ել
ծառայության տեր եք...

— Այո, վատ չե նաև այնտեղի իմ ծառայու-
թյունը:

Մեր խոսակցության թե՛ն յերկարեց մինչև մութը,
մինչև դաշտերը լրիվնային հովի գլրին ընկան և հե-
ռանխոտ բլրակի մենավոր ծառը նույնիսկ աներևույթ
կորավ մեր տեսողության սահմաններից:

Բաժանվելիս՝ նրանք «ներողություն» խնդրեցին
և հաջորդ ուր միայն նախաձաշի հրավիրեցին ինձ իրենց
ամառանոց, խոստանալով իրենք ել իրենց հերթին
այցելել փոխադարձաբար, ծանոթանալ մայրիկիս և
մերոնց հետ:

Ավասիկ լուսնի արծաթ հրդեհը ձորակում կանաչ, ուր յես և Հասմիկը գնում ենք թեանցուկ:

Յես արդեն Մասեհյանի երբի համաձայնությունն ստացել և տիրացել եմ այն ցանկալի եյակին, վորին յերազում եյի, յես նրա հետն եմ շարունակ: Միայն մենք մտածում ենք նույնիսկ մեր վաղվա մասին և գունազեղ հեռանկարների գծագրությամբ զբաղվում...

Սակայն, ընկերոջս նամակի թողած հետքերը վերքի պես թաքմ են դեռ. նրա ապավորությունը կտրտում է հաճախակի մտածումիս յերջանիկ թելը: Ուրեմն, այդ բազմազգայուն տղան մեկնի պիտի շուտով, պիտի ցամքի ստեղծագործության այդ պայծառ աղբյուրը հանկարծ—անկատար իղձերով, առանց սիրել կարողանալու...

Լուսնի լույսը յերթալով հորդում է, վողողում ձորակը վողջ:

Յես և Հասմիկը գնում ենք կանաչ և լուսատարի ուղիներով...

3 ոգոսոսի,

Այն համեստ հարկի տակ, ուր հանգստանալու յեմ յեկած յես, և ուր ծնվել եմ սրանից յերկու ու կես տասնյակ տարիներ առաջ, նախանցյալ որը տեղի ունեցավ իմ և Հասմիկի «հարսանեկան հանդեսը»: Յես միայն Զագո գնալու մասին եյի մտածում, մնացյալը (վորին հարսանեկան հանդես անունը տվի) կազմակերպվեց մորս ցանկությամբ: Յես չուզեցի կոտրել

նրա սիրտը, թող նա յեկ իր հերթին իր տղայի «բախտավորության որը» կազմակերպի այնպես—ինչպես ինքն և ցանկանում:

Մեր մոտիկ աղգականներից բացի, յես հրավերեցի իմ ընկերներից Ամիրյանին:

Հարսանեկան ընթրիքի համեստ սեղանը մեր տնակի պատշգամում բացինք. միակ զեխությունը մորս մորթել տված վոչխարն եր և «Արարատի» այն դեղնավառ գինին, վորից յերբեք կշտանալ չկարողացավ Մաթո հորեղբայրս:

Այդ գիշեր Մաթո հորեղբայրը թե սեղանապետ էր, թե նվագածու և թե կարգադրիչ:

— Յես ամեն որվա համար եմ, ասում եր նա, իսկ ես բաժակների և շշերի մեջինը—գինին այսինքն—ես որվա համար ե. խմենք ուրեմն ես աղիղ որում, ինչքան ուժներս կպատի:

— Ո՞ւմ կենացը խմենք, Մաթո ամի, հարցրեց մայրս ուրախ:

Ո՞ւմ... եդ ել հարցնելու բան ե. ախրորս տղի և իրա սոնա կնկա կենացը. ով չիմի—նա իմ դյուռնսն է:

Բաժակները դատարկվեցին: Հագիվ «կենացի» առթիվ աղմուկը սկսեց վերջանալ, յերբ հորեղբայրս շվին մոտեցրեց շրթներին.—

Սիպտակ զոչը մատաղ կանեմ,

Աղջիկ, յես քո չարը տանեմ.

Վար ու ցանքս անտեր թողած,

Կանգնել եմ ձեր դռան դիմաց.

Նա յերգում եր մերթ, մերթ ել շվի ածում:

— Զի՞ կարելի ձեզ մի բաժակ կակառ առաջարկել Մաթո ամի, ասաց Ամիրյանը, չափելու համար կարծես հորեղբորս տրամադրությունը:

— Ընկեր, կակառն ի՞նչ խմելու բան է, լուսա-հոգի յեղբայրս եդ անտեր կակառն խմելով մեռավ:

Ծիծաղ և ծափեր՝ խոսքի տակ մնալ չգիտցող Մաթո հորեղբորս հասցեյին:

— Իսկ ինչպե՞ս անել, վոր միշտ ել ուրախ մնան նորապսակները՝ և նրանց հետ ել մենք, հարցրեց դարձյալ Ամիրյանը, սպասելով հետաքրքիր պատասխանի նորեն:

— Այ լավ տղա, կուռդ կանանչ մնա թող. իմ խեղճ կարծիքով ուրախությունն անպակաս. կմնա սրանց գլխիցն ու մեր յերկրիցը—յեթե ձեր մենք և մեր ես պուճուր քաղքի բոլոր ջրի կռանտները գինու հասոսի փոխվեյին. բերաններս տալինք դրանց և կուշտ ու կուռ խմեյինք. հասկացար: . .

Հորեղբորս այս վերջին, բայց և արտակարգ պատասխան-ցանկությունը թնդացրեց մեր փոքրիկ շրջանակը նորեն:

Յերբ յես գաղտագողի նայեցի Հասմիկի դեմքին, նկատեցի, վոր նրա այտերը շառագունել էյին, դարձել վարդացրլ, իսկ տիկ. Մասեհյանը—վորին այդ երեկուն առանձին և «պատվո տեղ» եր հատկացրել մայրս—ժուլտում եր սիրալիբ և իրեն խիստ ծանր պահում...

27 ոգոստոսի,

Արձակուրդիս օրերը համրված են արդեն. յերեք օրից պետք է մեկնել:

Յես և Հասմիկը շաղկրատելով շրջում ենք դաշտերը, հանդիպում հորեղբորս կենսուրախ, դրացինների—աշխատանքով բեռնավոր, արևախառն, բայց յերջանիկ:

Գնալով կանանչը տեղի յե տալիս վոսկուն. դաշտերը ծածկված են խոշոր ցորնադեղերով. դաշտերում արև կա և բերքի հաճելի բուրմունք. պարտեզներում հասունանում են պտուղները տակավ: Անգործ մարդ չես գտնի այլևս, բացի համեցող մի քանի ամառանոցավորներից, ինձնից և Հասմիկից: Բոլորն ել մինչև կոկորդին խրվել են գործի մեջ. խեղճ մայրիկս գլուխ քերելու ժամանակ իսկ չունի, ինչպես ասում են:

Արտերում ցորեն են կախում արդեն. տեղ-տեղ փլչում են ցորնադեղերը և բարձրանում աշխատանքի խանդավառ յերգը:

Նայում եմ շուրջս, հետո ինձ վրա և ամօթից կարմրում:

— Հերիք ե պարապ-սարապ թրև գաս դես ու դեն, վեր կաց ու գնա, ո՞վ ե անգործ մեր օրերում և այս յեղանակին, ասում եմ ինքզինքիս և քննող հայացքով նայում Հասմիկին:

Մեկնումիս մասին հայտնում եմ նաև մորս յերեկոյան:

— Զե, բալա ջան, մի յերկու շաբաթ ել մնացե՛ր. ո՞վ իմանա, թե գնացիք ել յե՛րբ 'տի գաք:

Հաճախ ել պատրվակներ և գտնում մեր մեկնումը հետաձգելու համար:

— Այ վորդի, ձեռքս թեթևանար մխելի, մի յերկու կտոր գաթա ու նազուք թխեյի դոնե և հետներդ դնեյի:

Յեկ կամ թե՛

— Ես անտեր խնձորն ել մի լավ չկարմրեց ու քաղցրացավ, վոր քաղեյի, ուտացնեյի յերկսիդ, յենա մի յերկու քաղալակ ել կռներիցդ կախ անեյի...

1 սեպտեմբերի,

Հեովից յերեացին կայարանն ու քաղաքը. ճամբորդները գնացքի պատուհաններից առկախ՝ դիտում են քաղաքի շրջապատը. վողջունում և ծանոթ և անծանոթ անձնավորությանց թաշկինակներով, ողային համբույրներով, կանչ և յերգերով: Զգում ես արդեն ողի ծանրությունը, տենդագին կյանքը իր հարածուն ընթացքով և անիջների պես թավալելու: Ինչ վոր անհանգստություն խուժում ե վրադ, փոթփոթում քեզ ամեն կողմից, հրում այնպիսի թափով, վոր ինքդ ել ընկնես այդ ջրապտույտի, յեռուզեռի և ստեղծագործական պայքարի տաք քուրայում:

Կայարանից նստում ենք քաղաք մեկնող կառքերից մեկը և շարժվում առաջ:

Սմառը խանձել ե քաղաքը, իր կրակով թրծել կործես. աչքդ հանգստացնող և հոգուդ անդորր բերող կանանչի կարտը տանջում ե քեզ—Հասմիկին չեմ զբաղեցնում այլևս և վոչ ել հարցեր տալիս. թողնում եմ, վոր նրա քնաթաթախ աչքերը յերազեն դեռ, մինչդեռ իմ անհանգիստ և հետաքրքիր հայացքը վորոնումներ ե կատարում անընդհատ, նկատի առնում մեն մի նորություն, վոր այս ջերմին և անհրապույր ամառվա ընթացքին ստեղծվել ե,—նոր շենքեր, նոր ջրմուկ,

քանդված տներ, բարձրացող փողի, ապա այդ ավերակներին հակադիր նոր հիմնադրություններ:

— Վողջո՞ւն, թանկագին Արամ Աթանասի, բացականչում եմ:

— Բարի գալուստ, փախստական ընկեր:

Սա իմ ծանոթ ճանտարապետ ընկերս ե, շրջապատված տեխնիկներով, բանվորների խմբերով, մեկնող և հասնող սայլերով...

Նայիրյան արեը կերել ե նույնպես նրա գլխարկի գույնը, իսկ դեմքը՝ դարձել պղնձափայլ: Յերելում ե, վոր ամբողջ ամառը լծված ե յեղել աշխատանքի, խորհել, հաշվել և հատկագծեր ե պատրաստել, հետո կանգնել իր ծրագիրներն իրականացնելու համար ցուցմունքներ տալու, հետեւելու, շեղումները տեղն ու տեղը խափանելու: Պատասխանատվության հարցը կա սյստեղ, թողնենք դեռ հսկող և ցանկացած բուպչին հետդ հաշվի նստող խորհրդային իրավակարգը: Վաղը, յերբ բարձրանան նոր շենքի սյուները, ծածկվի տանիքը — նա կանցնի այդ նոր շենքի առջևիցը հպարտ, իր ուժերն ոգտագործող մարդու գիտակցությամբ լի, նրա ներքին ուրախությունը քաղցր տանջանքներ կըրեր ի նրան. իսկ այդ տանջանքները աշխատունակ մարդուն կմղեն դեպի նոր մտահղացումներ և նոր կառուցողական աշխատանք: Աշխատանք... Սա յե միակ փրկությունը, արանով ե պայմանավորվում մարդու ընկերային կյանքը, սրանումս ե արտացոլում կյանքի իմաստը: Մի խոսքով կյանքը դառնում ե իմաստուն և անակնկալներով հարուստ: Ակամայից հիշում ես մարդկության փոքրամասնությունը—ճարպակալ, ծուլ ու մեղկ, բազմած վոսկենկար դահլիճներում, մարդիկ, վո-

րոնց հոգիները ձանձրախտից փառում են, վորոնք նորություն են փնտռում հորանջելով...

Թե ուզում ես ինքդ քո աչքին բարձրանալ (ասում եմ ինքս ինձ) իսկույն ևեթ գործիդ անցիր: Հիշում ես, չե՞, յերազներդ իդիլիկ—անտառ, ջրեր, իսկ այդ անտառի և խշշան ջրերի յեզերքին մի տնակ շինել քեզ և Հասմիկի համար, ապրել այնտեղ անվիշտ, ծաղիկներով և աստղերով շրջապատված, բաղեղը մազըլցում ե տնակիդ սյուներն ի վեր, հասնում պատըզգամին, թռչուններն իրենց յերգերով լցնում ննջարանը արշալույսին...

— Պարոնյանի փողոց № 57:

Կառապանի ձայնը սթափեցնում ե մեզ: Ոգնում եմ Հասմիկին և վերցնում մեք իրերը: Նրա դեմքը փոքր ինչ գունատ թվաց ինձ, նրա համար գուցե, վոր նա յերազի այն ամբողջումը չէր, այլ այստեղ, բաղաքում պարզապես, № 57 տան դեմ գիմաց կանգնած այլևս:

3 սեպտեմբերի,

Իրարանցման և հուզումների մեջ ե այսօր Հասմիկը, վորովհետև այս իրիկուն մենք հրավիրված ենք նրանց մոտ «մի բաժակ թեյ»-ի: Սա մեր առաջին և անդրանիկ այցն ե: Ժիշտն ասած՝ յես ել եմ հուզված մի քիչ: Իմ նախազգացումը ինձ պանազան կապածների մեջ ե ձգում:

Մասեհյանենց ուսս սպասուհին դուռը բաց ե անում ժպիտով և վողջունում ե մեզ: Նրա ժպիտը մանկան ժպիտի պես անկեղծ ե թվում ինձ և սեպտեմբերյան արշալույսի նման ցոլուն: Իմ կամքից անկախ

միտքս բաժանվում ե այն հարկից, ուր յես մտնում եմ և սանդուխի այն փայլուն ու վողորկ բառիձաններից, ուր քայլերս սայթաքելու մոտ սահում են: Սկամայից՝ իմ խանդաղատանքս դեպի այս ուսուսին լեցնում ե ինձ: Համակրելի ու անչափ լավ են ուսները, սբտով պայծառ ու անխաղախ: Նրանց հոգիները լայն են ու լիռառ ինչպես տափաստաններն իրենց հողի, աչքերնին կաս-կապույտ իրենց յերկնքի պես, իսկ մազերնին—ցորենի արտերի պես իրենց՝ վոսկի: Նրանք առաջինն յեղան մեր մոլորակի վրան, վոր այրեցին հինը, գալիք դարաշրջանի խոշոր դուռը բացին, իրենց իսկ ձեռներով բաժանեցին «Մեծ Ռուսիան» և իրենց բերանի մեկ շերտ հացը բաժանել կաքողացան մեզ և ուրիշ մեզ նման ժողովուրդների հետ...

Տիկին Մասեհյանի (այլ խոսքով ասած իմ դուքանչի) տաք ու փափուկ ձեռների սղմումը ուշքի յեն բերում ինձ: Լեցուն արտաքինով տիկին Մասեհյանը խաղաղ ե կրկին և ջղային շարժումներ գործելուց զուրկ, անշուշտ անցյալի կյանքը իր բոլոր հարմարություններն ընձեռել ե այս կնոջը, նա գտել ե պետք յեղած ժամանակին այն ամենը—ինչ անհրաժեշտ ե կյանքի տեղանքության համար, սկսած ամենատարրականից մինչև ստավելագույնը: Չունենալու ահը չի խոովել նրա հոգու անդորրը, կարիքն իր կեռ սուրը չի խրել նրա սիրտը (մոր կամ տանտիրուհու) արյունելու: Յես մայրիք դիտեմ, վորոնց կրած տառապանքը հին սեպագրերի նման նրանց դեմքերին ե դրոշմել կյանքը, նրանց դարձրել դյուրագրգիռ և դյուրազգա, ընդունակ պայքարելու և անձնազոհության...

Մասեհյանենց ընդունելության դահլիճը շքեղ ե ըստ ամենայնի և հայելազարդ: Գունավառ ե թանկա-

գին գորգեր կան փռված հատակին, կախված պատերից: Դեմ-գինացս առկախ՝ ժպտում է Սրիմյանի կենդանագիրը:

Հասմիրը վոստոստում է անընդհատ. նրա տրամադրությունը բարձր է հիմա, վորովհետեւ նա զտվում է իր հայրենական տանը: Անտարակույց բազմաթիվ հիշատակներ ցանցել են նրան այս հարկի հետ. վերջապես նրան հարազատ է այս տունն իր կահ-կարասիներով, իրերով նույնիսկ:

— Դուք, կոմունիստներդ լավ բնակարաններում ապրել և շքեղ կահավորությունները չեք սիրում կարծես, ինչքան գիտեմ կամ լսել եմ:

Յեւ առանց պատասխանի սպասելով՝

— Վո՛չինչ, սրանք բոլորն ել լավ բաներ են, մեզ հետ կլինեք հաճախ, դասեր կառնեք և կամաց-կամաց կսիրեք...

Զորանչիս (այլ խոսքով ասած աիկ. Մասեհյանի) հանդգնությունը վիրավորում է ինձ. աշխատում եմ զսպել ինձ և Հասմիրիս սիրուն գոնե—լուել առաջին անգամ:

Բայց նայում եմ աչքիս անկյունովը և հեգնորեն ժպտում:

Յերբ հերթը գա՝ մենք վո՛չ վոքի խնայել չգիտենք, մենք բոլորս ել անխնա յենք մեր հակառակորդների հանդեպ, անխնա կլինենք և ձեր հանդեպ, ազնվափայլ զոքանչա...

— Կարծես դուք բան ասիք ինձ, թանկագին Ռուբեն Գրիգորի, այնպես ուշադիր մի ըստե ինձ նախցիք:

— Մտքովս և մի բոպելով յես ել սլացա իմ

հայրենի տունը, ուր ամեն ինչ հարազատ եր ինձ կարծես:

— Դուք այստեղ ել նույնքան հարազատ պետք է դպք ձեզ, սրանից վերջ մանավանդ, այս տունը և ձերն է և Հասմիրին:

— Լավ...

Լոռթյուն անհանգիստ:

Մթնել եր աստիճանաբար. սպասուհին զգուշությամբ ներս մտավ և յելեքտրական լույսի կոճակը սղմեց. իսկ պատուհանների ծանր վարագույրներն իջեցնելուց հետո՝ հրավիրեց մեզ «մի բաժակ թեյի»:

Սեղանատանը նոր հյուրեր նշմարեցի յես: Հասմիրկենց աղագականներն էյին սրանք, — ծեծեքուն տիկիներ, որիսրդներ—կեղծ շարժ ու ձևերով: Սյուսեղ և առաջին անգամ լինելով յես հանդիպեցի Հասմիրի հորը, այսինքն, խոսքս մանրացրած, իմ աներոջս:

Հասմիրի հայրը միջահասակ եր, կարծես համակրելի և քաղաքավարի ձևերով, նրա գիմագծության մի քանի գծերը նկատելի յեն Հասմիրի վրան: Նա ավելի «գիվանագետ» է և զգուշավոր. — տեղի կան կյանքումդ, յերբ ջորու քայլերով պետք է առաջանաս... Ինչպես յերևում է, մեր որերում նրա նշանաբանն է այդ պարբերությունը:

Իմ և աներոջս միջև մի շատ սովորական խոսակցություն բացվեց նույնպես, բայց թե ինչով վերջացավ՝ այնքան ել լավ չեմ հիշում:

Ըստ Հասմիրի այդ յերեկոն «հրաշալի» անցավ. «հիանալի խմորեղեններ եր պատրաստել տված մաման, իսկ պապան քաղցր խաղող, գեղձ ու տանձ եր բի-

րել», ինքն ել լավ նվագեց դաշնամուրի վրան «Նաղ-
պարը», «Պարսկական մոտիվները», «Փոքսոտրոտը»,
ևն. լավ ել պարեցին: Միայն յես «մի քիչ սառն» եյի
այդ յերեկո, «անսպասելի կերպով սառն»:

16 սեպտեմբերի,

Քաղաք փոխադրվելուցս ի վեր յես լծվել եմ աշ-
խատանքրս, դդուռ եմ, վոր դտնվում եմ բնականոն
կյանքի ընթացքում: Իմ ժամերը հաշվված են վո՛չ
միայն ծառայությանս սոսկական պարտականություն-
ներով, այլ և կուսակցական բազմաթիվ ժողովներով,
ստանձնածս զանազան հանձնառություններով: Մի խոս-
քով յես գնում եմ հուսանքի հետ. սրան կարմիր մաշ-
կիւրն ենք տալիս, վորովհետեւ անհանգիստ ե նա, հա-
րաճուն և հեղափոխական: Նրա ամառն հետ բարձրա-
նում ե քո արամադրությունը որե ցոր: Մենք ընկձվել
չգիտենք, նույն իսկ ամենատագնապալի բուպեններին.
մենք իրավունք ել չունենք ընկձվելու:

Սակայն, մենք ել սովորական մարդիկ ենք մեր
առօրյա կյանքում և այդ կյանքի վորոշ ժամերին...

Յես անչափ տխուր եմ այսօր և կարծեմ տխրելու
համար լուրջ պատճառ ունիմ: Յերվանդը, իմ բանաս-
տեղծ ընկերը, լուսադեմին վախճանվել ե: Այնքան
ցավում եմ, վոր վերջին անգամ չկարողացա տեսնել
նրան: Քույրը (նա հայր չունի, իսկ մորից մի տալի
առաջ միայն գրկվեց) պատմեց, վոր ամենն ալելի ինձ
և սպասել նա, կամեցել ե տեսնել ինձ վերջին բուպեններին
և մի քանի խոսք ասել:

— Հրաժեշտի կցկտուր մի քանի բառեր թոթովե-
լուց հետո՝ Յերվանդը հայացքն անջատեց իմ հայաց-
քից, աչքերը հանդիպակաց լուսամուտին հառեց և
սպասումի ջղային և տարրինսիկ բուպենքս ապրեց.
յես հաստատ գիտեմ, վոր նա վերջին վայրկյաններին
ձեզ եր սպասում—իր վերջին խոսքն ու ցանկությունը
հայտնելու համար գուցե, վորովհետեւ մրմուռալիս «Ո»
տառը զատորոշվում եր պարզ ..

Տպագրված և անտիպ ահագին գործեր ե թողել
Յերվանդը: Վերջին ժամանակներում նրա փորձած ար-
ձակն ել փայլուն աջողություն ունեցավ: Յերվանդի
լեզուն գեղեցիկ եր, ճոխ ու ձկուն. նրա ինքնուրույ-
նությունը շեշտակիորեն նկատելի յեր. նա հետամուտ
եր միշտ որիզինալ ձևերով արտահայտությունների:
Դժբախտաբար նա կուսակցական չեր, վո՛չ ել պրոլետ-
գորդ: Գուցե նրա խորունկ լիրիզմն ու քրոնիկ հիվան-
դությունը մեծ դեր խաղացին այս խնդրում: Բայց
նա կանգնած եր առաջագիմ մտավորականության
շարքերում, նոր աշխարհ կառուցողների և նոր մարդու
վողեորության մասնակցողների կողքին: Նա քայլում
եր մեզ հետ համընթաց, դրա համար ել անտարակույս
«մեր լավ ուղեկիցներից մեկն» եյին համարում նրան:

Յեթե ուզեմ մոռանալ Յերվանդին և չկսկծալ նրա
մահվան առթիվ՝ չեմ ել կարող: Մանկությունն և ու-
սումնական տարիները շղթայել են մեզ իրարու, մի աե-
սակ որդանական կապ ե ստեղծվել իմ և նրա միջև:
Թեև մեր բնավորության գծերի մեջ շեշտված տարբե-
րություններ կային, սակայն նրան հաջողվում եր շատ
անգամ իր «ազդեցության տակը» ձգել ինձ—իր ար-
վեստի հմայքով և այդ մարդերում ձեռք բերած բազ-

մակողմանի զարգացումով, ծանոթություններով և պո-
յետ մարդու տաղանդով:

...Ահա յես և նա: Յեկեքտրական լամպին դրել ե
կանաչ լուսամբիովը, սենյակը դարձրել կիսալույս և
թերաստվերներով անըջածուփ: Նկատելի յեն սիկարի
մանուշակ ծուխն ու կրակի աչքերը կիսամութի ֆոնի
վրան: Մի նոր դործ ե կարգում այդ որը նա ինձ, նրա
դեմքի թեթևակի շառագունելը մատնում ե հուզումը,
հետո—քրտինքի էակիւններ նրա լայն ճակատին պտուղ-
պտուղ: Նրա ձայնը թավ ե և կեռ-խզված, դրա համար
եյ կարգալիս թավ ջութակի ձայնն ե հիշեցնում:—Ըն-
թերցումը վերջանում ե:

— Մեծ շունչով գրված դործ ե սիրելիս, տառն եմ:

— Միթե... Ռուբեն, յես քեզ հմայեցի պարզա-
պես, մեծ բան չկար այստեղ. մի քիչ ճաշակ և համառ
աշխատանք...

— Յեվ տաղանդ. ըստ յերևույթին այդ «հեշտ»
գործը կապված ե մեծ շնորհքի կամ տաղանդի հետ:
Հետո իջնում ե լուսթյան թավիշը...

Այո, թանկագին Յերվանդա, «մի քիչ ճաշակ և
համառ աշխատանք»: Դու վոչ միայն այդ յերկուսն
ունեյիր, այլև յերրորդը, ամենեն անհրաժեշտը,—տա-
ղանդ: Բո ճաշակը «մի քիչ» չէր սիրելիս, մեծ եր նա
և ակներև նույնպես:

Յես քեզ չեմ մոռանալ իմ հոգու կտավին դու բո-
ցեղեն գծեր ունես դրոշմած, հաճելի և արվեստի ժա-
մերի հետքեր խորունկ. քո հիշատակն իբր վոսկեհա-
սակ ծաղիկ կապրի իմ մեջ—ինչքան ապրեմ այս մո-
լորակի վրան:

Ժողովներն ու բավականին պատասխանատու
պաշտոնս ստիպում են ինձ շատ անգամ ուշ դիշերով
վերադառնալու տուն: Իսկ Հասմիկը սկսել ե խուլ տըր-
տունջներ բարձրացնել այդ պահերին մանավանդ: Փո-
խանակ քնելու սպասում ե ինձ յերկար, հետո չդիմա-
նալով և տարված քնի ալիքներից՝ ննջում ե փոքրիկ
բազմոցին ընկած: Նա պահանջում ե կրճատել «ավե-
լորդ» աշխատանքներս, այն «կրկնվող ժողովները», վո-
րոնք իմ հաճախակի ուշացումներիս պատճառ են դառ-
նում: Յերբոր առաջարկում եմ նման անհարկի պա-
նում: Յերբոր առաջարկում ե, յերբեմն ել լալիս: Այդ
նշանակում ե, վոր մի մոտալուտ և գեղեցիկ որ, նրա հու-
զումը զարգանալով կարող ե հասնել կիզակետին: Սրան
իբրև փաստ կարող ե ծառայել և այն «ցույցը» վոր
սարքեց խանդից, վորովհետև յերեկ իրիկունը նա լու-
սամուտից նկատել ե, թե ինչպիս յես Ամիրյանի քրոջ
— յերիտասարդ կուսակցուհի Սաթիկի հետ ժողովիցն
եմ վերադառնում, յես առաջարկել եմ նրան ուղեկցել,
իմ վերաբերմունքը շատ «տաք» ե յեղել:

— Ի՞նչ ընկերուհի. չե՞ վոր նոր ամուսնացած
մարդ ես դու. թող ամուրիներն անեն նման բաները,
թող...

Նրան համոզելու փորձերս զուր անցան դրեթե:
Նա չի կարող յերևակայել կուսակցական մարդու կյան-
քը, պարտավորություններն ու դրությունը:

— Փոխանակ հետաքրքիր տեղեր,—թատրոն, կի-
նո և կոնցերտներ տանելու ինձ միշտ—սեպտեմբերի
որերս: Քեզ հետ ապրելիս յես այսպիսի ամուսնական

կյանք չէի պատկերացնում յերբեք, հասկանում ես, յերբեք...:

Սա արդեն «սկիզբն է յերկանց»:

16 սեպտեմբերի,

Հաշտությունն է կայացել արդեն մեր միջև: Սա մի հաշտությունն է, վորը, չեթե թույլ տրվի ինձ, կարելի չի համեմատել մեր և մեզ հակառակորդ պետությունների միջև կայացրած ժամանակավոր հաշտությունների հետ: Յուրաքանչյուրը մեզանից ուզում է կռուցած մնալ իր համոզմանը, իր սկզբունքին և յերբեք չզիջել: Յեթե կուսակցական մարդու իմ կամքը ինձ անսասան է պահում ժայռի նման, ապա Հասմիկին ոգնության են դալիս նրա քաղքենի ծնողները: Նրանք պարզապես համոզում, դրդում են նրան. նրանք ուզում են, վոր յես զիջեմ, յես հարմարվեմ հրանց աստիճանաբար: Գուցե այդ բանը հեշտ է թվում նրանց:— Յես հիշեցի մեր առաջին այցը և զոքանչիս ծիծաղաշարժ խոսքերը: Վորպես թե յես հետզհետե պիտի յենթարկվեմ նրանց, դառնամ «տան տղա» և «խսկական ու հավատարիմ փեսա»...:

— Պետք է անապատճառ սոցասունի վարձել, յես խոհարարունի չեմ, վոչ ել լվացք անող,—կրկնում է Հասմիկը:

Կամ՝

— Միթե այսպիսի խեղճ ու կրակ ձեւերով պիտի ապրել, տեսնո՞ր հորանցս տունը, լիք, շքեղ, ձեռները յեղ ու մեղրի մեջ թաթախ:

Հետո՝

— Յես ուզում եմ, վոր ձեռներս սպիտակ մնան միշտ, այնքան քնքույշ, վոր համբուրելիս ծաղիկփոշի դեպս շուրթերիդ նստած:

Նա իր մեղմության մեծ մասը կորցրել է աղբն. մեր վիճաբանությունների ընթացքին պարզորեն այլ կողմ է հանդիսանում, աշխատում է նույն իսկ «ուղիղ ճամբի» մեջ դնել ինձ...

27 սեպտեմբերի,

Իրիկնամութ է:

Յեւեքտրական լամպիկները լուսավորում են շուրջը, փողոցը, ուր աղմուկը գնալով մեծանում է: Հեռավոր բուլվարի կարմիր աստղը հրեղեն փարոսի պես է վառվում:

Մեր հեշտայեռը մեղմ քլթքլթում է սեղանին, և մինչ Հասմիկն զբաղված է թեյապատրաստությամբ, յես անդրադառնում եմ մեր այնքան մոտավոր անցյալին և արդի դրությանը: Միթե այս այն աղջիկն է, վորին յես այնպես հեշտությամբ սիրեցի, վոր գեղեցիկ եր իրոք, գեղեցիկ է նաև հիմա: Անհրաժեշտ է սակայն վերլուծել «գեղեցիկ» տերմինը, վորովհետև մեր ուրերին դիմագծային սոսկական գեղեցիկությունը անբավարար է շատ. նա անընդունակ է կազմակերպելու նոր կյանքը. փափա, — ավասիկ: Իմ ընտրած կյանքի ընկերուհին կյանքի այլ պայմաններում, ուզում եմ ասել հին ուրերում, ընտանեկան հարկի «ճրագը» կարող եր դառնալ, ընտանեկան տարբեր դրույթյուն ստեղծել և դասավորել մարդ ու կնոջ փոխհարաբերությունները: Իսկ անցյալը գնաց անգառնալի-

որեն, նա դարձավ պատմութեան սեփականութեանն անժխտելի։ Ուրիշ հարցում ինքզինքնս. — Հնարավոր ե տրոջոք տեականորեն սիրել ինչ կնոջ, վորը գեղեցիկ չե ֆիզիքայեան, բայց նոր ե իր գաղափարներով ե համոզմունքներով։ Դժվարանում եմ վճռական պատասխանը տալու...

Մի բաժակ թեյ ե դնում առջևս Հասմիկը, ինքն ել նստում կողքիս. նրա տրամադրութեանը լավ ե. լիճը խաղաղ ե ե կապտալի։ Նստում ե կողքիս ե նստում ինձ ժպտուն աչքերով ե փոքրիկ ապտակներ հասցնում այտերիս փաղաքշորեն։

— Անպիտանս, ի՞նչ կը լիներ, յեթե ածիլված տուն գայիր այսօր. միթե ել հետաքրքիր չեմ քեզ համար։

— Հետաքրքիր ես, ասում եմ։

— Հապա ուր են նախկին արտահայտութեաններդ. առաջ յուզի պես հալչում եյիր քովս, մանկան պես դառնում բարի։

— Իսկ դժու...

— Յես ել կատու եյի քեզ համար։ Միտդ ե. մի անգամ ինձ «փափիլի փիսիկ» անվանեցիր։

— Յես կատուներին չեմ սիրում. նրանք շատ շուտ են չարանում եւ ճանկում մարդու։

— Քեզ նման գամփուններն ել տանջում են ինձ, յեթե մի քիչ ել չաղանաս—իսկ ե իսկ հոտի մեծ գամփուն կը դառնաս. այնպես չե...

Յեմ սկսեց ծիծաղել յերկար, հնչուն ծիծաղով։

Թակ, թակ։

— Մտեք խնդրեմ։

Տեր ե տիկին Մասեհյանները յերեացին դռան

չեմքին։ Հասմիկի զվարթ ծիծաղը նրանց ել վարակեց իսկույն։ Ուրախ բաներ սկսեցին պատմել նրանք։ Հասմիկը շողակրատում ե ծիծաղում ե անվերջ, ծիծաղում ե աֆնշափ, վոր թեյ լեցնելիս յերկու բաժակ ճաքեցրեց անզգուշութեամբ։

Բավականին ուշ մեկնեցին մեր հյուրերը։

30 սեպտեմբերի,

Բանալին զնգում ե փականքի մեջ ուրախ ե ճամբու դնում մեզ. սանդուխի աստիճաններն ել տրամադրված են թվում քեզ. Հասմիկը կանգնում ե հանկարծ ե համբուրում ինձ։

— Դու լավն ես Ռուբեն, յես ի գուր եմ ջղայնացնում քեզ յերբեմն։

Հասմիկի արտասանած բառերը գորովանքի ե զրդման յուզով ոժոռն են։ Նրա գորովանքը վարակում ե ինձ։ Կարծես վոչինչ, վոչինչ չի պատահել իմ ե նրա միջե, վոչ մի փոթորիկ, մի թյուրիմացութեան, վոչ իսկ աննշան մի բիծ մեր առաջին սիրո ձյունածաղկի թերթիկներին... Յերբ դիմացինը—ընկեր, կին, կամ քույր հարազատութեան—խոստովանում ե իր սխալը անվերապահորեն՝ դու դառնում ես ներող ե անհիշալի։ Հենց այդ բոպիլից սկսյալ, նրա մարդկային մեծահոգութեանը ընկճում ե քեզ։

... Համաչափ ե մեղմ աղմուկով դառնում ե մեքենան ե կինո-լենտը մեր դիմացի կտավին հանձնում նկարը մաս-մաս։

Կահավորված ե տաքուկ սենյակում յերեք ուսանողներ ճաշի յեն նստել խմում են ընկերներին նրա

կենացը, վոր դեպի հարավ պետք է մեկնի: Լաճառա-
րած տափաստանները ձանձրացրել են նրան, նրան
ձանձրացրել է նաև հյուսիսի խստաշունչ ձմեռը: Սպի-
տակավուն ձյունի վրայով սահում է նրա բալիսիբը,
անցնում է կայանե կայան, վերջապես կանգ առնում
կովկասյան մի մեծ գյուղում, ուր բնությունը տա-
րբեր է բոլորովին: Ջրեր՝ փրփրահորդ, գահավեժ ընկ-
նող ջրեր ձորերում, լուսընկա գիշերները՝ ոճադալար
գետ, նուրբ յեղեգնուտներ, անտառներ, ապա հսկա-
յական լեռներ, վորոնք տեսողությունդ մի ընդհանուր
խափանում են—թռիչքներ տալու նորեն մտքիդ, նոր
կարոտ ու վորոնումների տագնապն ստեղծում
ներսդ...

Ուսանողը, վոր յենթասպայի աստիճան ունի և
անցնում է զինվորական ծառայության՝ ընկերներ և
գտնում այստեղ ևս, ընկնում է մի նոր աշխարհ—նո-
րանոր արկածներով հարուստ: Նրա յերիտասարդ սիր-
տըն այստեղ նույնպես գրավվում է, վորովհետև այդ
լեռնային բնության չափ դյուրիշ է իր տանտիրոջ
աղջիկը,—ինչ փույթ թե նշանած ունի նա արդեն: Մի
գեղեցիկ որ ուսանող-սպան մեկնում է իր զինվորա-
կան կազմի հետ, թողնում յերազ-իբականությունը,
տանտիրոջ աղջիկը, տոնական ուրերը, վորսորդական
կյանքը, գիշերային ընթերիք ու գինարբուքները... Հո-
սող կյանքը նրա հիշողության կտավին է միայն
հանձնում բոլորը: Այս ամենը վերցված է մի հին,
բայց հանճարեղ հեղինակի վեպից:

Հասմիկը նույնպես ծանոթ է այդ վեպին. դրա
համար ել գուցե հանգիստ նայել չի կարող նկարին.
յերևում է, վոր հրճվանքը թեև վորում է նրան...

— Ախ, լեռները, սերը, անչափ ուրախություն-
ներով լի սիրտդ, ասում է դառնալով ինձ և իր խո-
շոր ու սև խաղողի հատիկ աչքերով նայում վրաս:

Նրա յերազամով աչքերը ծարավի յեն այն բոլո-
րին, վորոնք ջնջվեցին հանդիպակաց կտավի վրայից
այնպես արագ:

Թատրոնը մթնում է դարձյալ: Համաչափ և մեղմ
աղմուկով դառնում է մեքենան կրկին և կինո-լենտը
ուրիշ տեսակի նկարներ ցուցադրում:—Վարար բազ-
մություն է հոսում. թաղելու յեն տանում տմարդորեն
սպանված մեր կարմիր դիվանագետ ընկերներից Լետո-
ին: Հեղափոխության կարմիր մայրաքաղաքի հրա-
պարակներից մեկում բարձրանում է նրա բրոնզյա
արձանը, ապա հերթով անցնում է դեկավար ընկեր-
ների շարքը: Ավագիկ կուսակցական հետաքրքիր և
բազմամարդ համագումարներից մին, պատասխանա-
տու ընկերներից մեկը զեկուցում է, մյուսները լսում
են ուշադիր, վոմանք ինչ վոր նշանակում բլոկ-նոթ-
ներում. մի բարձրագիր պատվանդանի կանգուն—նա-
յում է Լենինի կիսադրին և ունկնդրում կարծես լար-
ված ուշադրությամբ: Յերը զեկուցումը վերջանում է,
պատգամավոր-ուսնկներները ծափահարում են տա-
ղանդավոր զեկուցողին և վոտքի յեկնում ընդոստ.—

Յեկեր, ում կյանքը անիծել է,

Ով ձորտ է, մերկ է և սարուկ.

.

Սա յե մեր վերջին կոիվը,

.

Թվում է ինձ, վոր յիս ել եմ աշխտեղ, յես ել մասնակցում եմ ընկերներին և յերգում նրանց հետ «Խնտերնացիոնալը», իմ սիրտն ուռչում է հսկայական առագաստի նման և գնում խառնվելու նրանց յերգին մրրկաշունչ ու անդնդազարար:

Մեզ հասմիկ, վորքան հեռացավ ինձնից նա հանկարծ. մի կետ է նա հիմա իմ հրավառ յերազի եկրանի վրա, փոքրիկ և աննշմար գրեթե:

14 հոկտեմբերի.

Ներս մտնելիս՝ Հասմիկի ընթերցանության գիրք փակելն ու շառագունելը մեկ յեղավ:

— Նայի՛ր, յես քեզ հետ էյի դարձյալ:

— Ինձ հետ...

— Յես մենակ վերադարձա...

— Ինչպես չես ուզում հասկանալ քո Հասմիկին:

— Պատահում է, սիրելիս:

— Այս առավոտ, քո մեկնելուց վերջ, աշնան անուշ արևի տակ յես փակեցի աչքերս և վերադարձա այն անտառը, ուր յես Զապելի և Անահիտի հետ և առաջին անգամ պատահեցի քեզ: Դու նստել էյիր մի մեծ ծառի տակ, փակել աչքերդ և յերազում: Անտառը գեղեցիկ էր և յերազներով լեցուն... Միտքդ է հետո, դու խայտառակվեցիր այդ որը... վաճինչ, յես չեմ ուզում վոր կնոջդ ներկայության և յերկրորդ անգամ կարմրես դու:

— Կարմրոյքդ դու էյիր ավելի շուտ:

— Մոռանա՞նք գեղեցիկ որվան տխուր կետը:

— Դեմ չեմ:

Մեր սեղանին քրիզանթեմների մի խոշոր փունջ կա դրված, իսկ հատակին, Հասմիկի շուրջը, խոզկաղիններ կան թափթփված: Մի բոպե ուշադիր նայելուց հետո, նկատեցի վոր այդ խոզկաղիններից մի քանիսով մի բառ է շարել նա նույնիսկ. — Ուրբե՛ն:

— Այ քեզ հետաքրքիր տարրերնակություն և կամ փոքրիկ մանկական չարածիրություններ:

— Թող այդպես լինի... բայց... մի դժբաղդություն է պատահել ինձ:

— Չեմ նկատում:

— Վորովհետև յես չեմ ուզում իմ դժբաղդությանն իսկույն մասնակից դարձնել և քեզ: Իսկ դու խոստանում ես ոգնել ինձ:

— Յեթե ուժերս չդավաճանեն...

— Դիտավորն այստեղ քո ցանկությունն է, դուր տեղ խոսքը կտուրը մի ձղի:

— Իսկ հնարավորությունները...

— Իսկ յեթե ունենամ այդ «հնարավորությունները»:

— Յեթե ունենամ՝ ուրախությամբ:

— Լսիր ուրեմն...

Հասմիկը հայտնում է ինձ, թե հատուկ և պաշտոնական գրությամբ հայտնված է իր ծնողներին, վոր նրանց տունը յենթակա յե գրավման, պետք է քատարկել այն շուտով, վորովհետև նրա ճակատին մի ցուցանակ պետք է կախվի հետևյալ մտկադրությամբ. — Դյուղացու Տուն:

— Իսկ վեր բաժինն է հատկացվում նրանց բնակությանը համար:

— Մի ուրիշ թաղամասում և միայն յերկուսեն-
յակից բաղկացած հարկաբաժին:

— Վնաս չունի:

— Իմ ծնողները չեն կարող, չեն ուզում բա-
ժանվել իրենց սեփական տանից, նրանց համար մա-
հու չափ ծանր է այդ, հասկանում ես, Ռուբեն:

— Հասկանում եմ, պարզ է:

— Ուրեմն...

— Ուրեմն կը մտածենք:

— Վնչ, դու խոսք տուր ինձ, վորպես զի յես ել
նրանց իմ խոսքը տամ: Այդ դու կանես վոչ միայն
մերոնց համար, այլև ինձ ու քեզ համար, ինձ ու
քեզ...

— «Ինձ ու քեզ, ինձ ու քեզ»... կրկնում եմ մի
քանի անգամ և նայում քրիզանթեմներին դեղնավառ,
վորոնք աչքերիս են նայում շեշտակի, Հասմիկի ա-
րցունքոտ աչքերն ինչպես և պատասխան հայցում:

Պատասխանելու համար ժամանակ եմ ստանում
և մի կերպ փակում հարցը առժամապես: Ասում եմ
առժամապես, վորովհետև յես պարտավոր եմ պատաս-
խանելու նրան: Յեվ ինչ, միթե կարելի չե՞ր տարա-
կուսել այստեղ: Խորհրդային իշխանությունը անհրա-
ժեշտ է գտել և դրա համար ել հրամանով կարգադրել:
Այստեղ պետք է իջնե գյուղից հողի հետ կապված աշ-
խատավորությունը—ապաստան գտնելու, զերծ մնա-
լու իր շուրջը վտանգող մեծ ու փոքր ավազակներից...
Ձե՛ վոր յես ել գյուղացի յեմ վերջի վերջո, այս իշ-
խանության մոտիկից գործակից և կոմունիստ: Իսկ
յեթե յես դիմեմ ուր վոր հարկն է, այսինքն իմ մո-
տիկ ընկերներիցս մի քանիսին... Նո՛ւ, յենթադրենք

կարգադրությունը փոխվեց. չե՞ վոր ուրիշ և նման
տները ճարվում են, կարելի նույն իսկ «նոր առար-
կություններով» փոփոխման յենթարկել վորոշումը:
Հասմիկը թևեր կառնե այն ատեն,—«դու լավն ես յե-
ղել, Ռուբեն, շատ լավ» կը լսեմ նրանից հաճախ: Նա
կը դառնա ավելի զվարթ և աշխուժ: Նրա ոճաճապուկ
թևերն անկեղծությամբ կը փաթաթվեն վզովս և շըր-
թունքները սարսուռնաբով ջերմին՝ կը սպասեն իմ
շուրթերիս, և ո՛վ գիտե, փոխան ոժիտի և թափված
նոր աշխատանքի—յես նոր և թանկարժեք իրեր կը -
ստանամ: Արծաթյա շրջանակով հայելու մեջ Հասմիկի
դեմքն ավելի պայծառ կարտացոլա քան Հերովդեադա-
յի դստեր դեմքը և թափշապատ թիկնաթոռներում
ընկղմած՝ իրիկունները «մի բաժակ թեյի» կնստենք
մենք անդորրավետ մթնոլորտում... Միթե, հավատում
ես ինքդ քեզ, միթե այս վերջին միտքդ ավելի ծանր,
չե՞ քան վորջավուն տապանաքարը, քան մահը... Վնչ
յես մարդ եմ, բայց վոչ ուրիշ աշխարհում ապրող,
վոչ մեր դեմ կրակ բաց անողներին դենք մատակարա-
րող... Գիտեմ, Հասմիկի հողին գնալով կը պղտորի,
նրա ջրերում ի զո՛ւր իմ նկարը փնտռեմ պիտի... սա-
կայն իմ ճակատը կը մնա բարձր և անաղարտ, յես
առանց կարմրելու հաշվի կը նստեմ ինձ հետ, ընկեր-
ներիս, կուսակցությանս հետ, յես ի հարկին հաշվի կը
նստեմ բաց ճակատով և մեր թշնամիների հետ...

16 հոկտեմբերի,

— Դժբաղդաբար հնարավորություններ չկան
փոխելու համար կարգադրությունը, հայտնում եմ
Հասմիկին ճաշից հետո:

— Վերջնականապես...

— Վերջնականապես:

Հասմիկը շրջում է գլուխը և սկսում լալ:

— Հիմա ավելի քան իրավունք ունի տեսլու հայրիկս, թե բոլորիկները քանդեցին մագաղինս, խաբելով տարան աղջկանս, հիմա յեղ տունս են խլում, տունս... ճիշտ է, ճիշտ...

Մի պահ փորձում է դսպել իրեն, յերեսը դարձնում:

— Արդյոք ճիշտ են կարգադրությունները, պետք է իրականանա...

— Կարծում եմ:

— Իսկ յեթե ճիշտ են, ինչպես տակիցը դուրս պլտի գանք գոնն մենք, գոնե յես և դու...

— Սատանան տանի, ինչո՞ւ յես և դու շղթայված Մասեյանների հետ, ծիծաղելի յե ուղղակի, ծիծաղելի, սիրելիս...

— Ծիծաղելին դու յես, դու, դու հիմար ես նույնիսկ և քո սեփական շահերը վտանահարող:

— Լավ...

Յես ժպտում եմ հեգնորեն, մինչ Հասմիկը շարունակում է իր ընդհատված հեծկտուքը, ավելի խորունկ, ավելի սրտակեզ: Իմ մտքի զուգորդությունը նրան հեշտությամբ համեմատում է «Փարվանա» բալլադայի արքայադստեր վերջին բառերների հետ.

... Հույսը հատավ... ու լաց յեղավ,

ենքան արավ լաց ու կոծ,

Վոր լիճ կտրեց արտասուքը.

.

5 նոյեմբերի,

Աննախնթաց որեր են, առավելապես մեզ, կուսակցականներին համար: Մենք պատրաստվում ենք տոնելու Հոկտեմբերյան հեղափոխության տասնամյակը:

Սա մի փառավոր տասնամյակ է, մի յեզակի յերևութ մեզ համար—մեր մոլորակի վրան: Մենք պատահական հաղթանակ չենք վոր տարանք սրանից տասը տարի առաջ—ի դին բազմաթիվ և յերիտասարդ զոհերի, յերբ շրջեցինք պատմության անիվը: Խափանելով ընդմիշտ հինը՝ մենք նոր ուղիներ բացինք գալիք որերի համար: Մեր կամքից անկախ տեղի ունեցած ավերածություններից հետո—մենք անցանք նորոգման և ստեղծագործական աշխատանքի: Յեվ ով եր ընդունակ իսկապես հսկայական նախաձեռնությանց և մեր հողամասում արտադրականության բարձրացման աշխատանքին, յեթե վոչ դարեր շարունակ իր աշխարհն ուսերով կառուցող բանվորը և դաշտերը բեղմնավորող հողի մարդը—ջլաբազուկ ու յերկաթ:

Մենք ցանկություն ունենք հաշվի նստելու ինչպես մեզ՝ նույնպես և «սահմանից անդին» նստած մեր ընկերների և բարեկամների հետ:

Այս իրիկուն յես և ընկերուհի Սաթիկը պետք է մեկնենք Արագվան—մեզ հետ տանելով թեղիսներ, նկարներ, նշանաբաններ, դիագրամներ և տոնական հատուկ դրոշակներ: Մենք պարտավոր ենք մեր ուժերի սահմաններում ծանոթացնել նրանց մեր յերկրի և Մեծ Միության վերելքի հետ:

Նախ այգիներն միջով, հետո բաց դաշտի նորաշեն խճուղովն ե սլանում մեր ոթոն: Վաղուց ինձ ծանոթ մեր ճանապարհը այս անգամ տարբեր ե թվում կարծես: Բնությունն ու իր տարրերն իսկ ինչ վոր հանդիսավոր յերևույթի յեն սպասում կարծես: Արևն իջնում ե մի առանձին վեհությամբ, հրաժեշտ տալիս խաղողի հեռատարած այգիներին, աշնահերկ արտերին, բլուրներին կապտամշուշ:

Մեր աջ կողմը բաղմել ե ձյունապատ Արարատը, գլուխը ծրարած արդեն ամպի ծվեններով: Ընկնում ե Արարատյան դաշտի հովը և ընդհատում տիրող լուսթյունը:

Յես և Սաթիկը ծրագրում ենք դարձյալ վորոշումներ կայացնում մեր անելիքների մասին և նայում իրար հրճվելով:

Իմ կողքին նստել ե վոչ միայն մի կին, վոր ընդունակ ե արամադրելու, հուզելու, այլ և մի անձնավորություն, մի ընկերուհի, վոր գիտե արդեն մեր կյանքը, մեր պայմանները: Սա կազմակերպված մի անձնավորություն ե արդեն, վոսկի և մոխրագույն որերը հետզ բաժանել գիտցող և վաղվա կատարելատիպ բազաքացուհու սաղմնավորումը:

Սաթիկի աչքերը սև են և խոշոր, մորթը թխավուն: Սաթիկը միջանասակ ե և մի փոքր լեցուն: Յեթե չի խոսում—ժպտում ե լուռ:

Յերբ ավարտում ենք մեր կատարելիք աշխատանքի ծրագիրը և նրա մանրամասները, Սաթիկը դառնում ե դեպի ինձ.—

— Հա, մոռացել եյի հարցնելու քո անհատական

կյանքի մասին, ինչպես են նոր դրած տանդ հիմքերը:

— Բավականին հիմնավոր:

— Իսկ ինչպես ե տիկին Հասմիկի վորպիսությունը:

(Նրա ձայնի մեջ մի փոքր հեգնանք կա):

Լավ, ձեռքդ ե համբուրում, պատասխանում եմ կատակով:

— Դժբաղդաբար անձնապես և մոտիկից չգիտեմ նրան: Արտաքնապես լավիկն ե անպիտանը: Բավականին ընտիր ճաշակի տեր ե յեղել ուղեկիցս:

Մի փոքր կծու եյին դարձյալ Սաթիկի խոսքերը թեև, բայց զգում ես, վոր դեմդ հավասարազոր ընկեր ե կանգնած, տարբեր բոլորովին փափկաթաթիկներից:

Ընկերուհու ըստ յերևույթին սովորական հարց ու կատակները մտածել են տալիս ինձ նորեն և սըրտիս կրակին յուղ ածում կրկին:

Լուսթյան մի տարտամ գիծ ե յերկարում: Իսկ շոֆերը քշում ե ոթոն անդադար, արագ և փոշով մշուշում մեր անցած խճուղին: Իմ մտքերը թռչում են նույնպես և թաղվում մեքենայի բարձրացրած փոշու պես մշուշ խորհրդածությունների մեջ: Յես իմ անհատական կյանքում սխալ գործեցի և վոտքս դրի սխալ ճամբի վրա, ինչքան ել յերկրորդական լինի այդ ճամբան մեր ընդհանուր կյանքում—այնուամենայնիվ նա կոչված ե վորոշ դեր խաղալու իմ կյանքում: Պետք ե այնպես անել, վոր նա գեղեցիկ լինելուց բացի—դառնա ընկերուհի, կարողանա նստել կողքիդ և անցնել այս ճանապարհը, հետո մեկ ուրիշը, չորրորդը, հինգե-

բորդը... Պետք է: Բայց դիմացդ պատի պես է, առապար...

Սաթիկը խփում է ձեռքիս և սթափեցնում ինձ: Հասել ենք արդեն: Ուղիղ մեր դիմաց Արազավանն է փռվել: Արազավանը վառել է իր յեղեքորական լույսերը և դարձել շենշող:

Մի քանի ընկերներ մեզ դիմավորելու յեն յեկել նույն խնդ: Նորեկ զիշերվան մեջ հնչում է արծաթի պես Սաթիկի ձայնը դարձյալ և ցրում մտածումիս վերջին ամպիկը:

27 նոյեմբերի,

Ավելի քան սպառնական ամպեր են կուտակվել նորեն մեր ընտանեկան մթնոլորտում: Մի քանի ուր է, վոր Հասմիկը հետս չի խոսում, կամ խիստ անհրաժեշտ հարցերիս կարճ ու լակոնիկ պատասխաններ տալիս միայն:

— Չունիք...

— Վնչ:

— Պետք չէ:

— Չգիտեմ...

Ուրվակերպ և թախծաղեմ դառնում է հիմա շուրջըս, հետզհետե դառնալով ոտարուհի:

Առավոտներն ինձ հետ մեկնում է նա տանից, ճաշից հետո վերադառնում տրտում և գլխահալ: Չգիտեմ թե ինչեր են լեցնում գլուխը, սակայն, հայտնի է, վոր յես նոր դիպված կամ անակնկալի առջև եմ գտնվում:

Առանձնապես այսօր մի կետի յես նայում նա շա-

րունակ. նրա աչքերը լի յեն դառն արտահայտութուններով: Չի խոսում՝ բայց ասում է (մտովի).—

— Մենք տարբեր հայացքի տեր մարդիկ եյինք, ինչո՞ւ չմտածեցիր այդ մասին առաջուց, հիմա ի՞նչ անեմ յես, կարելի՞ յե արդյոք այսքան վաղ կանգնել կոտրած տաշտակի առջև...

Յես՝

— Ծիշո՞ւ ե, յես խզում եմ քեզ, պետք է վողբերդութունից ազատվելու միջոցը գտնել...

Աչքերս դառնում են շուրջս. յեթե հանկարծ ընկերներիցս մին գա—ինչ պիտի ասի, մեր տրամադրությամբ պես ամեն ինչ տակն ու վրա,—հատակին և նկարների շրջանակին փռել յե նստած. բաժակներում թեյի մնացորդներ կան, տոներին հագած իսկ այժմս աղտոտ պլուզը նայում է ինձ նույնպես և պատասխանի սպասում...

Միպտակ դռը մատաղ կանեմ,

Աղջիկ յես քո չարը տանեմ...

Ո՞ւր մնացին յերգդ ու բաժակաճառը, Մաթո հորեղբայր, իսկ յերազնե՞րդ, խեղճ իմ մայրիկ:

Լուսթյունն ապրում է դարձյալ:

Թող նա ասի վճռական խոսքը (մտածում եմ), յես զիջելու հնարավորություն չունեմ:

Հանկարծ Հասմիկն սկսեց հեծկլտալ—կիզանուտ ու հորդ արցունքով: Նրա արցունքը գալիս է քայքայելով և սրտի խորքից:

Իմ դրությունս դարձավ ավելի և ավելի անտանելի. չգիտեմ, յես գտնվե՞լ եմ յերբեկից նման անել դրության մեջ կյանքումս: Ինչքան հիշում եմ՝ վնչ:

Յավի մի սուր դանակ շողացրին սրտիս կարծես, մեկը ջարդելով գետին փռեց յեղևները կանաչագեղ. թշնամի մի ձեռք մի արձան փշրեց նրբակերտ...

Ուզում ես հանկարծակի և մի արտակարգ դեպք պատահի, թեկուզ յերկրաշարժի ցնցումներ, վորպես զի հնարավոր լինի ազատվելու այս կույր դրուժյունից: Ո՛ր, յես վստահ եմ, հանցավոր, յես ինձ ցույց չտվի նրան ամբողջապես. իսկ հիմա, այսքան շուտ, նրա գեղեցիկութունը ձանձրույթ է բերում ինձ նույնիսկ շատ հաճախ, նրա պահանջները ծիծաղ ու դայրույթ են հարուցանում իմ մեջս... Յես պարտավոր եմ գոնե «ներողութուն» խնդրելու Հասմիկից. չգիտեմ ինչով կը պատասխանի դրան նա, բայց այդ և միակ միջոցը, ուրիշ միջոց յես չգիտեմ, իսկ յեթե կա յեղ՝ հիմա դժվար և հիշել այն...

Հետզհետե քայքայվում ե աշնան իրիկունը, մթնում աննկատելիորեն. մութը ծածկում է մեզ ախոս, անաղմուկ:

Դուրսը՝ սակայն աղմուկ է կյանքը, քաղաքը շարժվում տենդագին: Հողը դդրդացնելով սլանում են ռթոնները, լսելի յեն կառքերի թողած քառատրոփը:

Փողոցից մատնիչ լույսեր են ընկել մեր սենյակը:

— Պետք է քնել, առաջարկում եմ Հասմիկին գործով, վաղը առավոտյան մենք յերկար կը խոսենք իրար հետ, գուցե նորեն կպարզվի թյուրիմացությունը:

— Վհչ, պատասխանում ե նա հեծկտալեն, զեռ լույսը չբացված պետք է մաքրել ամեն հաշիվ... մայ-

րիկս համաձայն ե... նա ինքն առաջարկեց նույնիսկ... քիչ վերջ նա կգա...

— Մեզ մոտ, խոսելու գուցե:

— Վհչ, նա ինձ կը սպասե փողոցում, դրան առջև:

Ջղային լուռթյուն:

Մոտավորապես կես ժամ է սահում դանդաղ, յերբ մի կառք հանկարծ կանգ է առնում մեր դրան մոտիկ. ձիերն անհանգիստ են, փնչում են ձիերը և վրադարձվելով դուրսում գետինը: Լսում եմ կանացի և բավականին ծանոթ մի ձայն. —

— Հասմիկ...

Սենյակի մթության մեջ մեկը վեր է կենում, շոշափելով մեկնում ձեռները և յերկու սև կույտեր վերցնում հանդերձարանից:

Յես տանում եմ միայն իմ շորերը, ուրիշ վրձինչ, մի յերջանիկ ձեռք կգա վաղն ի հարկի՝ վառելու քո տան ճրագը. կարծում եմ այդ ձեռքն այնքան էլ անծանոթ չե քեզ, վոչ էլ շատ հեռու. նրա անունը ս,ս,ս...

— Սըսս... շշնում եմ:

Այլևս վոչ վոք չկա ինձ մոտ, իմ սրտից գատ վո՛չ մի սիրտ չի բարախում մթության մեջ:

Սակայն դուրսը շարժում կա, մեծ աղմուկ, շարժվում է նաև քիչ առաջ հասնող կառքը և մեկնում անվերադարձ:

Ց Ա Ն Կ

1. Վաղուց մեռած ժարդը

2. Մանուշ Բեռին

3. Մի զոհ յեվս

4. Կենդանի և կրակե մարդկանց հետ

5. Վերադարձ

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0366023

57534

ფ. 75 ბ.

გ ე ს კ ი ა

ცოცხალ და
ცეცხლ რვან
ადამიანებთან

სახელმწიფო გამომცემლობა

1 9 3 1